

II
BORBENI
PUT
ODREDA

ZLATOMIR LUKIĆ
STANOJE NIKOLIĆ

BORBENI PUT TUZLANSKOG NOP ODREDA

UVOD

Sredinom 1943. godine, neposredno, postoje završila svoju najtežu i najkrvaviju bitku u dolini Sutjeske, Operativna grupa divizija NOVJ, koju su činile 1. i 2. proleterska, 7. banijska i dvije istočnobosanske brigade (6. i 15), pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, prešla je u nezadrživu ofanzivu na teritoriji istočne Bosne. Iako iznurene neprekidnim četrdesetodnevnim borbama, prorijeđene u svom brojnom stanju i velikim gubicima, partizanske divizije i brigade su se ponovo dokazale kao snage koje neprijatelj nije mogao zaustaviti u nastupanju.

U vrijeme bitke u dolini Sutjeske u istočnoj Bosni su se nalazile dvije vojvođanske brigade i dva snažna partizanska odreda (Birčanski i Majevički odred). Silovitim napadima jedinice NOV i POJ su razbile i uništile neprijateljske ustaško-domobranske garnizone u Han-Pijesku, Srebrenici, Bratuncu, Vlasenici, Olovu, Kladnju i Zvorniku. Stvorena je, ubrzo, prostrana slobodna teritorija između Krivaje, Spreče i Drine. Od početka jula na ovoj slobodnoj teritoriji, započinj u svoj ratni borbeni put i dvije nove divizije NOVJ - 16. vojvođanska divizija, u čiji sastav su ušle 1, 2. i 3. vojvođanska brigada i 17. istočnobosanska, u čiji sastav su ušle 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada, te Majevički NOP odred. Tako se, u julu 1943, u istočnoj Bosni našlo pet snažnih partizanskih divizija. Pored navedenih jedinica, tu se našla i 5. krajiška divizija i dvije oslabljene brigade 3. divizije. Uz to su ove značajne snage predstavljale i konkretnu opasnost za neprijatelja u rejonu Tuzle, politički i ekonomski veoma važnog područja. Pošto su se prednji dijelovi Operativne grupe partizanskih divizija već nalazili na prilazima Tuzli, neprijatelj je bio neposredno ugrožen u tuzlanskom rudarsko-industrijskom basenu, a isto tako onemogućen je da se koristi i žetvom u bogatim žitorodnim krajevima Semberije i Posavine. Da bi otklonio tu neposrednu opasnost, neprijatelj je pokušao da jednim ofanzivnim zahvatom, nastupajući sa juga i sje-

vera, uništi Operativnu grupu divizija NOVJ, Vrhovni štab, CK KPJ i, uopšte, partizanske snage u istočnoj Bosni.

Ofanziva je trajala 7 dana, od 13. do 20. jula 1943. godine. U njoj su bile angažovane njemačke snage 369. »vražje« divizije i glavnina 7. SS »Princ Eugen« divizije, 7. domobranski zdrug i ostale ustaške, domobranske, milicijske i četničke jedinice, koje su se našle na prostoru između Spreče i Bosne, Romanije, Rogatice i Drine.¹⁾ Glavni neprijateljski napad bio je usmjeren prema Šekovićima, gdje je bila smještena Centralna bolnica u kojoj se, još uvijek, nalazilo oko 250 teških, nepokretnih ranjenika. Evakuacija ranjenika na Milan planinu izvođena je i u toku borbe, ali je oko 100 ranjenika palo u ruke neprijatelja i bilo ubijeno.²⁾ Što se tiče operativnih jedinica, Vrhovni štab je izvršio dekoncentraciju snaga na veoma širokom prostoru, čime je paralisao glavni udar neprijateljske ofanzive. U jeku borbi, još 23. jula, donesena je odluka da se CK KPJ i Vrhovni štab, sa 1. proleterskom i 7. divizijom, prebace u Bosansku krajinu. Ocijenjeno je da se poslije iskrcavanja saveznika na Siciliji može ubrzo očekivati i izbacivanje Italije iz rata i da, zbog toga, težište dještava treba prenijeti u krajeve koji su bili bliže italijanskoj okupacionoj zoni. Druga proleterska divizija je zadržavana još dvadesetak dana na području istočne Bosne, odakle će biti upućena prema Sandžaku i Crnoj Gori.³⁾

Nijemcima je, u ofanzivi, pošlo za rukom da privremeno uspostave svoje i ustaško-domobranske posade u nekim gradovima i varošicama u dijelu istočne Bosne, ali, šire, prostor je ostao pod kontrolom snaga NOV i POJ. Pokušaj neprijatelja da nastavi ofanzivu južno od linije Vlasenica-Kladanj završio je potpunim neuspjehom, nakon čega su se njegove snage, uz znatne gubitke, povukle u Tuzlu i Sarajevo, odakle su i započele svoje operacije.

Poslije odlaska Vrhovnog štaba, 1. i 7. divizije u centralnu Bosnu i kasnije odlaska 2. proleterske divizije prema Crnoj Gori, na teritoriji istočne Bosne ostale su jedinice 16. i 17. divizije i nekoliko NOP odreda. Težište njihove aktivnosti preneseno je sada na područje Majevice, Semberije, Posavine, Trebave i Ozrena.

Na prostoru Majevice i Semberije razvijali su svoja dještva 16. divizija i Majevički NOP odred. Njihove jedinice su u noći

¹⁾ Ahmet Đonlagić. Prođor operativne grupe i značaj dolaska CK KPJ i Vrhovnog štaba u sjeveroistočnu Bosnu, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Tuzla. 1984. knjiga 2, str. 957.

²⁾ Miloš Zekić, Prelomna jesen 1943. godine u istočnoj Bosni, Istočna Bosna u NOB-i, Beograd, 1971, knjiga 2, str. 93.

³⁾ A. Đonlagić, n. 61., str. 963.

7/8. avgusta oslobodile Janju. U noći 9/10. avgusta, 2. bataljon 1. brigade, 16. vojvođanske divizije i Majevički NOP odred počinju uspješan napad na Bijeljinu. Poslije nekoliko dana napornih borbi, grad je bio oslobođen. Međutim, poslije toga došlo je do intervencije njemačkih snaga i domobranskih jedinica iz pravca Rače koje su prodrle u Bijeljinu, ali su u njoj ostale praktično izolovane. Majevički NOP odred i dijelovi 3. vojvođanske brigade zadržali su se na području Majevice i Semberije, a glavnina 16. divizije otišla je prema Birču. Prilikom tog pokreta njene jedinice su protjerale seosku muslimansku miliciju i četnike. U noći 11/12. septembra, razbivši jedan ustaški bataljon, jedinice 16. divizije su ponovo oslobodile Vlasenicu. Iz Vlasenice one su krenule u akciju na neprijateljske posade u dolini gornje Spreče. Tom prilikom su razbile neprijateljske posade u Capardama, Memićima, Kalesiji i drugim selima. Ovim uspješnim akcijama 16. divizije proširena je slobodna teritorija Birča, povezana oslobođena područja Birča i Majevice i olakšano je djelovanje Birčanskog NOP odreda.⁴⁾

Istovremeno je 17. istočnobosanska divizija ostvarila značajne pobjede u svom nastupu prema Ozrenu, Trebavi i Posavini. Sredinom avgusta razbijeni su trebavski četnici od kojih je 175 zarobljeno.⁵⁾ Krajem avgusta oslobođena je Gračanica, razorena željeznička pruga Tuzla-Doboj, razbijeni četnici u selima Jasenici, Smolući, Potpeći. Razvijajući operacije prema Posavini i Trebavi, jedinice 17. divizije su, do polovine septembra 1943, oslobodile Modriču, Bosanski Samac, Orašje, Odžak, Gradačac, Gračanicu, stvarajući značajnu i kompaktnu slobodnu teritoriju. Konačno, jedinice 16. divizije NOVJ su oslobodile Bijeljinu 24. septembra, čime je cijela prostorija između Drine, Save, Spreče i Bosne, izuzev Brčkog, Doboja i Tuzle, bila oslobođena od neprijatelja.

Uspjesi su podstakli stotine mladih ljudi da pristupaju NOP-u, što je omogućilo ne samo popunu postojećih, nego i formiranje novih jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni. Na Romaniji je formiran Romanijski NOP odred, pri čemu je kao jezgro poslužio Glasinački bataljon 6. istočnobosanske brigade.⁶⁾ U Obudovcu, 17. septembra, bio je formiran Posavski NOP odred, a samo tri dana kasnije, u Skugriću, i Trebavski NOP odred.

Pored partizanskih odreda, u to vrijeme. 21. septembra, formirana je i 3. muslimanska brigada, koja je ubrzo bila preimeno-

⁴⁾ Isto. str. 970.

⁵⁾ Isto. str. 970.

⁶⁾ M. Zekić. n. čl. str. 93.

vana u 16. Tako je 17. istočnobosanska divizija dobila svoju treću brigadu. Kao jezgro za formiranje 16. muslimanske brigade posluzio je Muslimanski bataljon 6. istočnobosanske brigade, koji je, polovinom septembra, bio narastao na oko 450 boraca.

Polovinom septembra (noć 12/13) preko rijeke Bosne u istočnu Bosnu je, po naređenju Vrhovnog štaba, stigao Štab 1. korpusa NOVJ. koji je kasnije, početkom oktobra (5. 10), preimenovan u 3. korpus. Štab su činili: general Košta Nad, komandant, Vlado Popović, politički komesar, Todor Vujasinović, zamjenik komandanta i Jovo Vukotić, načelnik Štaba. S njim je na teritoriju istočne Bosne stigla i 2. krajiška brigada. Pod komandu štaba 1. korpusa su stavljene sve snage NOV i POJ na teritoriji istočne Bosne, uključujući i 16. vojvođansku diviziju. Nekoliko dana je štab 1. korpusa boravio u okolini Gradačca i u samom Gradačcu, a u vrijeme bitke za Tuzlu prebacio se u rejon Srebrenika.⁷⁾

Početkom jeseni 1943. godine, dakle, vojno-politička situacija na teritoriji istočne Bosne bila je veoma povoljna. Snage NOV i POJ su kontrolisale prostranu slobodnu teritoriju i sve gradove, sa izuzetkom Tuzle i Brčkog. Po gradovima i selima izgrađivana je mreža organa narodne vlasti, stvarani su NO odbori tamo gdje nisu postojali, uspostavljana je mreža društveno-političkih organizacija, jačale su organizacije KPJ i SKOJ-a. U selu Trnovi, kod Bijeljine, je tih dana pokrenut list »Oslobođenje«. Kapitulacijom Italije Nijemci su morali da popune prazninu, koja je nastala na onom dijelu okupirane teritorije koju su zaposjedale italijanske vojne snage. Na taj način Nijemci su morali da oslabe i svoje garnizone u istočnoj Bosni, što je kvislinski snage dovelo u vrlo tešku situaciju. Prateći takav razvoj situacije, drug Tito je, 22. septembra, preporučio Štabu Korpusa da razmotri mogućnost oslobođenja Tuzle.⁸⁾ Štab 1. korpusa je procijenio da za ovu operaciju postoje svi povoljni uslovi, da će vojno-politički i ekonomski značaj oslobođenja tog značajnog proleterskog, industrijsko-rudarskog centra biti ogroman te je donio odluku o oslobođenju Tuzle, čime će biti zaokruženi uspjesi NOV i POJ u istočnoj Bosni, u jesen 1943. godine.

Odluku o napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli, Štab 1. korpusa (od oktobra 1943, 3. korpus) je donio 27. septembra 1943. godine. Donoseći ovu odluku, Štab je, pored čisto vojničkih, imao u vidu i političke i ekonomske razloge. Tuzla je, u to vrijeme, u strateškom smislu, služila neprijateljskim snagama kao oslonac za po-

⁷⁾ Esad Tihić, Posavsko-trebavski NOP odred, Beograd, 1983, str. 118.

⁸⁾ A. Đonlagić, n. čl., str. 971.

kretanje akcija prema Majevidi, dolini Spreče, Birču, Posavini, Trebavi, Ozrenu. Oslobođenjem Tuzle bili bi ostvareni veoma povoljni uslovi za mobilizaciju novih boraca, posebno iz redova radništva i omladine, naročito iz redova muslimanske i hrvatske nacionalnosti, što je bilo od bitnog političkog značaja za dalji razvitak NOR-a i revolucije u ovim krajevima. Oslobođenje Tuzle bi, nesumnjivo, ubrzalo proces diferencijacije, koji je već započeo u redovima neprijateljskih formacija, zahvaćenih demoralizacijom. Ovladavanje ekonomskim potencijalima tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena obezbijedilo bi značajne strategijske osnove za dalji razvitak NOB-e i ne samo u istočnoj Bosni.

Uslovi za oslobođenje Tuzle bili su relativno povoljni. Glavne njemačke snage bile su, poslije kapitulacije Italije, orijentisane prema područjima jadranske obale i zapadnim dijelovima zemlje, te nije postojala vidljiva opasnost od snažnije njihove intervencije u toku same borbe. U samom Tuzlanskom garnizonu neprijateljske snage su imale jačinu jedne divizije. To su bile, prije svega, domobranske jedinice, oružnici, jedinice DOMDO pukovnije (pripadnici tzv. legije),⁹⁾ i mali broj ustaša i Nijemaca - gestapovaca. Od njemačkih vojnih snaga u gradu je bila samo jedna oklopna četa, a samo dva dana uoči napada jedinica NOV i POJ na neprijateljski garnizon u Tuzli iz nje je prema Doboju povučen jedan njemački bataljon. Neprijateljske snage su bile tako raspoređene da ih je oko 4000 bilo u samom gradu, a oko 2000 vojnika u okolnim uporištima: Gornjoj Tuzli, Simin-Hanu, Bukinju, Živinicama i Lukavcu. Odbrana je fortifikacijski bila dobro uređena i podešena za kružnu

⁹⁾ U muslimanskim naseljima u istočnoj Bosni, posebno u dolini Spreče, od 1942. godine jačala je specifična vojna tvorevina u formi seoskih straža- poznata kao muslimanska milicija. Tamo gdje je politički uticaj NOP-a bio veći, gdje su partizani postizali uspjehe, pripadnici muslimanske milicije odnosili su se tolerantnije prema jedinicama NOV i POJ i često, bez borbe, propuštali su ih kroz svoja sela. Muslimanska milicija je bila vezana za ustašku vlast, od koje je dobijala naoružanje i veoma često zajedno sa domobranima, ustašama i Nijemcima vodila borbu protiv partizana. Pod uticajem ustaške vlasti postepeno je dobijala organizovaniji, homogeniji karakter, pretvarajući se u vojne formacije. Ove formacije niču pod različitim nazivima, prvo kao 3. bojna 8. pukovnije, pa Dobrovoljački odjel narodnog ustanka. Domobranska dobrovoljačka pukovnija, zatim zeleni kadar kao 10. posadni zdrug, odnosno 3. gorski zdrug.

Domobranska dobrovoljačka (dom-do) pukovnija bila je, uglavnom, sastavljena od seljaka Muslimana iz tuzlanskog, zvrničkog, bijeljinskog, brčanskog, gradačačkog i gračaničkog sreza. Njeno stvaranje je počelo u Tuzli, u proljeće 1942. godine. Poznata je kao muslimanska legija, formirana tobože radi odbrane muslimanskih sela od »odmetničkih bandi«, odnosno radi borbe protiv NOP-a i vršenja žandarmerijske službe. Oslobođenjem Tuzle, oktobra 1943. godine, ona je razbijena, ali su na graničnim dijelovima teritorije na kojoj je formirana, prema Gračanici i Zvorniku, ostale kompaktne njene jedinice, koje su kasnije poslužile kao oslonac za formiranje zelenog kadra.

odbranu. Duž čitave ivice varoši, izgrađeno je više linija rovova sa bunkerima i bodljikavom žicom, a dvije najutvrđene tačke odbrane bile su Istočni logor sa Gradinom i Zapadni logor. Neprijatelj je raspolagao i sa 30 topova različitog kalibra.¹⁰⁾

Za neposredan napad na neprijateljski garnizon u Tuzli bile su određene, uglavnom, jedinice 17. istočnobosanske divizije, i to: 6. brigada (900 boraca), 2. krajiška, stavljena pod operativnu komandu Štaba 17. divizije (450), 16. muslimanska (350), te Ozrenski NOP odred (180), ukupno 1800 boraca, koji su raspolagali sa 6 minobacača i dva protivtenkovska topa. Prema naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, u neposrednom napadu je trebalo da učestvuju i jedinice 16. vojvođanske divizije. One, međutim, nisu uspjele da stignu na vrijeme na određene im položaje, jer su bile prilično udaljene, na prostoru između Bijeljine i Brčkog, u dolini Save.¹¹⁾ Obezbjedeње najznačajnijeg pravca prema Doboju povjereno je 15. majevičkoj brigadi (700). Njoj je bio pridodat i Trebavski NOP odred (100). Po dužini ovog pravca angažovan je i Majevički NOP odred (600), čiji je osnovni zadatak bio likvidacija neprijateljskog uporišta u Lukavcu. Pravac Srnice- Gradačac obezbjeđivao je Posavski NOP odred, a 3. vojvođanskoj brigadi je naređeno da spriječi eventualnu intervenciju neprijateljskih snaga na pravcu Brčko - Tuzla. Pripremajući napad na neprijateljski garnizon u Tuzli, Štab 3. korpusa je odlučio da snage obezbjeđenja budu čak jače od onih koje su direktno napadale na neprijatelja u gradu. Pokazalo se da su procjene situacije i ovakva odluka bili potpuno ispravni, jer su snage obezbjeđenja, naročito 15. majevička brigada, odigrale prvorazrednu ulogu, kako u borbi za oslobođenje, tako i za odbranu tek oslobođene Tuzle.¹²⁾

Napad je, po planu, izveden nastupanjem u tri kolone. Desnu kolonu činila je 16. muslimanska brigada sa zadatkom da napada neprijatelja u pravcu Bukinja, a potom pravac svog nastupanja orijentiše prema Kreki. Srednju kolonu trebalo je da čine 6. istočnobosanska brigada i Ozrenski NOP odred sa pravcem napada Piskavica - Tušanj - Zapadni logor. Druga krajiška brigada, koja je činila lijevu (treću) kolonu, trebalo je da nastupa preko Gradine i slanih bunara prema Istočnom logoru. Konačno, jedinice 16. vojvođanske divizije, koje su planirane da budu uključene u napad, preko Ilinčice bi prodirale prema Željezničkoj stanici u Tuzlu. Početak

¹⁰⁾ M. Zekić, n. čl., str. 94.

¹¹⁾ Isto, str. 95.

¹²⁾ Isto, str. 95.

napada je bio određen za 29. septembar u 21 sat. Napad svih jedinica NOV i POJ, izuzev vojvodanskih, započeo je u određeno vrijeme. Borbe su trajale od 29. septembra uveče do 2. oktobra u podne. Za komandovanje i za borbe partizanskih snaga to je bilo jedno novo značajno iskustvo. Prvi put se, u istočnoj Bosni, izvodio napad na neprijatelja u jednom većem utvrđenom gradu. U toku prva dva dana borbi jedinice NOV i POJ su svoje napade izvodile noću, a po danu su odbijale neprijateljske protivnapade. Odlučujući napad na neprijatelja u gradu započeo je 1. oktobra u 20,30 časova, jednovremenim napadom svih brigada. Glavni udar 6. brigade bio je usmjeren na Zapadni logor, 2. krajiške na Gradinu i Istočni logor, a 16. muslimanska brigada, pošto je oslobodila Bukinje i dio Kreke, pomjerila se preko Kužića kose i Crvenog Brda na Ilinčicu. odakle je napadala prema Željezničkoj stanici. Neprijateljske snage su pružale snažan otpor, očekujući pomoć iz pravca Doboja i Brčkog. nadajući se da će se jedinice NOV i POJ, kao i prethodnih dana, krajem noći povući na svoje polazne položaje. Međutim, ova očekivanja i nadanja neprijatelja se nisu ostvarila. Pomoć iz pravca Doboja i Brčkog nije stizala, jer se neprijateljske snage nisu mogle probiti, a jedinicama NOV i POJ naređeno je da napad još energičnije nastave i po danu. U takvoj situaciji dolazi do demoralizacije i osipanja u neprijateljskim redovima. Sredinom prijepodneva počela je masovna predaja domobrana. Najzad, oko podne, 2. oktobra, slomljen je otpor Nijemaca i ustaša. Cio grad je bio slobodan, neprijateljski garnizon u gradu likvidiran, sa izuzetkom jedne grupe od oko 100 Nijemaca i nešto ustaša koja je uspjela da se probije prema Brčkom i Majeveci.¹³⁾

Poraz neprijateljskih snaga bio je potpun. Zarobljeno je 2136 neprijateljskih vojnika, 130 oficira, među njima ijedan general i nekoliko viših oficira, ubijeno je 500, a ranjeno 400 neprijateljskih vojnika i oficira. Od toga 80 je Nijemaca, a ostali su bili domobrani, legija, ustaše, milicija i žandarmi. Zaplijenjeno je 2200 pušaka. 30 teških mitraljeza, 110 puškomitraljeza, 50 automata, 5 teških bacača, 25 topova, 20 vagona puščane i artiljerijske municije, 3 radio-stanice. preko 50 vagona životnih namirnica, preko 300 vagona soli. 2 vagona benzina, oko 30 teških i lakih automobila, oko 3500 vojničkih odijela, 1500 pari cipela i velika količina ostale ratne opreme. Iz ustaškog zatvora oslobođeno je 400 - 500 zarobljenika, aktivista i pristalica NOP-a. Uništeni su: 1 oklopni voz, 3 tenka, sve željezničke stanice od Tuzle do Miričine, željeznička

¹³⁾ Isto. str 97.

pruga Tuzla - Miričina i svi mostovi na ovoj pruzi. Istovremeno, zaplijenjeno je 10 lokomotiva i preko 100 željezničkih vagona.¹⁴⁾ Treća vojvođanska brigada 16. divizije je blagovremeno i potpuno zatvorila pravac Brčko - Tuzla i odbila napade neprijatelja iz Brčkog, a 1. vojvođanska brigada oslobodila je Gornju Tuzlu 3. oktobra.

Naročito teške borbe, u vrijeme oslobođenja Tuzle, a i kasnije, morale su voditi one snage NOV i POJ koje su osiguravale pravac od Doboja. Još prvog dana borbe za oslobođenje Tuzle, u pomoć neprijateljskom garnizonu, krenula je iz Doboja njemačka borbena grupa »Fišer«, jačine između 4 i 5 bataljona, ojačanih artiljerijom i sa nekoliko tenkova. Jedinice 15. majevičke brigade i Trebavskog NOP odreda su, izvanrednim zalaganjem, zaustavljale dva dana snažne napade ove grupe, i to 30. septembra ispred Gračanice i 1. oktobra pored tog mjesta. Majevički NOP odred je, u međuvremenu, protjerao neprijateljsku posadu iz Lukavca i tako obezbijedio pozadinu 15. majevičkoj brigadi. Tuzla je oslobođena 2. oktobra, a već sutra Nijemci su izveli novi snažan napad na pravcu iz Doboja. Pošlo im je za rukom da, poslije višesatnih napada, uz angažovanje tenkova i avijacije, potisnu od ceste jedinice 15. majevičke brigade i tako omogućće nastupanje prema Tuzli. U popodnevnim satima potisli su i Majevički NOP odred iz Lukavca. U predvečerje tog dana (3. oktobra) pojedini dijelovi njemačkih snaga izbili su u visinu Bukinja i neposredno ugrozili tek oslobođenu Tuzlu. U gradu se, u tim kritičnim trenucima, nalazila samo 6. istočnobosanska brigada, dok su 16. muslimanska i 2. krajiška bile upućene prema neprijatelju koji se još uvijek nalazio u Živinicama. Šesnaesta vojvođanska divizija je, i dalje, sa svojim glavnim snagama, bila razvučena na komunikaciji Tuzla - Lopare.

Štab Korpusa je, u ovoj situaciji, vrlo brzo i efikasno reagovao. Na glavnom pravcu njemačkog prodora, na liniji Moluhe - Kreka - Kužića Brdo, postavljeni su bataljoni 6. istočnobosanske brigade. Privučeni su 15. majevička brigada i Majevički NOP odred i postavljeni desno od 6. brigade sa zadatkom da napadaju u bok i pozadinu izdužene neprijateljske kolone. Druga krajiška brigada, koja je povučena od Živinica, postavljena je lijevo od 6. brigade, na prostoru sela Husino. Istovremeno je naređeno 16. vojvođanskoj diviziji da sa glavninom svojih snaga pride Tuzli radi eventualne odbrane grada. Radnici, omladina i uopšte građani Tuzle su pozvani da brane svoj grad. Naime, na trgu, pred opštinskom zgradom, održan je veliki narodni zbor, kojem je prisustvovalo gotovo sve

¹⁴⁾ Zbornik NOR. IV/18. dok. 79. str. 206.

stanovništvo grada. Na zboru je govorio i Pašaga Mandžić, tada član PK KPJ za BiH. U toku govora, kada je dobio vijest da neprijatelj ugrožava oslobođeni grad, pozvao je prisutne da se pridruže partizanima, uzmu oružje i uključe se u borbu za odbranu grada. Poziv je sa oduševljenjem prihvaćen. Pod parolom »svi za odbranu Tuzle«, građani su uzimali oružje i neposredno sa zbora odlazili u 6. brigadu. U pravcu Moluha, u 6. istočnobosansku brigadu prva je krenula kolona radnika, a odmah zatim i kolona omladine. Omladinci i omladinke su upućeni na Rasovac, gdje su primili oružje i opremu i, po naređenju, krenuli kao pratnja kolone, koja je izvlačila plijen iz Tuzle u pravcu stare Majevice.¹⁵⁾ Sa kakvim oduševljenjem su građani Tuzle prihvatili poziv da se pridruže braniocima grada, najbolje govori podatak daje. u toku noći 3/4. oktobra, samo u bataljone 6. brigade stupilo 300 novih boraca.¹⁶⁾

Borbe za odbranu Tuzle bile su, po svojoj žestini, ravne onim koje su partizanski borci vodili za njeno oslobođenje. Dva dana i tri noći, na prilazima gradu, smjenjivali su se juriši i protivjuriši i pojedini položaji prelazili iz ruku jednih u ruke drugih. Međutim, koristeći se oprobanom taktikom pružanja odlučnog otpora neprijateljskim snagama, po danu, i preduzimanjem ofanzivnih dejstava po noći, jedinice NOV i POJ su preuzele inicijativu iz ruku neprijatelja i pripremale odlučujući napad, koji je započeo, rano ujutro 6. oktobra, nezadrživim jurišem 4. bataljona 6. istočnobosanske brigade. Prije toga ove njemačke jedinice su prihvatile kod Bukinja svoju posadnu jedinicu iz Živinica. Tom energičnom, dobro pripremljenom i iznenadnom napadu, Nijemci se nisu mogli suprotstaviti i započelo je njihovo panično povlačenje. O veličini te panike govori činjenica da su tenkovi, koji su imali zadatak da štite povlačenje, odstupali na čelu neprijateljske kolone. Pokušaj njemačke komande da organizuje uporniju odbranu, na prostoriji Lukavca i Puračića, završen je potpuno neuspješno i brzo povlačenje je nastavljeno. Relativno svježe jedinice 16. divizije uključene su u gonjenje potučenog neprijatelja. Nijemci su se, ubrzano, povlačili prema Doboju, čime je bitka za odbranu Tuzle bila uspješno okončana, 8. oktobra 1944. godine. U borbama za odbranu Tuzle zarobljeno je 20 neprijateljskih vojnika, ubijeno ih je i ranjeno oko 150. Zaplijenjeno je nekoliko kamiona, veći broj tovarnih grla, nešto oružja, znatna količina municije i ostalog raznog materijala.¹⁷⁾

¹⁵⁾ Neda Kerec. SKOJ u Tuzli 1943, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 3, Tuzla. 1987, str. 98.

¹⁶⁾ M. Zekić, n. čl. str. 99

¹⁷⁾ Gligo Mandić. 17. istoč-, »bosanska udarna divizija, Vojnoizdavački zavod. Beograd. 1976, str. 53.

Oslobođenje Tuzle, u velikoj mjeri, je uticalo na razmah NOB-e u istočnoj Bosni. Stanovništvo Tuzle i okolnih sela masovno se opredjeljivalo za NOP. Mnogi mještani iz srpskih sela, u kojima su do tada četnici imali uticaja, u velikom broju se okreću narodnooslobodilačkim snagama. Došlo je i do brzog osipanja kvislinških organizacija i vojnih formacija. Jedinice DOMDO pukovnije su se potpuno raspale, izuzev u okolini Graćanice i Zvornika. Veliki broj domobrana i njihovih oficira uključio se dobrovoljno u partizanske jedinice. Domobranski oficiri - njih 77 - su objavili proglas, pozivajući domobrane da prekinu služenje okupatoru i pređu na stranu NOV i POJ. Narodnooslobodilački pokret je ostvario odlučujući prestiž u masama. Neprijatelj nikada više nije u Tuzli bio siguran, nije vladao bezbjedno, držao se kao na staklenim nogama do definitivnog oslobođenja, septembra 1944. godine.¹⁸⁾

Oslobođena Tuzla je izvršila punu mobilizaciju svojih materijalnih i ljudskih izvora za NOB-u. Građani Tuzle su oduševljeno dočekali slobodu, posebno radnici i omladina. Na svakom koraku je dolazilo do izliva patriotskih osjećanja. Često je, na dirljiv način, izražavana ljubav prema pripadnicima jedinica NOV i POJ. Partizani su bili uvijek u centru pažnje i interesovanja ljudi. Naročito su plijenile pažnju ličnosti komandanata proslavljenih partizanskih jedinica Danila Lekića, Glige Mandića, Veljka Lukića Kurjaka, Miloša Zekića, Franje Herljevića, Salema Čerića. Dragana Stanića, Ratka Perića, Ratka Vujovića i drugih, ili ličnosti sugrađana - Tuzlaka, koji su među prvima 1941. godine stupili u redove partizanskih boraca. Oduševljenje i radost osjećali su se na svakom mjestu u gradu tih oktobarskih dana 1943. godine. Slavlju i toj opštoj atmosferi doprinosilo je, prema sjećanju savremenika, prekrasno vrijeme. Prva dva dana slobode pala su u subotu i nedjelju, a vrijeme je bilo gotovo prolječno, grad je plivao u suncu i radosti.¹⁹⁾

»U gradu je vrilo kao u košnici. Na društvenu pozornicu pohrlilo je tako reći sve živo... Grad kao da je žurio da se izživi, sav je bio u pokretu. Svako je bio na neki način angažovan. Živio za neki zadatak. A povremeno, sve je prožimalo neko svečano raspoloženje. Omladina je prednjačila i u radu i u radosti novog neispisanog života. Zračila je vedrinom i u najvećim fizičkim naporima i na svojim igrankama i svojim revolucionarnim pjesmama, miješajući se s borcima naših jedinica.²⁰⁾

¹⁸⁾ Miso Vokić, Od prvog oslobođenja Tuzle do konačne pobjede, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3. Tuzla. 1987, str. 282.

¹⁹⁾ Isto. str. 255.

²⁰⁾ Cvijetin Mijatović. Četrdeset dana u oslobođenoj Tuzli. Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga III, Tuzla. 1987. str. 21.

Građani oslobođene Tuzle masovno su pristupali NOP-u, uključujući se u jedinice NOV i POJ. Računa se daje, u toku septembra - oktobra iz grada sa okolnim rudarskim naseljima u jedinice NOV i POJ, došlo oko 5000 novih boraca - radnika, omladine, intelektualaca i dr. Zahvaljujući toj činjenici, sve jedinice NOVJ koje su učestvovala u operaciji za oslobođenje i odbranu Tuzle bile su dobro popunjene. Tako je 6. istočnobosanska brigada, i pored gubitaka u borbama za oslobođenje Tuzle, narasla na 1200 boraca, Druga krajiška na 1400, 15. majevička na 800, a 16. muslimanska na 700 boraca.²¹⁾ Masovnom opredjeljivanju građana Tuzle za NOP doprinio je i dotadašnji uspješan rad ilegalne organizacije KPJ i SKOJ-a u gradu, veliki ugled NOP-a i njihovih pripadnika, značajan uticaj i ugled partizanskih porodica i simpatizera u gradu, te, konačno, i činjenica da se u NOB-u, prije i poslije oslobođenja Tuzle, neposredno uključio i veliki broj uglednih građana - Omer Gluhić, Meša Selimović, Jure Begić, Ante Kamenjašević. Aleksandar Preka, Rade Peleš, muftija Muhamed Šefket Kurt, Bogomir Brajković. Đorđe Vasković, Muhamed Gagić. Dimitrije Janković, Muradbeg Zaimović i drugi. U ovakvim prilikama, u jedinice NOV i POJ, svrstavali su se ne samo članovi KPJ i SKOJ-a, omladinci i građani koji su već bili na strani pokreta ili bili njegovi simpatizeri, nego i mnogi drugi, koji, s njim do tada, nisu imali nikakve veze.²²⁾

Priliv novih boraca bio je takvih razmjera da je bilo moguće pristupiti i formiranju novih jedinica NOVJ u istočnoj Bosni. Samo nekoliko dana poslije oslobođenja Tuzle osnovana je 17. majevička brigada (komandant Veljko Lukić Kurjak, politički komesar Milutin Pejanović). Osnov za novoosnovanu brigadu poslužio je Majevički NOP odred. Osamnaesta hrvatska NOU brigada (Franjo Herljević, komandant, Mirko Filipović, politički komesar) formirana je, najvećim dijelom, od novih boraca iz hrvatskih rudarskih sela u okolini Tuzle, a za 19. birčansku brigadu (Vojo Ilić, komandant, Rade Jakšić politički komesar) osnovu je dao Birčanski NOP odred. Ojačani su i svi postojeći NOP odredi na teritoriji istočne Bosne. Formirana je i 27. divizija.²³⁾ Sve jedinice su bile dobro naoružane, naročito automatskim oružjem - mitraljezima i puškomitraljezima, te dobro snabdjevene municijom. Raspolagale su minobacačima, a neke i protivtenkovskim topovima. Pri Štabu 17. divizije postojala je i baterija brdskih topova.

M. Zekić, n. čl., str. 101.
") M. Vokić, n. čl., str. 260.
") M. Zekić, n. čl., str. 101.

Poslije oslobođenja Tuzle Štab 3. korpusa raspolagao je značajnim snagama sa kojima je mogao planirati i izvoditi zamašnije vojne poduhvate. Na oslobođenom prostoru, između Drine i Bosne. Save i Sarajeva, odvijao se slobodan život, narastale su oslobodilačke snage, pripremajući već tada značajnije operacije radi prodora snaga NOVJ prema istoku, odnosno Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji.²⁴⁾

FORMIRANJE TUZLANSKOG NOP ODREDA

Već je bilo riječi o tome da su se građani Tuzle i tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena masovno odazvali pozivu, za borbu, upućenom od Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, Oblasnog komiteta SKOJ-a i Štaba 3. korpusa NOVJ. Na stotine ih je pristupilo partizanima, omogućavajući tako popunjavanje postojećih i osnivanje novih jedinica NOV i POJ. Pored tri brigade i jedne divizije, formiran je tada i Tuzlanski NOP odred. On je bio prva jedinica NOV i POJ koja je nosila ime grada Tuzle. To ne znači da je Tuzla, njegovim formiranjem, značajnije se uključila u NOR i revoluciju. Kao jedan od većih revolucionarnih i proleterskih centara u istočnoj Bosni, Tuzla je, još od prvih ustaničkih dana 1941. godine, igrala prvorazrednu ulogu u razvoju NOB-e u istočnoj Bosni. I do oktobra 1943. godine grad i njegova okolina su dali veliki broj boraca, koji su upućivani prema ustaničkim žarištima istočne Bosne, prema Majevici, Birču. Ozrenu, a borili su se i širom Jugoslavije kao borci u mnogim proslavljenim jedinicama NOV i POJ. Sada, oslobođenjem cijelog tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena, nametnula se potreba stvaranja jedne teritorijalne vojne jedinice, koja bi svojim stalnim prisustvom i akcijama čvršće vezivala grad i njegovu okolinu za NOP, neprekidno provodila mobilizaciju ljudskih snaga i angažovala materijalna dobra za potrebe NOV i POJ, branila slobodnu teritoriju i uništavala kvislinške, neprijateljske snage, njegovu organizaciju i postaje na širem prostoru Tuzle. Odluku o njegovom formiranju donijeli su Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu i Štab 3. korpusa NOVJ, 12. oktobra 1943. godine. Odluka je objavljena na štampanim plakatima u svim dijelovima grada, okolnim naseljima i selima sa pozivom građanima - radnicima, seljacima, omladini da se prijavljuju i stupaju u Odred. Odziv dobrovoljaca je bio masovan što nije iznenađivalo, s obzirom na raspoloženje građana u oslobođenoj Tuzli i njenoj okolini.

²⁴⁾ Isto, str. 103.

Odluka o osnivanju Tuzlanskog NOP odreda je realizovana 24. oktobra 1943. godine.²⁵⁾ Štab Odreda je konstituisan u zgradi ranije komande 15. puka jugoslovenske vojske - stari Dom armije. U četiri bataljona uvršteno je oko 600 boraca.²⁶⁾ radnika, omladinaca, znatnog broja intelektualaca i drugih građana Tuzle i radnika i seljaka iz njene okoline. Za komandanta Tuzlanskog NOP odreda postavljen je Omer Gluhić, učitelj iz Tuzle, a za političkog komesara Pero Eraković, student iz Tuzle, a od decembra 1943. Mehmed Selimović Meša. U Štab Odreda ušli su još i Rade Perić, učenik iz Tuzle, kao zamjenik političkog komesara, Ferhat Azabagić, trgovac, kao intendant i Muhamed Dusinović, student veterine, kao regerent saniteta.

Na dužnost komandanata bataljona postavljeni su: u Prvom Alija Alijagić, učitelj iz Dervente, u Drugom Vehid Begić, pravnik iz Koraja, u Trećem Abdulah Mujezinović, trgovac iz Tuzle i u Četvrtom Muhamed Gagić, profesor Gimnazije u Tuzli. Dužnosti političkih komesara bataljona preuzeli su: Aleksandar Vokić, student iz Tuzle, u Prvom bataljonu, Milutin Milanović Mile, radnik iz Tuzle, u Drugom - poslije pogibije Milutina Milanovića, dužnost komesara u ovom bataljonu. j>očetkom decembra, preuzeo je Vehid Delibegović Roki. Ahmet Siljić Kadija, šerijatski sudija iz Gračanice, bio je komesar u Trećem, a Adem Osmanbegović, pravnik iz Gračanice, u Četvrtom bataljonu. Adem Azapagić, radnik, postavljen je na dužnost zamjenika političkog komesara u Drugom bataljonu, a Svetozar Bujaković, radnik iz Kreke, na istu dužnost u Trećem bataljonu.²⁷⁾ Franjo Souček, radnik iz Lukavca, preuzeo je dužnost intendanta u Trećem bataljonu.

Odred je formiran, pretežnom većinom, od novih boraca među kojima je bilo članova KPJ, SKOJ-a i saradnika NOP-a, koji su do tada radili u ilegalnim uslovima. Međutim, prilikom njegovog osnivanja, u Odred su iz 6. istočnobosanske NOU brigade upućena samo četiri iskusna partizanska borca iz 1941. godine, ratnika iz mnogih dotadašnjih bitaka. To su bili Pero Eraković, Rado Perić, Boško Popović Popac i Aleksandar Vokić, koji su dolaskom u Odred preuzeli političke funkcije, a ne vojničke. Vojničko iskustvo posjedovao je i određen broj rukovodećih ljudi u Odredu, jer su bili rezervni oficiri stare jugoslovenske vojske, ali ni komandant Odreda,

²⁵⁾ Leksikon NOR-a i revolucije u Jugoslaviji 1941-45. Beograd. 1980, knjiga II. str. 1141.

²⁶⁾ Isto.

²⁷⁾ Nije bilo moguće utvrditi imena zamjenika komesara 1. i 4. bataljona.

ni komandanti bataljona nisu imali iskustva u partizanskom ratovanju. Za Tuzlanski NOP odred bilo je karakteristično i to daje prilikom formiranja popunjen vojnički neiskusnim i neobučanim ljudstvom.

Pripadnici Odreda poticali su iz svih sredina grada i njegove okoline. Bili su zastupljeni pripadnici svih naroda koji su živjeli na ovom tlu. U Odred je stupilo i nekoliko poznatijih sportskih radnika i sportista. članova radničkog sportskog društva »Sloboda«. Bilo je. pogotovu, u početku, i više omladinki, mahom Skojevki, učenica Gimnazije i drugih škola u Tuzli.

Odmah nakon osnivanja, krajem oktobra i početkom novembra. Odred je uključen u izvršavanje borbenih akcija, koje. zapravo, predstavljaju vatreno krštenje za većinu njegovih boraca. Takva je bila i akcija 3. bataljona u borbi sa četnicima na Majevidici. Naime, nakon osnivanja Odreda, njegov 3. bataljon je bio smješten u Simin-Hanu. u prostorijama Solane. Svakodnevno je vršio izviđanje prema Majevidici radi praćenja i prikupljanja podataka o kretanju četnika Radivoja Kerovića. Kada su se četnici pokrenuli i zauzeli položaje na Busiji, Bataljon je dobio zadatak da ih napadne. Nastupajući preko Požarnice, okolnih zaselaka i drugih sela, borci 3. bataljona su prišli četničkim položajima. Došlo je do borbe u kojoj su poginula dva borca Odreda. Zarobljen je jedan četnik, ali i Slobodan Bodo Jošilović, borac Odreda.²⁸⁾ Odred je izvodio i akcije čišćenja naselja u okolini Tuzle, razoružavao pripadnike Dobrovoljačke muslimanske legije i drugih neprijateljskih formacija. Tako je 27. oktobra jedan bataljon Odreda, zajedno sa jedinicama 19. birčanske NOU brigade, učestvovao u čišćenju od četnika sela u Spreči i zelenokadrovaca. koji su se tih dana počeli organizovati. Sastav jedinica zelenog kadra sačinjavali su, uglavnom dezertteri, oni pripadnici legije koji nisu htjeli da pristupe NOP-u poslije oslobođenja Tuzle, već se prvo skrivaju, a zatim bježe u šumu i formiraju tzv. zeleni kadar. U muslimanskim selima, između Tuzle i Zvornika, jedinice muslimanske legije se pretvaraju u formaciju - zeleni kadar.²⁹⁾ Naime, oko 200 milicionara iz rejona Zvornika, pod komandom Nešeta Topčića, profesora, dali su svojoj formaciji početkom oktobra 1943. godine, naziv »zeleni kadar«. Kasnije su se

²⁸⁾ Kasnije je došlo do razmjene zarobljenika. Vidi sjećanje Šefkije Vrapca u ovoj knjizi.

²⁹⁾ Legija iz tih sela je koncem 1941. i početkom 1942. godine činila zločine prema srpskom stanovništvu, a u periodu 1942-1944. je, po nalogu okupatora, sprječavala povezivanje slobodnih teritorija Majevice i Birča. Isto tako, legija, oko Puračića i Turije, je vodila u zimu 1941/42. godine borbe protiv Ozrenskog NOP odreda.

toj kvislinškoj jedinici priključivale milicijske grupe iz muslimanskih sela u dolini Spreče.³⁰⁾ Odred je krajem oktobra zajedno sa 18. hrvatskom brigadom bio angažovan i prema Doboju, nalazeći se oko sela Turije. Kada je 17. divizija napustila teren Ozrena, a 18. hrvatska brigada bila angažovana u akcijama čišćenja tog kraja i dijelovi Odreda, odnosno bataljon Muhameda Gagića, su sa više ili manje uspjeha vodili borbe sa ozrenskim četnicima. Inače, Odred je u početku svoje borbene aktivnosti bio, zajedno sa novoformiranim jedinicama 18. hrvatskom i 19. birčanskom brigadom, angažovan na obezbjeđivanju Tuzle iz pravca Zvornika ili Doboja. Zapravo, da bi učvrstio i što uspješnije iskoristio rezultate ostvarene početkom jeseni 1943. godine. Štab 3. korpusa je, samo desetak dana poslije oslobođenja Tuzle, uputio 16. diviziju NOVJ na područje Trebave i Posavine sa zadatkom izviđanja prema Brčkom i njegovog eventualnog oslobođenja, 17. istočnobosansku diviziju na područje Ozrena sa zadatkom čišćenja tog područja od četnika, ometanja saobraćaja na pruzi Doboje - Maglaj, oslobođenja Maglaja i daljeg prodiranja prema Varešu, a novoformiranu 27. diviziju je usmjerio preko Kladnja, Vlasenice, Han-Pijeska ka Sokolcu i Rogatici sa zadatkom čišćenja Romanije od četnika i rušenja željezničke pruge Sarajevo - Višegrad. Poslije upućivanja ovih partizanskih jedinica NOVJ na izvršenje novih operativnih zadataka. Štabu 3. korpusa, za zatvaranje pravca prema Zvorniku i Doboju, ostale su dvije novoformirane brigade (18. i 19), Ozrenski, Trebavski i Tuzlanski NOP odred. Na komunikaciji Tuzla - Zvornik angažovani su 19. birčanska i dijelovi Tuzlanskog odreda. Na pravcu prema Doboju bili su postavljeni 18. hrvatska brigada, Trebavski i Ozrenski odred. Pozadi 18. hrvatske koja je držala položaje na liniji Devetak - Turija - Grič bili su razmješteni i dijelovi Tuzlanskog odreda. Tuzlanskom odredu je naređeno da pojača posadu Puračića i pravac Puračić - Porječina - Bosansko Petrovo Selo, održavajući vezu sa Ozrenskim NOP odredom na ovoj strani Spreče.³¹⁾

Na pravcu prema Doboju situacija je postala teža kada su, početkom novembra, u Doboje došle znatne njemačke snage. Uskoro je došlo do jednog snažnog njemačkog napada u pravcu Tuzle. Izveli su ga motorizovani dijelovi iz sastava 369. njemačke divizije sa oko 2000 vojnika i 9 tenkova. Jedinice 18. hrvatske brigade i Ozrenski NOP odred nisu bili u stanju da se uspješno suprotstave

³⁰⁾ Ahmet Đonlagić, n. čl., strana 47.

³¹⁾ Zbornik NOR-a, IV/18, dok. br. 128.

ovom neprijateljskom prodoru i 11. novembra Nijemci su ponovo zaposjeli Tuzlu, poslije 40 dana njenog života u slobodi.

Poslije neprijateljskog zauzimanja Tuzle, Tuzlanski odred se zadržao na lijevoj obali Spreče, i u toku novembra je najčešće boravio na liniji sela Vukovije - Gračanica - Đurdevik. Zadatak Odreda je bio zatvaranje pravca Živinice - Kladanj, odbrana slobodne teritorije od neprijateljskih upada, izviđanje prema Tuzli i praćenje pokreta i namjera neprijateljskih snaga. Imao je u to vrijeme 430 boraca, od toga 30 drugarica. Od naoružanja je imao 400 pušaka, jedan laki mitraljez, 3 puškomitraljeza, 5 strojnica, 15 revolvera i 200 ručnih bombi. Isto tako, imao je 9 jahaćih i 18 tovarnih konja.³²⁾

Odred se na ovom prostoru vrlo brzo našao u teškoj situaciji, jer je bio izložen stalnim napadima nadmoćnih neprijateljskih snaga. Već u noći 11/12. novembra, samo jedan dan poslije napuštanja Tuzle, zelenokadrovci su u Vukovijama, selo Masle, napali kolonu od oko 100 boraca Odreda, koji su pratili komoru i veliku grupu pripadnika NOP-a, aktivista i simpatizera - građana Tuzle, koji su se zajedno sa Odredom povukli iz grada.

Naime, noću između 10. i 11. novembra 1943. godine, sa jedinicama NOVJ, vojno-pozadinskim ustanovama narodne vlasti, rukovodstvima KPJ, SKOJ-a kao i drugih organizacija povukao se iz Tuzle i veliki broj građana. Računa se da se pred neprijateljem tada povuklo oko 1000 građana, žena, djece i starijih osoba različitog zvanja.³³⁾ Povlačili su se prema Majeveci, Birću, a jedna velika grupa se priključila Tuzlanskom NOP odred. Među ostalih u grupi su bili: Rade Peleš, profesor iz Tuzle, sa suprugom i njenom sestrom. Risto Miletić, tehničar iz Tuzle. Nikifor Todić, pravnik iz Tuzle, Bogoljub Jajčanin, veterinar iz Tuzle, Zaga Mujbegović, supruga dr Mustafe Mujbegovića, Ljeuposava Gvozdić, učiteljica iz Tuzle i posebna grupa koju su borci, u šali, nazivali »Gvozdena brigada«. Njoj su pripadali Muradbeg Zaimović iz Tuzle, Ešref Prčić, trgovac, Alija Mutiščević, bankarski činovnik iz Brčkog, Rifat Omazić, službenik. Todor Jakšić, krojač iz Tuzle. Esad Telalbašić, pravnik iz Tuzle,³⁴⁾ Emin Muratagić iz Tuzle, službenik Uprave rudnika »Montanika« i drugi.

^{M)} Zbornik NOR-a. IV/19. dok. 85.

³³⁾ Đorđe Lazarević. Organizacija KPJ u Tuzli (oktobra 43. do septembra 1944), Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3. Tuzla. 1987, str. 40.

³⁴⁾ Omer Gluhić. Tuzlanski NOP odred (okt. 43. do sept. 44). Arhivska zbirka Od-bora za Ediciju Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, inv. br. 239.

Svi oni su mahom bili ljudi u godinama, neki bolesni i teško su mogli izdržati napore kojima su bili izloženi u toku borbi sa neprijateljem. Ne mali broj ovih je i život dao u borbama, koje je Odred vodio u dolini Spreče i na padinama Ozrena u toku novembra i decembra 1943. godine. Veći dio onih koji su ostali u životu, u toku decembra 1943. godine, ne mogavši da podnesu napore ofanzive i jake zime, vratio se svojim domovima u Tuzlu, ali su svi, i pored toga prema svojim mogućnostima, do kraja ostali uz NOP.

Napad na Odred i sve one koji su se nalazili uz Odred u Vukovijama, izvršila je jedinica zelenog kadra u kojoj su bili mještani - stanovnici sela, u kojima se Odred našao pri povlačenju poslije napada neprijatelja na Tuzlu. Oni su pratili pokrete jedinica Odreda i bili dobro obaviješteni o njihovoj snazi. Prilikom napada neprijatelj je postigao iznenađenje i izazvao pometnju i paniku u redovima Odreda. Zahvaljujući tome, pošlo mu je za rukom da zaplijeni komoru Odreda u Kovačima, a u neravnopravnoj borbi koja se razvila poginulo je četrnaest drugarica i drugova - boraca Odreda i pripadnika grupe rodoljuba. Poginuli su: Hodžić Idriz, rudar iz Moluha, učesnik husinske bune. Kanić Semso, rudar iz Moluha, Zahirović Muharem, stolarski radnik iz Moluha, Drago Jovanović, fotograf iz Tuzle, Ivanka Mandić, politički radnik i aktivista NOP-a iz Kreke, Karlo Vodenik iz Kreke, Drago Dorn, činovnik iz Kreke, Arsen Šetka, geometar iz Kreke, Ilija Tomićević, radnik, Franjo Šmit, činovnik iz Kreke, omladinka Vera Vasiljević iz Tuzle, Mustafa Kapetanović i Rasim Rekić, a ranjen je i kasnije umro Župan Pavle iz Tuzle.

Poslije borbe u Vukovijama, Odred se prebacio u selo Gračanicu, u podnožju Javornika. Selo je bilo znatno bliže slobodnoj teritoriji na Birču i zato pogodnije za odbranu. Tu se zadržao 20 dana (do 3. decembra), preduzimajući vojničke akcije, izvodeći vojnu i političku nastavu i razvijajući političku i kulturno-prosvjetnu aktivnost u Gračanici, Svojat, Zlu Selu i okolnim zaseocima.³⁵⁾ Odred se, u ovo vrijeme, najčešće sukobljavao sa zelenim kadrom koji je imao uporišta u Vukovijama, Međašu i Kalesiji i 350 - 400 pripadnika, naoružanih puškama, 1 teškim mitraljezom i sa 8 puškomitraljeza.³⁶⁾ Bilo ih je i u drugim selima, te je čitav sektor bio nesiguran. Pojavom zelenog kadra držanje stanovništva muslimanskih sela prema Odredu bilo je pasivno i dosta uzdržano.³⁷⁾ Uslovi

³⁵⁾ Esad Tihić. Tuzlanski NOP odred. Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, »Univerzal«, Tuz'la, 1987, str. 205.

³⁶⁾ Zbornik NOR-a. IV/19. dok. 74

³⁷⁾ Arhiv Instituta radničkog pokreta Sarajevo (dalje Arhiv IRP Sarajevo), fond OK KPJ, s. 70/1732.

za politički rad su bili prilično otežani. Konferencije s građanima, po selima, bilo je vrlo teško održavati zbog slabe posjećenosti. Omladinci se, gotovo, na njima nisu ni pojavljivali.³⁸⁾

Odred je nastojao da, vojničkom akcijom protiv zelenokadrovskih uporišta, popravi svoju političku situaciju. Međutim, one su se često završavale bez očekivanih uspjeha. Tako je 1. bataljon, poslije borbe, kod sela Prnjavora, ostao sa svega 60 boraca koje su politički komesar Bataljona Aleksandar Vokić i komandir čete Ekber Muftić izveli iz okruženja. I 2. bataljon koji je bio u Međašu sveden je, takođe, na samo oko 60 boraca, zbog gubitaka u borbi sa zelenokadrovcima.³⁹⁾ Veoma je uspio napad Trećeg bataljona Odreda na zelenokadrovsko uporište u Vukovijama. Izveden je u noći 17/18. novembra, kojom prilikom je zarobljeno 28 neprijateljskih vojnika sa zločincem Mujom Hodžićem i zaplijenjeno 18 pušaka. Zbog toga što je neprijatelj dobio pojačanje iz susjednih sela, Bataljon se povukao u Gračanicu.⁴⁰⁾ Tom prilikom bio je zarobljen i poslije velikog mučenja ubijen od strane zelenokadrovaca Muhamed Trnovljaković.⁴¹⁾

Na osnovu izvještaja sekretara OK SKOJ-a Nebojše Spasovića 19. 11. 1943. godine, upućenog Mići Rakiću (Obi. kom. SKOJ-a), moguće je zaključiti daje u Odredu, u ovo vrijeme, velika pažnja poklanjana njegovom sređivanju, organizacionom jačanju. Članovi skojevskog rukovodstva koji su se povukli iz Tuzle (OK i MK SKOJ-a) raspoređivani su na odgovorne dužnosti u bataljonima i četama. U jedinice Odreda je uvršten 21 član SKOJ-a, koji su se provukli iz Tuzle, Kreke, Živinica i Lukavca.⁴²⁾ U to vrijeme je formirana i Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda, uglavnom od omladinki i omladinaca između 15 i 18 godina starosti. Među članovima Ekipe bili su: Mira Grbac, Dušanka Pavlović, Vera Mujbegović, Ruža Nešković, Darinka Galić, Zdravko Kolaković, Šefkija Vrabac, Slobodan Vokić, Suljo Šehić, Momo Babić, Jovo Cesarević, Risto Katić i drugi. Počela je sa radom 15. novembra, imala je 16 članova i bila je organizovana kao posebna jedinica (četa) Odreda. Politički komesar Ekipe bio je Slobodan Vokić. Gotovo svaki dan su davane priredbe u Gračanici i susjednim selima i zaseocima, što je doprinosilo ugledu Odreda i stvaralo povoljnije uslove za političko djelo-

³⁸⁾ Arhiv IRP Sarajevo, fond Obi. K. SKOJ-a istočne Bosne. s. 6/1.

³⁹⁾ Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ, s. 70/1732.

⁴⁰⁾ Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ. s. «4/1746.

⁴¹⁾ Prema kazivanju Abdulaha Mujezinovića Kadije.

«) Arhiv IRP Sarajevo, fond Obi. K. SKOJ-a za istočnu Bosnu. s. 6/1

vanje na terenu.⁴³⁾ Kompletirana je i tehnika u Odredu. Svako-dnevno su objavljivane radio-vijesti - umnožavane pisačim mašima. Počeli su sa radom i analfabetski tečajevi.⁴⁴⁾ U takvim prilikama Odred je dočekaao početak VI neprijateljske ofanzive.

ŠESTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA

Uspjeh NOB-e, krajem 1943. godine, poslije kapitulacije Italije, ugrozio je položaj njemačkih okupatora u Jugoslaviji i na Balkanu, te su oni angažovali 11 svojih divizija za izvođenje zimskih ofanzivnih operacija u istočnoj i srednjoj Bosni, Hercegovini, Sandžaku, Hrvatskoj i Dalmaciji, poznate kao VI neprijateljska ofanziva. U ovoj ofanzivi neprijateljske snage su se prvo angažovale u istočnoj Bosni i Sandžaku sa ciljem da u tim krajevima razbiju snage NOVJ i onemoguće prenošenje težišta njihovih djestava u Srbiju. Uz to, trebalo je obezbijediti kontrolu nad komunikacijama u dolinama Drine i Bosne.

Izvođenje neprijateljskih operacija u istočnoj Bosni i Sandžaku bilo je, u 6. neprijateljskoj ofanzivi, povjereno Štabu 5. SS brdskog armijskog korpusa. Pod njegovom komandom bile su angažovane 1. brdska i 7. SS divizija »Princ Eugen«, dijelovi 310. i 187. rezervne divizije, dijelovi 92. i 901. motorizovane i 1. lovačkog rezervnog puka, dijelovi 24. bugarske divizije, 1. ustaški zdrug i četničke snage na teritoriji Sandžaka i istočne Bosne.⁴⁵⁾

Ofanziva je izvedena u dvije međusobno povezane operacije, pri čemu je druga operacija posljedica neuspjeha prve. Prva operacija je poznata pod šifrovanim nazivom »Kugelblic«. Neprijateljske snage su nastojale da brzim prodorima dijela snaga, iz rejonu Sarajeva, Tuzle i Zvornika zaposjednu zaprečnu liniju Sarajevo - Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica - Srebrenica - Drina i da, nastupajući iz Sandžaka i iz Hercegovine, drugim dijelom snaga, potisnu jedinice NOVJ, nabace ih na zaprečnu liniju i potom ih opkole i unište, na području drinsko-višegradske izbočine.

Na teritoriji obuhvaćenoj neprijateljskom ofanzivom nalazile su se 2. i 5. divizija NOVJ i (u dolini Lima i Uvea), 27. divizija na prostoriji Trnovo - Miljevina - Goražde - Prača, 17. divizija na Romaniji, 19. birčanska brigada i Srebrenički NOP odred u rejonu

⁴³⁾ Vera Mujbegović, S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, »Univerzal«, Tuzla. 1987, str. 447. i 448.

⁴⁴⁾ Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ. s. 84/1746.

G. Mandić, n. djelo, str. 83.

Srebrenice, 18. hrvatska NOU brigada i Ozrenski NOP odred na istočnim padinama Ozrena, Tuzlanski NOP odred na srednjoj Spreči, Birčanski odred u rejonu Šekovića a 16. vojvođanska divizija, Majevički, Posavski i Trebavski NOP odred na Majevidi, Posavini i Trebavi.⁴⁶⁾

U istočnoj Bosni, neprijatelj je počeo sa napadima 3. decembra 1944. godine. Prodirući ka jugu iz pravca Tuzle, Capardi i Zvornika, neprijateljske snage su, već 6. i 7. decembra, zauzele Olovo, Vlasenicu i Srebrenicu. Sedamnaesta divizija, koja se prvih dana decembra pomjerila sa Romanije prema Birču, vodila je, u rejonu Šekovića, na prostoru Bunarić - Betanj - Bačkovac, 7. i 8. decembra. uporne borbe sa jakom njemačkom grupom »Šulcer«, koja je nadirući pravcem Caparde - Šekovići nastojala da se, pod svaku cijenu, spoji sa onim neprijateljskim snagama koje su od Zvornika prodrle do Vlasenice. Ove dvodnevne borbe (na Betnju) bile su veoma teške. Neprijatelj je imao oko 300 vojnika izbačenih iz stroja. I gubici u jedinicama NOVJ su bili osjetni. To se posebno odnosi na 6. istočnobosansku NOU brigadu koja je imala 25 poginulih, 55 ranjenih i 13 nestalih boraca.⁴⁷⁾

Istovremeno nastupom njemačkih snaga iz Tuzle i Zvornika, započeo je njihov napad iz pravca Sarajeva, Vogošće, Pala. Napredujući na ovom pravcu izbile su na Ozren (sjeverno od Sarajeva) i Romaniju i 9. decembra ušle u Sokolac.

Uprkos energičnom otporu jedinica NOVJ, neprijateljskim snagama je pošlo za rukom da zaposjednu zaprečnu liniju i ovladaju komunikacijama Zvornika - Vlasenica - Han-Prijesak - Sokolac - Sarajevo, Goražde - Jabuka - Prača - Sarajevo i Tuzla - Kladanj - Olovo - Sarajevo. Pošlo im je za rukom i da na prostoru Sokolovići - Žepa - Rogatica opkole 5. i 27. diviziju i 1. južnomoravsku brigadu.⁴⁸⁾

Štabovi 5. i 27. divizije su odlučili da se 5. divizija, u probiju, orijentiše prema Srebrenici, a 27. divizija probije preko ceste Han-Pijesak - Sokolac. Pošto je vrlo brzo uočeno daje neprijatelj, jakim snagama, posjeo prelaze preko Javora prema Šrebrenici, a nije uspio ni probij prema jugu, 5. divizija sa 1. južnomoravskom brigadom se, noću 15/16. decembra, probila preko komunikacije Vlasenica - Sokolac i već 19. decembra stupila u rejon sela Tarevo i Tu

⁴⁶⁾ Isto, str. 84.

⁴⁷⁾ Isto, str. 89.

⁴⁸⁾ Prva južnomoravska NOU brigada se 11. decembra prebacila preko Drine kod Starog Broda. Ona se, iz Srbije, dolinom Lima povlačila zajedno sa 5. divizijom i s njom se našla u neprijateljskom obruču. (G. Mandić, n. dj., str. 91).

holj na Konjuhu. Divizija je, odatle, orijentisana prema dolini Kri-vaje, a 1. južnomoravska brigada je zadržana u Tarevu i stavljena je privremeno pod komandu Štaba 17. divizije. Dvadeset sedma di-vizija je uspješno izvršila planirani proboj preko ceste Vlasenica - Sokolac, u noći 13/14. decembra, a već 18. decembra napala je i lik-vidirala neprijateljsko uporište u Varešu.

Poslije uspješne bitke na Betnju, Štab 3. korpusa NOVJ je, 9. decembra, izdao novo naređenje Štabu 17. divizije da svoje i pri-dodate jedinice razmjesti bliže prema Tuzli i na Ozrenu. Šesta istočnobosanska brigada je upućena u rejon Tupkovići - Lukavica da obezbijedi pravac Tuzla - Zvornik. U rejon Đurđevik - Kovači - Ba-šigovci raspoređena je 15. majevička brigada da zatvori pravac Tuzla - Kladanj. Pod komandu Štaba 15. brigade stavljen je i Oz-renski NOP odred, koji je raspoređen na prostoru Puračić - Bosan-sko Petrovo Selo. Kao rezerva Divizije, sa zadatkom da obezbjeđuje stavljalala drugu fazu VI neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni, na je 18. hrvatska brigada. Šesnaesta muslimanska brigada dobila je zadatak da, zajedno sa Kladanjskim NOP odredom, likvidira us-taški garnizon u Kladnju, posjedne grad i obezbijedi pravce Olovo - Kladanj i Vlasenica - Kladanj. Pod komandu Štaba Divizije stav-ljen je i Tuzlanski NOP odred, koji je dobio zadatak da sa prostorije Gračanica-Podkraj izviđa neprijateljska uporišta u dolini Spre-če.⁴⁹⁾

Poslije kraćeg predaha sve jedinice 17. divizije su, po nare-đenju Štaba 3. korpusa, krenule prema zapadu ka ograncima Ko-njuha i Ozrena. Šesta istočnobosanska brigada se razmjestila na prostoriji sela D. Rakovac - Brezici - Konopljišta - Boljanić sa za-datkom da djeluje na komunikacijama Doboj - Tuzla i Doboj - Maglaj. S njom je trebalo i dalje da sadjejuje Ozrenski NOP od-red koji se nalazio na tom terenu. Na prostoriji sela Bukovica - Omerova Voda - Petrovići raspoređena je 15. majevička brigada za zadatakom da djejuje na željezničke pruge Maglaj - Zavidovići i Zavidovići - Olovo. Na prostoru manastir na Ozrenu - selo Stupari postavljena je 18. hrvatska brigada sa zadatkom preduzimanja ak-cija u dolini Spreče na liniji Puračić - Bosansko Petrovo Selo. U Kladnju je zadržana 16. muslimanska brigada, a Tuzlanski NOP odred je smijenio 15. brigadu na komunikaciji Živinice - Kla-danj,⁵⁰⁾ Međutim, dalja djejuja jedinica 17. divizije osujetio je neprijatelj svojom novom ofanzivnom operacijom. Naime, pošto

⁴⁹⁾ G. Mandić, n. dj., str. 90.

⁵⁰⁾ Isto, str. 96.

nije uspio da uništi snage NOVJ u dolini Lima i Drine na prostoru Romanije i Birča, neprijatelj je 18. decembra, iz rejona Tuzle. Vlasenice, Han-Pijeska, Sokolca i Sarajeva, počeo novu ofanzivnu operaciju poznatu pod šifrovanim nazivom »Šnešturm«, koja je predstavljala drugu fazu VI neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni. Trebalo je, u ovoj operaciji, jakim snagama posjesti dolinu Bosne (od Sarajeva do Doboja) i brzim prodorima, dolinom rijeka Krivaje i Spreče, nabaciti snage NOVJ na rijeku Bosnu i tu ih uništiti.

Počev od 20. decembra, neprijateljske snage su, u nekoliko kolona, nastupale od Sarajeva. Sokolca i Olova, Han-Pijeska. Vlasenice i Tuzle, dolinom Krivaje i Spreče, preko Konjuha i pravcem Šekovići - Stupari - Đurđevik. U periodu od 20. do 22. decembra neprijateljskim snagama pošlo je za rukom da prodru u Kladanj i ovladaju komunikacijom Tuzla - Živinice - Kladanj - Olovo. U popodnevnim časovima 22. decembra počeo je i njihov nastup dolinom Krivaje, prema vrhovima Konjuha, i iz pravca Stupara i Kladnja preko Tuholja i Tareva.

Da bi parirao neprijateljskim planovima i izbjegao jače grupisanje snaga na uskom prostoru, Štab Korpusa je 27. diviziju usmjerio prema planinama Zvijezdi i Romaniji, 5. diviziju koja se, dolinom Krivaje, povlačila pred nadmoćnim neprijateljskim snagama takode prema Romaniji, a sve jedinice, pod komandom Štaba 17. divizije, podijelio je u dvije manevarske grupe koje su, prema terenu za koji su trenutno bile vezane, nazvane Krivajska i Ozrenska grupa.

U Krivajsku manevarsku grupu uključene su 15. majeviča i 16. muslimanska NOU brigada. Prikupljene na prostoriji sela Repnik - Jaruške - Seona dobile su naređenje da se prebace preko rijeke Krivaje i nastupaju u pravcu Vareša, koji su oslobodile jedinice 27. divizije. Sa grupom su se kretali štabovi Korpusa i Divizije. U Ozrensku manevarsku grupu uključene su 6. istočnobosanska brigada. 1. južnomoravska. 18. hrvatska brigada i Ozrenski NOP odred. Jedinice ove grupe bile su prikupljene na prostoriji Brijesnica - Konopljište - Ozrenski manastir - Tumare - Kamenica. Njihov zadatak je bio da se, manevrom preko Ozrena, zabace u pozadinu neprijateljskih snaga. Bilo je predviđeno da se poslije izvršenog zadatka obadvije grupe prikupe u Birču, gdje su za vrijeme ofanzive ostali 19. birčanska brigada i Birčanski NOP odred.⁵¹⁾

Krivajska manevarska grupa se, 24. decembra, prebacila preko rijeke Krivaje, uz osjetne gubitke, naročito u 15. majevičkoj

5') Isto. str. 98.

brigadi i Pratećem bataljonu Štaba 3. korpusa. Jedinice ove grupe su se, na kratko zadržale na prostoriji sela Potoka i Brda, odakle su nastavile prodor prema Varešu i planini Zvijezda. Kako su na tom pravcu primijećene jake neprijateljske snage a Grupa bila opterećena velikim brojem ranjenika, donesena je odluka da se izmijenjeni pravac prodora. Preko Ravan planine i Romanovca, uz kraći odmor u selu Džine, jedinice ove grupe su se, 28. decembra, vratile na desnu obalu Krivaje i smjestile u selu Željavi. Poslije dvodnevno odmor, produžile su preko Repnika i Gornje Višće i kod sela Vrnojevića prešle preko drumova Živinice - Kladanj, odakle su produžile u Birač, gdje su se razmjestile radi odmora i sređivanja.⁵²⁾

Jedinice Ozrenske manevarske grupe prikupile su se sa malim zakašnjenjem, ujutro 24. decembra, na prostoriju sela Tumare, odakle su oko 9 časova krenule pravcem Tumare - Brijesnica - Orahovica. Uz stalne borbe sa neprijateljem koji je nastupao u nekoliko kolona. Tumarama. Mićijevićima, Brijesničkom potoku, Omerovoj Vodi i selu Selomići. jedinice Ozrenske manevarske grupe. poslije prelaska preko rijeke Turije, su nastavile proboj nastupajući u dvije kolone. Na čelu sa komandantom 17. divizije maršovala je 6. istočnobosanska brigada i preko Tupkovića i Čitluka prodrla do Repnika, gdje se zadržala radi neophodnog odmora. Nastupajući preko Brezja i Banovića 1. južnomoravska i 18. hrvatska brigada su doprle do sela Željave. Marš je nastavljen 26. decembra, kad su vođene i oštre borbe sa neprijateljskim snagama koje su nadirale od Banovića i Omazića. Lijeva kolona (6. brigada) je nastupala preko G. Višće, u rejonu sela Jelaha prešla je preko komunikacije Živinice - Kladanj i u zoru 27. decembra razmještena je u birčanskim selima Naseoci i Gladojevići. Desna kolona (1. južnomoravska, 18. hrvatska) je, nastupajući preko sjevernih padina Konjuha, pred kraj dana, stigla u selo Tarevo gdje je zanoćila. Ujutro, 27. decembra, prebacila se preko komunikacije Živinice - Kladanj i, istog dana, jedinice su razmještena na prostoriji sela Bijelo Polje i Javor radi odmora i sređivanja. Istovremeno su se 27. i 5. divizija NOVJ, preko Zvijezde i Ozrena (sjeverno od Sarajeva), probile prema Romaniji, a dvije brigade 16. vojvođanske divizije su se sa Majevice povukle u rejon Šekovića, a dvije brigade, poslije obilaznog marša - manevra sa Trebave, preko Srebrenika, stigle su u pozadinu neprijateljskih snaga na Majevicu.

Neprijatelju, dakle, nije pošlo za rukom da ostvari svoje ciljeve u istočnoj Bosni i Sandžaku, u toku ovih ofanzivnih operacija.

"> Isto, str 99

Iako su neke od njih pretrpjele osjetnije gubitke, sve krupne jedinice NOVJ izašle su iz ofanzive formacijski očuvane. Do većih gubitaka i osipanja došlo je u NOP odredima od kojih su se neki potpuno raspali (Kalinovački, Srebrenički), a neki djelimično (Trebavski).⁵³⁾

Velike gubitke i osipanje u vrijeme šeste neprijateljske ofanzive doživio je i Tuzlanski NOP odred. Početak ofanzive zatekao je glavninu Tuzlanskog NOP odreda na prostoriji sela Gračanice, gdje je obavljao zadatke izviđanja prema Kalesiji i Osmacima i obezbjeđivanja komunikacije Tuzla - Stupari - Kladanj. Kada je, 3. decembra, započelo i izvođenje neprijateljske operacije »Kugelblic«, jake njemačke snage, koje su prodirale pravcem Tuzla - Kladanj, napale su položaje Odreda u Gračanici. Pod pritiskom daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga, bez ljudskih gubitaka, uz nešto izgubljenog materijala i hrane, Odred se povukao u Mitroviće, šekovački zaselak iznad Gračanice.⁵⁴⁾

Kraj u kome se Odred našao bio je pasivan, selo siromašno, te je snabdijevanje bilo otežano. Borci su se, najčešće, hranili zobnim hljebom koga, uz to, nije bilo dovoljno. Tada, u borbama 7. i 8. decembra, koje su jedinice 17. divizije vodile na položajima Bunarić - Betanj - Bačkovac, učestvovao je uspješno i 4. bataljon Tuzlanskog NOP odreda.

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa, 9. decembra. Štab 17. divizije je, početkom druge dekade mjeseca, sve svoje i pridodate jedinice razmjestio na teritoriji Ozrena i Spreče. Tuzlanski NOP odred je ovim naređenjem ponovo postavljen na položaje Gračanica - Podkraj sa zadatkom da izviđa i vrši prepade na neprijatelja u pravcu sela Osmaci i Caparde.⁵⁵⁾ Preko Mekota i Bijelog Polja, Odred se probio u Gračanicu i ponovo smjestio u ovom sprečanskom selu.

Međutim, zelenokadrovci mu nisu dozvolili da predahne. Oko 260 pripadnika zelenog kadra su 11. decembra napali na Odred. Napad je bio odbijen, uz znatne gubitke neprijatelja (19 poginulih i 4 ranjena). I gubici Odreda su u ovoj borbi bili osjetni - 7 poginulih i 4 ranjena borca.⁵⁶⁾ Poginuli su: Šahbaz Kovačević, Hasib Murić, Rahman Sadiković, Nedžib Hrustić, Ljubo Šuput, Esmā Đonlagić i Ferid Brkić. Veliki gubitak predstavlja i činjenica da su izgubili živote i 12 aktivista NOP-a, među kojima su bili Rade Peleš

) Isto, str. 103.

⁵⁴⁾ Arhiv VII, Fond NOR a, K 408/A. F-7, br. reg. 52/1

⁵⁵⁾ G. Mandić, n. dj., str. 90.

) Arhiv VII, Fond NOP, K-408/A. F-7, reg. br. 52/3.

i njegova supruga Anka, čija su dva sina bila u partizanima, te Ankina sestra Vida Petaković, Leposava Gvozdić, učiteljica, čije su troje djece bili učesnici NOB-e. Enver sin muftije Kurta, Risto Katić i drugi.⁵⁷⁾

Pritisak neprijateljskih snaga na Odred u Gračanici bivao je sve veći. Da bi se uklonio ispod tog pritiska. Odred je izvršio pokret u Lukavicu, gdje su se nalazili dijelovi 6. istočnobosanske brigade. Borci su se sreli sa svojim poznanicima iz Tuzle, sada pripadnicima Brigade. Ubrzo je na tom terenu rasformiran 1. bataljon Odreda pošto je, prethodno, upućeno 100 boraca, među kojima se nalazilo i 30 Skojevaca, za popunu 6. istočnobosanske NOU brigade.⁵⁸⁾ Poslije Lukavice. Odred je tri dana proveo u Bašigovcima. Borci su bili razmješteni po seoskim kućama gdje su srdačno primani, udobno smješteni i dobro hranjeni. Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda dala je veoma uspješnu priredbu u ovom gostoljubivom selu.⁵⁹⁾

Prilikom zauzimanja novih položaja jedinica 17. divizije u vezi sa namjerom prelaska na ofanzivna, aktivna djeljstva na prostoru Spreče i Ozrena, Tuzlanski NOP odred je dobio zadatak da smijeni 15. majevičku brigadu na komunikaciji Živinice - Kladanj, s tim da se u slučaju jačeg neprijateljskog napada prebaci u rejon sela Tupkovići. U međuvremenu, neprijatelj je počeo izvođenje svoje operacije »Šnešturm«, te je Odred prilikom izvršenja dobijenog naređenja u maršu prema Đurđeviku, u vrijeme prelaska preko ceste, bio iznenađen pojavom neprijateljskih tenkova. Kolona je, međutim, prošla cestu bez ljudskih gubitaka, ostavši bez dijela komore. Kako je pravcem Živinice - Kladanj nastupao jedan bataljon 1. brdske njemačke divizije. Odred se ubrzo, ponovo, našao pod velikim pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga i morao se, preko Omazića, povući prema Bučiku, nedaleko od Banovića. Dva dana je boravio u Bučiku i tada pokušao prelaz preko Spreče. Naime. Odred je imao naređenje Štaba 3. korpusa NOVJ da se, preko Spreče, prebaci u rejon Srebrenika kako bi se uklonio ispod neprijateljskog pritiska. Prebacivanje je trebalo da bude izvedeno noću 21/22. decembra. Međutim, akcija nije uspjela, nije uspostavljen kontakt sa vezom koja je trebalo da obezbijedi prijelaz. Pored toga rijeka je bila nabujala poslije višednevnih padavina i topljenja snijega. Odred se vratio u Bučik⁶⁰⁾ sa većinom premorenih i prozebljih boraca

⁵⁷⁾ V. Mujbegović. n. čl., str. 441

⁵⁸⁾ E. Tihić. n. čl. str. 206.

⁵⁹⁾ Dušanka Krneta-Pavlović. Vidi sjećanje u ovoj knjizi.
E. Tihić. n. čl. str. 207.

u trenucima kada se neprijatelj, prodirući dolinom Spreče, opasno približio. U tako nepovoljnim okolnostima. Odred je morao prihvatiti borbu, jer je, 22. decembra, bio napadnut od strane jedne višestruko brojnije kolone Nijemaca, koji su bili naoružani i minobacačima i brojnim automatskim oružjem. Razvila se borba u kojoj su neprijateljske snage postigle potpuno iznenađenje, ostvarile strahovitu jačinu vatre što je dovelo do velikih gubitaka u Odredu. Drugi bataljon bio je, gotovo, potpuno razbijen, a i 4. bataljon i pristapski dijelovi su imali velike gubitke.⁶¹⁾ Treći bataljon, zahvaljujući snalažljivosti svoga komandanta, koji je dobro poznao teren, povukao se bez gubitaka preko Zelenboja dublje u Konjuh. Naravno, teško stradala Kulturno-umjetnička ekipa Odreda. Gotovo svi članovi Ekipe su ili poginuli, ili bili ranjeni, ili pak zarobljeni od strane Nijemaca. Od članova Kulturne ekipe poginuli su Mirjana Grbac, Zdravko Kolaković, Sakib Hasanagić, Jovo Ćesarević, Mirko Curić i Nikola Bjegović, a zarobljeni su Ruža Nešković, Dara Galić, Dušanka Popović, Mira Radić. Momo Babić. Branko Jokić. Milojka Vodenik, Vera Komšić. Poginulo je i nekoliko boraca iz Bataljona među kojima Radojka Perić, Milan Kljujić, Đorđe Radić, Marija Volovka, Emin Hrustić, Šaban Subašić i drugi. Od rodoljuba »civila« koji su se još uvijek kretali sa Odredom poginuli su Simo Banker. Rajko Milanović, Mihailo Vasić, Svetislav Janković, Ljubo Đurić, Krsto Kreco, Stevo »šnajder«, dok je Perko Radić nekoliko dana prije Bučika umro zbog premorenosti.⁶²⁾ Veliki broj boraca se odvojio od glavnine od kojih će se, oko dvadesetak, kasnije u Priluku priključiti Odredu. Glavnina se, na čelu sa Štabom Odreda, povukla na Memićko brdo. Stanje u kome se Tuzlanski NOP odred nalazio bilo je veoma teško: bez hrane, sa dosta slabo odjevenih i obučениh boraca, bez veza sa višim štabovima i drugim jedinicama, bez vatre koja se nije smjela ložiti zbog blizine neprijatelja. U takvim uslovima i slabog političkog rada, počela se javljati malodušnost, demoralizacija, pa i dezertiranje iz jedinica. Između 23. i 25. decembra. Odred je proveo dva dana u šumi Borovači, gotovo, potpuno opkoljen, bez hrane i vatre, po vrlo jakoj hladnoći, pogotovu noću.⁶³⁾

Preko Litve i Hrvata, 25. decembra, izveden je pokret do sela Mrljevići, pod Konjuhom, gdje se Odred smjestio. Tu je uspostavljena veza sa brigadama Ozrenske manevarske grupe 17. divi-

⁶¹⁾ Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A. F-7. reg. 52/1.

⁶²⁾ V. Mujbegović, n. čl. str 445.

⁶³⁾ Arhiv VII, Fond NOP, K-408/A. F-7, reg. br. 52/3.

zije NOVJ i 3. bataljonom Odreda. Ovaj bataljon nije bio u sastavu Odreda od vremena borbe na Bučiku, nalazio se u selu Merdićima. Pred velikom kolonom od oko 2.500 Nijemaca, Bataljon se, preko Banovića, povukao na Konjuh. Tamo su borci 3. bataljona. 25. decembra, vodili borbu sa grupom Nijemaca i »Čerkeza«. Jedan Nijemac i jedan »Čerkez« su zarobljeni, a oslobođena je grupa od 20 do 30 seljaka, uglavnom iz Šekovića. koja su Nijemci vodili sa sobom. U šumarskoj kući na Konjuhu nađeno je nešto hrane i odjeće. Inače, i 3. bataljon je bio zahvaćen osipanjem.⁶⁴⁾

Kroz Mrljeviće je, 26. decembra 1943, naišla jaka neprijateljska kolona. Odred se, sa dijelovima 1. južnomoravske brigade, postavio iznad sela, na istaknutim položajima. Do borbe, međutim, nije došlo. Kada je njemačka kolona prošla kroz selo, jedinice Odreda su se vratile. Tog dana nastavljen je prodor brigada Ozrenske manevarske grupe prema Birču i obadvije kolone će se prebaciti preko komunikacije Živinice - Kladanj. Odred se zadržao u Mrljevićima. Sutra, 27. decembra, ponovo su se pojavili Nijemci iz pravca sela Hrvata, te se Odred povukao prema Podgorju gdje je zanoćio. U selu Crnjevu je došlo do susreta sa jedinicama Krivajske operativne grupe 17. divizije. Štab 3. korpusa, koji se kretao sa ovom manevarskom grupom, potvrdio je ranije naređenje da se Odred prebaci na desnu obalu Spreče, na područje Srebrenika. U Podgorju je. 1. januara 1944. došlo do susreta Odreda sa 16. muslimanskom brigadom (iz Krivajske manevarske grupe). U tom selu Odred se zadržao do 5. januara 1944. godine, odakle je krenuo prema Omazićima, prvoj etapi na putu izvršenja naredbe o prebacivanju na desnu obalu Spreče, na područje Srebrenika. Uveće 6. januara, prebacio se preko Spreče, gazom u blizinu Johanovog mlina, a cestu i željezničku prugu prešao je kod Šićkog Broda u noći 6/7. januara. Borci su 7. januara zanoćili i predanih u Dobrnji, a 8. januara u Breziku. U Srebrenik je Tuzlanski NOP odred stigao 9. januara 1944. godine.⁶⁵⁾

U toku VI neprijateljske ofanzive. Odred je neprekidno bio na udaru nadmoćnih neprijateljskih snaga. Manevrisao je izbjegavajući glavni udar, ali nije mogao izbjeći velike gubitke i osipanje jedinica jer je, pored ostalog, bio izložen izuzetno velikim teškoćama i naporu, u vrijeme kada još nije predstavljao čvrstu, homogenu cjelinu, u vrijeme kada je tek započinjao svoj ratni put sa svim slabostima mlade, tek formirane vojne jedinice. Bio je nova jedinica.

⁶⁴⁾ Arhiv VII. Fond NOR-a. K-408/A, F-7. reg. 52/1

Pruga
Vladi Popoviću, komesaru 3. Korpusa NOVJ - Polovica

Izveštaj
o stanju i prijavama u Tuzlanskom NO Poretu
od početka VI neprijateljske ofanzive do danas

Početak i neprijateljske ofanzive nastao je Odrad u stanju koje nije zadovoljavalo. Poslije nekoliko manjih vojnih uspjeha izgledalo je da će u Odrad pasti u dobru jedinicu i da će moći ispuniti zadatke koji su se postavljali. Ali od napada Nijemaca u selu Gračanici, po naveda da Helmut Kadica u istom selu - Odrad je bio u defanzivi, borbeni duh je stalno padao.

Iskrata dva dana - prvi napad Nijemaca bio je 3/11 1943 u Gračanici. Odrad se povukao u Mitrovicu kod Gudičkih, ostavivši hranu i materijale u Šekovićima IV bataljon s uspjehom učestvovao u borbi protiv Nijemaca.

Poslije toga po naredjenju štaba III korpusa Odrad se postavlja preko Medeta i Bijelog Polja u Gračanici. 14/11 u tom selu 250 zelenokobravnih napad je naša 2. bataljona. Napad je odbijen, a neprijatelj je izgubio 19 mrtvih i 4 zarobljena. Naši gubici: 5 mrtvih i 4 ranjena.

Borba i 4 mrtva "civila". 16/11 I bataljon napadnut u Gudičevu od zelenokobravnih 150, došlo nam Muhamed Samel. 20/11 ponovljeni su prema Gudičevu. II bataljon našli su kod Durdiceva na neprijateljske tenkove, ali su se uspješno izvukli, izgubivši pri tome komaru 20%, napustili smo se u Gudiču. 21/11 pokušali smo da se prebacimo preko Spreče, ali je rijeka bila previše duboka te smo se vratili u Gudič. 22/11 II bataljon napadnut je u Gudiču (I bataljon je reorganiziran jer je 100 drugova prešlo u II brigadu) od jedne velike kolone Nijemaca. Borba je bila strahovita te smo bili razbijeni. Tu je zarobljena kula, protivna škola i pola "civila", poginulo je 12 drugova. Kao dio bataljona sa strahom Odrada povukao se u Kamenicu Budo. Grupa od 20 drugova našla nam je i priključila nam se u Dričku, a sa grupu od 45 drugova koji su otišli desno od Gudička mi danas ne znamo šta je bilo. Ti danas bilo je teško kod sela, kod vatre, mnogi drugovi su bili slabo obučeni, nemamo već ni Pkum,

Pruga Vladi,

Po prvom izvješću saljem ti izvješće kako si ušao. Drug Omer je u Gračanici na zboru, ali je pročitao ovaj izvješće. Ja nisam mogao otići, jer sam bolestan, prehlutan sam, a vratila mi se i stara bolest srca. Ali nadam se da će se u Zebreniku pojaviti.

Odrad se još nije maknuo iz Zebrenika, jer imamo nevjerojatno mnogo bolesnih drugova, ogromna većina leži, najviše od ozlobina, prehlade, premorenosti i zarobljeničke pluća.

12/11 - Društvenim Brigadama došlo nam je 17 drugova (bez oružja). Oni su iz karabijevog III bataljona i od Vukovca do Zebrenika došli su u manjim grupama. Iza Dobrovoje Nijemci su uhvatili 5. karu da ih je došlo u ovaj kraj 30-40. Mi ćemo ih prikupiti pa će biti uz nas dok nam ne javi šta ćemo s njima. - Za ostale bataljone i za VI Brigadu ne znamo, samo kažu da je bila strahovita borba.

Stanje u ovom kraju je dobro. Do juče su bili neprijateljski tenkovi na Ratišu, ali juče su odvođeni naše patrola došla su u najbliža sela (20-30 domobrana s 1-2 Nijemca), ali mi nismo mogli da im napravimo zarjete. Obavijestili smo o tome vojvodane, ali izgleda da se ^{nepravilno} postavlja s ovog sektora. Helmi žele da pregovaraju, počeli su da donose i puške, ali su ih u tome očeli neprijateljski ljudi. Sad ćemo to podržati.

Jučer je iz Tuzle javljaju da Nijemci odlaze, da se koje prilazi sa postrojanje i sa druge domobrane prilikom našeg napada na Tuzlu, a Gukeri se utvrđuju. Uvjereni su, svi da ćemo get napraviti.

Drug komendant Omer pita da li snage prišiti majmike znake!
Preparisi te pozdravljaj!
Meša Selimović

bez borbenog iskustva. Daleko najveći dio njegovog sastava činili su borci, koji su tek oslobođenjem Tuzle stupili u NOB-u. Odred je pretežno popunjavan vrlo mladim borcima, omladincima i omladinkama sa jedva 16 do 18 godina, a s druge strane, bilo je među borcima i dosta fizički neoptornih starijih ljudi.

Često neiskustvo štabova Odreda i bataljona činilo je da jedinice Odreda nisu uvijek u vojničkom, pa i političkom smislu, imale čvršće držanje. U Odredu je bilo relativno malo članova KPJ, pa čak ni svi komandanti bataljona nisu to bili. Jedna od teškoća koja je sputavala akcije Odreda, umanjivala njegovu pokretljivost u toku neprijateljske ofanzive, bila je i činjenica da se uz njega kretala velika grupa građana, pripadnika NOP-a, simpatizera, rodoljuba koji su napustili Tuzli.

U toku neprijateljske ofanzive došlo je do osjetnog osipanja ljudstva iz jedinica Odreda. Postojalo je više razloga za tu pojavu. Njoj su, sigurno, doprinijeli surovi uslovi zimskog ratovanja, hladnoća, slab smještaj, slaba ishrana, naporni pokreti, nedostatak odjeće i obuće. Među borcima Odreda bilo je i onih koji su ranije pripadali neprijateljskim formacijama, a nije bilo dovoljno vremena za prevaspitavanje tog dijela boraca, koji su pristupili NOB-u poneseni klimom opšteg oduševljenja u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle. Neprijateljska propaganda, u koju su se uključili i predstavnici vjerskih organizacija sa terena, takođe su podsticali to. Prema povratnicima, ustaške vlasti nisu preduzimale onakve represivne mjere kakve su inače ranije činili.⁶⁶⁾ Ovakav odnos prema povratnicima iz jedinica NOV i POJ, posebno iz 18. hrvatske brigade, postao je, u ovo vrijeme, u ovom kraju, dio političke prakse tzv. NDH prema pripadnicima NOP-a. Nemoćni da likvidiraju NOB-u oružanim sredstvima, represivnim mjerama, naročito poslije kapitulacije Italije, ustaške vlasti počinju, u slučaju povratnika iz jedinica NOVJ, represiju zamjenjivati blažim stavom, često i potpunom amnestijom. Većina pripadnika Odreda ili »civila« koji su se vratili u Tuzlu bili su hapšeni ili privođeni u policiju, ali vrlo brzo oslobođani.⁶⁷⁾

U takvim uslovima u Srebrenik je, 9. januara, pod komandom Štaba Odreda, stiglo 105 boraca. Kasnije su organizovani u dva bataljona. Prvi bataljon je ranije rasformiran, postoje i dio njihovih boraca preveden kao popuna u 6. istočnobosansku brigadu. Drugi bataljon je doživio velike gubitke u borbama u toku VI neprijateljske ofanzive.

⁶⁶⁾ Đ. Lazarević, n. čl. str. 44.

⁶⁷⁾ Đ. Lazarević, n. čl., str. 57.

rijateljske ofanzive, te je rasformiran a preostali njegovi borci su uvršteni u 3. i 4. bataljon.

Bez obzira, međutim, na velike gubitke koje je Tuzlanski NOP odred doživio, on je u VI neprijateljskoj ofanzivi odigrao značajnu ulogu u borbi protiv neprijateljskih snaga i, dobrim dijelom, izvršio svoje vojničke i političke zadatke. Za kratko vrijeme, koliko je boravio u sprečanskim selima, iako i sam u teškoćama, ostavio je za sobom određeni pozitivni trag, jačao uticaj NOP-a, vezujući za njega viđenije i trezvenije ljude tog kraja, podstičući optimizam simpatizera i ljudi koji su već bili uključeni u NOP. Daje Tuzlanski NOP odred, u teškim prilikama neprijateljske ofanzive ostvario svoje zadatke i da se, jednostavno, uspio održati, ima se zahvaliti uticaju, iako malobrojnih, organizacija KPJ i SKOJ-a, podršci stanovništva sela u kojima se kretao te i. pored izvjesnih slabosti i propusta, angažovanju Štaba Odreda i njegovog komandanta.

ODRED U SREBRENIKU

Prebrodivši oluju VI neprijateljske ofanzive. Odred se. kako je već rečeno, prebacio na područje Srebrenika. Nije, međutim, bilo dovoljno vremena za neophodan odmor i oporavak boraca. Već 13. januara 1944. godine komandant i politički komesar Odreda su pozvani, od Štaba 3. korpusa, u Humce. Tamo su primili naređenje i upoznati sa osnovama plana napada na neprijateljski garnizon u Tuzli, u kome je i Odred trebalo da učestvuje.

Veoma brzo. poslije završenih borbi u VI neprijateljskoj ofanzivi. Štab 3. korpusa se vratio svojim novembarskim planovima u vezi sa oslobođenjem Tuzle, smatrajući to i dalje najvažnijim zadatkom NOVJ u istočnoj Bosni, jer se računalo da će napadom na neprijateljski garnizon u Tuzli biti, na efikasan način, pružena podrška jedinicama 5. i 8. korpusa NOVJ, koji su, u srednjoj i zapadnoj Bosni, bili izloženi jakom neprijateljskom pritisku (nastavak ofanzivnih operacija).

Odluka o napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli donesena je samo desetak dana poslije završenih neprijateljskih decembarskih operacija u istočnoj Bosni. Odlučeno je da u napadu pored jedinica 16. i 17. divizije, uzmu učešća i dijelovi 27. divizije, i to 19. birčanska brigada i Romanijski NOP odred.⁶⁸⁾ Odnos snaga trebalo je da bude povoljan po jedinice NOVJ. koje su bile dvostruko jače od onih koje su početkom oktobra 1943. godine oslobodile Tuzlu, a

⁶⁸⁾ A. Đonlagić. n. čl. str. 112.

neprijateljski garnizon, jedan domobranski puk u Tuzli i bataljon domobrana u G. Tuzli i Simin-Hanu, znatno slabiji od onog u oktobru.⁶⁹⁾

Međutim, neprijateljska komanda je otkrila pripreme koje je vršio Štab 3. korpusa, te je blagovremeno pojačala svoje snage. U Tuzlu su dopremljeni 5. i 8. domobraska pukovnija iz Brčkog i njemačka borbena grupa »Švarc« iz Zvornika, čiji je zapovjednik general Švarcneker preuzeo komandu nad svim neprijateljskim snagama u regionu Tuzle. Odmah je bitno izmijenjen odnos snaga u korist neprijatelja o čemu Štab 3. korpusa nije imao informaciju, iako je bilo prijedloga da se, u ovako izmijenjenoj situaciji, odustane od odlučnog napada.⁷⁰⁾

Napad je trebalo da počne 16. januara u 20 sati. Međutim, zakasnile su gotovo sve jedinice, koje je trebalo da neposredno učestvuju u napadu, neke i po nekoliko časova. Južna kolona, koja je prodirala iz pravca Živinica, kasnila je zbog upornog otpora zelenog kadra, a i zbog nerealnog planiranja vremena za nastupanje od rejona prikupljanja do polaznih položaja za napad. Slično je bilo i sa jedinicama sjeveroistočne kolone, čemu treba dodati još i teške vremenske prilike. Zbog ovoga je napad koji je izveden u noći 16. januara 1944. godine bio nejednovremen, neujednačen i skromnih rezultata.

Sljedećeg dana (17. januara uveče) napad svih jedinica bio je jednovremen i znatno uspješniji. Sve jedinice južne kolone stigle su značajne uspjehe. Snažnim napadom 16. muslimanska brigada je izbila na Ilinčicu. Devetnaesta birčanska brigada je, preko Crvenog Brda, prodrla do Jale, a 6. istočnobosanska je zauzela Kreku. Podržan jakim minobacačkom i artiljerijskom vatrom sa Gradine, neprijatelj je, u drugom dijelu noći, pokrenuo žestoke protivnapade kojima nisu odolile sve brigade. Naime, dok su se 19. birčanska i 6. istočnobosanska brigada zadržale na dostignutim položajima, 16. muslimanska brigada, uz velike gubitke, morala se povući sa Ilinčice.

U napadu, sljedeće noći 18/19. januara, nije bilo značajnijih uspjeha. Osamljeni prodori dijelova Romanijskog NOP odreda i 6. brigade nisu se mogli održati zbog jakih neprijateljskih protivnapada. Uporan u svom nastojanju da oslobodi Tuzlu, Štab Korpusa je naredio ponavljanje napada i sljedeće noći (19/20. januara), uz

⁶⁹⁾ Isto. str. 114

⁷⁰⁾ Štab 17. divizije je predložio da se umjesto odlučnog izvede demonstrativan napad (A. Đonlagić. n. čl. str. 114).

izvjesne izmjene u planu dještva jedinica i južne i sjeverne kolone. Dogodilo se, međutim, ono što se događalo i prethodnih noći. Bilo je pojedinačnih uspjeha, ali je odlučujući opšti uspjeh i ovoga puta izostao. Definitivno je postalo jasno da se raspoloživim snagama neprijateljski garnizon u Tuzli ne može likvidirati. Zato je, ujutro 20. januara, naređeno da se jedinice NOV i POJ povuku od Tuzle.⁷¹⁾

Neprijatelj je organizovao progon jedinica NOVJ u povlačenju. Pri tome su, uslijed slabosti u organizovanju izvlačenja iz borbe, u težak položaj bile dovedene neke jedinice južne kolone među kojima naročito 16. muslimanska brigada, Ozrenski NOP odred, te 6. istočnobosanska brigada koje su 21. januara doživjele teške gubitke.

Na taj način. 21. januara 1944. su neuspješno završene borbe vezane za tzv. »drugu tuzlansku operaciju«. U njoj su jedinice 3. korpusa i 16. divizije imale oko 800 mrtvih i ranjenih boraca, bezmalo koliko i u jednomjesečnim borbama u toku neprijateljske ofanzive u decembru, lako su u toku ovih borbi sve jedinice NOV i POJ pokazale primjernu borbenost, željeni uspjeh nije postignut. Štab 3. korpusa je nerealno procijenio da se neposredno poslije neprijateljske ofanzive, najteže koja je do tada izvedena u istočnoj Bosni, može likvidirati fortifikacijski jako utvrđen neprijateljski garnizon i osloboditi Tuzla. Na tu pogrešku nadovezali su se propusti u planiranju i vođenju operacija.⁷²⁾ Sasvim je razumljivo da je u ovakvoj situaciji, umjesto ostvarenja ciljeva, došlo do neuspjeha i teških gubitaka.

U »drugoj tuzlanskoj operaciji« učestvovao je i Tuzlanski NOP odred. Dještvovala je u sastavu sjeverne (sjeveroistočne) kolone kojoj su još pripadale 1. vojvođanska, 15. majevička i 18. hrvatska brigada. Njima je komandovao pukovnik Danilo Lekić, komandant 16. vojvođanske divizije. Zadatak ove kolone bio je da napadne i zauzme uporišta sjeverno od Tuzle, od Moluha do Gradine, i ovlada sjevernim i sjeveroistočnim dijelovima grada.⁷³⁾

Odred je napadao na neprijatelja koji je bio dobro utvrđen na Moluhama. U napad su krenuli borci oba bataljona. Kako je već rečeno, napad je trebalo da počne 16. januara u 20 sati. Kako su komandanti bataljona, koji su na vrijeme izveli jedinice na polazne

⁷¹⁾ A. Đonlagić. n. čl. str. 117.

⁷²⁾ Ahmet Đonlagić. Borba u istočnoj Bosni između dva oslobođenja Tuzle. Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, Tuzla 1987, str. 333, (u daljem tekstu: n. čl., III knj. Edicija).

⁷³⁾ G. Mandić. n. dj., str. 112.

položaje, zbog izostajanja signalizacije i dogovorenog artiljerijskog plotuna, pomislili daje napad odgođen, te su se, oko 4 sata ujutro, povukli sa položaja. Napad je, međutim, te noći započeo, i od Štaba Odreda, koji se nalazio u Rasovcu, se zahtijevalo da njegovi bataljoni izvedu napad, danju 17. januara 1944. godine, da bi ostvarili zadatke koje je trebalo postići u noćnom napadu. Izvršavajući ovo naređenje dobijeno od komandanta sjeverne kolone pukovnika Danila Lekića, Odred je, 17. januara u 10 sati, izvršio napad na neprijateljske položaje u Moluhama, prodirući u dvije kolone. Desna kolona je nastupala pravcem Moluška rijeka - Moluhe, a lijeva je dobila zadatak da izvede obilazan manevar da bi na neprijateljske položaje napala bočnom vatrom ili iz pozadine.⁷⁴⁾

Kada su borci podišli njemačkim bunkerima, negdje i na razdaljinu od samo 30 metara, razvila se žestoka borba sa obostrano velikim gubicima. Naime, prilikom likvidacije jednog dobro branjenog njemačkog bunkera ubijeni su jedan njemački oficir, jedan podoficir i jedan vojnik a šest vojnika je ranjeno. Zaplijenjeno je sve oružje posade osvojenog bunkera, između ostalog i jedan mitraljez »šarac«. Borci Odreda su uporno napredovali, ali kada su stigli do prvih moluških kuća na njih je otvorena mitraljeska vatra iz pravca Strugovnika, te su bili prinuđeni, oko podne, da se povuku uz gubitke od 6 poginulih i 6 ranjenih drugova, stoje za Odred bio, pogotovu u to vrijeme, skoro nenadoknativ gubitak.⁷⁵⁾ Među poginulima bili su Žanko Sepe, Džafer Hodžić, Ivanka Musić,⁷⁶⁾ Pašaga Hasančević, Meho Sakić i Šaban Nukić.

U noći 17/18. januara. Odred je ponovio napad na istom pravcu. Ovog puta, koristeći se pogodnostima noćnog napada, njegove jedinice su prodrle u Kreku. Zbog slabosti i propusta koje su došle do izražaja u ovoj operaciji (nedovoljna saradnja među jedinicama, nedovoljna povezanost jedinica sa višim štabovima), Odred nije uspio uspostaviti vezu sa drugim jedinicama, nije mogao iskoristiti rezultate svog uspješnog prodora u Kreku i pred kraj noći se povukao na polazne položaje. Sljedeće noći, 18/19. januara, jedinice Odreda u napadu predvodio je komandant Odreda Omer Gluhić. Ponovo je Odred prodro u Kreku i svojim prednjim dijelovima izbio do Vikića kuća, (prema Tuzli) odnosno Solane.⁷⁷⁾ Kako se

⁷⁴⁾ Franjo Peštić. Partizanska autobiografija. Arhivska zbirka Odbora za Ediciju, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Inv. br. 240.

Arhiv VII, fond NOR-a. K-408/A. F-7. br. reg. 52/3.

⁷⁵⁾ Raif Mujezinović, Vidi prilog u ovoj knjizi.

⁷⁶⁾ Arhiv VII, Fond NOP, K-408/A. F-7, reg. br. 52/3.

opet nije čula borba na drugim položajima i kako ni sada nije uspostavljena veza sa drugim jedinicama. Odred se povukao.

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa od 20. januara, Odred se povukao sa položaja kod Tuzle. Preko Rasovca i Obodnice bataljoni Odreda su se vraćali prema Srebreniku. Bez obzira na sve tegobe koje je preživljavao i gubitke koje je imao u »drugoj tuzlanskoj operaciji«, januara 1944. godine. Odred je pokazao značajne vojničke vrijednosti. Da bi one došle do punog izražaja trebalo je obezbijediti predah, redovno snabdijevanje, odmor i liječenje boraca premorenih svakodnevnim teškim pokretima. Uslove za sve ovo pružao je Srebrenik, gdje se, po naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, početkom 1944, smjestio Tuzlanski NOP odred.

Razmješten u Srebreniku i okolnim selima, poslije VI neprijateljske ofanzive i neuspjelog januarskog napada na neprijatelja u Tuzli, Odred je imao zadatak da djeluje prema Tuzli, Lukavcu, Smolući. Okolina Srebrenika pružala je povoljne uslove za oporavak boraca i sređivanje jedinica Odreda. U selima Dobrnja, Kuge, Zahirovići, Ljenjobud. Brezik i drugim, pripadnici Odreda su bili dobro prihvaćeni, smješteni i hranjeni. Odred se našao u sredini gdje je NOP već dublje pustio korijene. Politička diferencijacija u ovom kraju je, u toku 1943., godine, obavljena u korist NOP-a.

Grupa boraca pred zidinama starog Srebrenika. početkom 1944 godine

Srebrenik je postao, u ovo vrijeme, jedan od centara NOB-e, čemu je veoma mnogo doprinijela i aktivnost grupe naprednih Muslimana, koji su još maja 1943. godine, izašli na ovo područje iz Tuzle, Gradačca i drugih gradova ovog područja. U njemu je već postojala Komanda mjesta, organizacija KPJ i SKOJ-a. Teritorija Srebrenika i okolnih sela je imala i povoljan vojnički položaj. Bila je relativno bezbjedna od iznenadnih neprijateljskih napada, jer je van značajnijih komunikacija i zato pogodna za smještaj štabova, bolnica i dr. Imala je kao slobodna partizanska teritorija vrijednost i zato jer je omogućavala povezivanje operativnih područja Majevice, Posavine, Trebave i Ozrena.

Odred je dobio zadatak da obezbjeđuje teritoriju koja je zahvatala dvadesetak sela. Komanda mjesta u Srebreniku je obuhvatala sela: Špionica, Čehaje, Babunovići, Zuberovo Brdo, Donji i Gornji Srebrenik. Rapatnica, Donji Moranjci, Seona, Cage, Ljenobud, Kuge, Zahiroviće, Potpeć, Brezik, Lisovići, Podorašje, Straža, Tinja, Crveno Brdo i Jasenica.⁷⁸⁾

Prvi komandant Komande mjesta u Srebreniku bio je Salih Žilić, učitelj iz Tuzle. Od početka februara 1944. godine pa do pada Srebrenika, u VII neprijateljskoj ofanzivi, komandant Komande mjesta bio je Muhamed Gagić, profesor iz Tuzle i raniji komandant bataljona u Tuzlanskom odred. Da bi se Odred i slobodna teritorija što efikasnije obezbjeđivali, u januaru 1944. godine je osnovana i Komanda mjesta u Breziku, na pravcu od Srebrenika prema Tuzli. Iz Brezika su svakodnevno, radi izviđanja, upućivane patrole prema Tuzli, Lukavcu, Smolući. Za komandanta mjesta u Breziku postavljen je Vehid Begić, raniji komandant bataljona u Odred. Komanda je svoje funkcije obavljala sve do početka VII neprijateljske ofanzive.⁷⁹⁾

Vojna organizacija NOP-a na prostoriji Srebrenika, čije je djelovanje obezbjeđivao Tuzlanski NOP odred, vršila je, mobilizaciju novih boraca u Odred i šire, poklanjala najveću pažnju prijemu i otpremi hrane iz žitorodnih krajeva Posavine, preko Mačkovca ka Birču i dalje. Brinula je o partizanskoj bolnici u kojoj je bilo smješteno oko 150 ranjenika i bolesnika. Odred je obezbjeđivao i rad OK KPJ i OK SKOJ-a za tuzlanski okrug, koji su, u to vrijeme, također zajedno s njim bili u Srebreniku. Okružna rukovodstva Partije i SKOJ-a razvijala su u to vrijeme sadržajnu političku aktivnost. Oformljena je tehnika za umnožavanje materijala potrebnih za

⁷⁸⁾ E. Tihčić: n. dj., str. 201.

⁷⁹⁾ Vehid Begić, Sjećanja, Arhivska zbirka Odbora za Ediciju, inv. broj: 242.

svakodnevni politički rad među borcima Odreda i sa narodom na terenu gdje je on boravio. Nabavljen je radio aparat, objavljujane vijesti i drugo. Okružni komitet KPJ uspostavio je redovnu vezu sa Tuzlom i tako je raspolagao informacijama o situaciji u gradu, neprijateljskim snagama, njihovom razmještanju i namjerama. OK KPJ se nalazio uz Tuzlanski odred od vremena kada je Tuzla napuštena, pa sve do maja 1944. godine. Čitavo kasnije vrijeme sa Odredom je bio član KPJ i sekretar OK SKOJ-a Nebojša Spasojević.⁸⁰⁾

Pored toga što je obezbjeđivao rad vojno-pozadinskih ustanova i obavljao stražarske i poslove izvidanja i osiguranja pravaca prema Tuzli i Lukavcu. Odred je ostvarivao i veze između punktova Tuzle i Majevice. Svi izvještaji Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ išli su preko Štaba Odreda, a preko njega je stizao propagandni i drugi materijal iz partizanskih štamparija na Birču i Majeveci.⁸¹⁾ U tehnici Odreda najviše je radio Esad Kevčić, trgovac iz Tuzle, a jedno vrijeme i Raif Mujezinović. Oni su te poslove obavljali vrlo spretno i veoma uspješno.

Vrijeme relativnog mira, bez većih sukoba sa neprijateljem, uz svakodnevne manje akcije, patrole, zasjede, progone neprijateljskih grupa. Štab Odreda je iskoristio i za sređivanje prilika u jedinicama. Rješavani su kadrovski problemi pošto su borbe krajem 1943. i početkom 1944. godine, između ostalog, pokazale da je bilo promašaja u ovoj oblasti. Zapravo, već je rečeno da se u Srebreniku Odred našao sa samo dva bataljona u svojoj formaciji. Kako su u toku VI ofanzive bili reformirani 1. i 2, održali su se 3. i 4. bataljon. Sada, prilikom organizacionog sređivanja Odreda, bataljoni su preimenovani tako da je bivši 4. dobio naziv 1, a bivši 3. mijenja naziv u 2. bataljon. Za komandanta 1. bataljona postavljen je Adem Osmanbegović, za zamjenika političkog komesara Zvonko Primorac, student iz Tuzle.⁸²⁾ Raniji komandant 4. bataljona Muhamed Gagić postavljen je za komandanta Komande mjesta u Srebreniku. a raniji zamjenik političkog komesara 1. bataljona Adem Azapagić preveden je na rad u OK KPJ za Tuzlanski okrug. Za komandanta 2. bataljona postavljen je Abdulah Mujezinović Kadija, a za političkog komesara Sveto Bujaković, službenik iz Kreke. Na dužnost obavještajnog oficira Odreda, umjesto dotadašnjeg Esada Kevčića. postavljen je

⁸⁰⁾ D. Lazarević. n. čl., str. 42. i 43.

⁸¹⁾ Vehid Begić, Isto.

⁸²⁾ Nije bilo moguće utvrditi ko je bio politički komesar ovog bataljona.

Ahmet Šiljić Kadija, raniji politički komesar 3. bataljona. Velika pažnja je poklonjena liječenju bolesnih da bi što prije bili vraćeni u borbeni stroj.

Brojno stanje Odreda se počelo prilično popravljati dolaskom novih boraca, vraćanjem u stroj drugova koji su za vrijeme borbi u decembru 1943. godine sklonjeni po selima radi liječenja ili oporavka, a i pristupanjem Odredu određenog broja ranijih pripadnika neprijateljskih formacija. Naime, na prostoriji Gračanica - Ljenobud - Srnica - Međeđa započeo je proces raspadanja formacija zelenog kadra i priličan broj njihovih naoružanih pripadnika prišao je Tuzlanskom odredu.⁸³⁾ Ovakav porast brojnog stanja omogućio je da se iz Odreda 70 boraca uključi u 16. muslimansku brigadu, koja je 6. februara preko Majevice stigla u Srebrenik. Brigadi je veoma dobro došla ova popuna, jer je doživjela velike gubitke u VI ofanzivi i »drugoj tuzlanskoj operaciji«, i svedena na samo dva bataljona. Okružni komitet KPJ, OK SKOJ-a i Štab Odreda veoma su se angažovali na jačanju organizacije KPJ i SKOJ-a u jedinicama. Stanje partijske organizacije, naročito njena brojnost ni prije ofanzive nije bilo naročito povoljno. Bila su svega 44 člana KPJ a u toku ofanzive taj broj je više nego prepolovljen, ostalo ih je svega 19.⁸⁴⁾ Do smanjenja broja članova KPJ u Odredu dolazilo je, između ostalog, i zbog prelaza, odnosno popune 6. istočnobosanske brigade, zatim određenog broja poginulih, upućenih na liječenje i dr. Međutim, među onima koji nisu izdržali napore u VI ofanzivi i napustili su jedinice Odreda bilo je i članova KPJ i SKOJ-a. Pored već navedenog, razlog za to dezertiranje, u slučaju članova KPJ i SKOJ-a, treba tražiti i u činjenici da prilikom prijema u organizaciju nije bilo dovoljno budnosti i svakodnevne provjere svakog pojedinca na izvršavanju konkretnih zadataka. Zato su se u organizacijama KPJ i SKOJ-a, čak i na nekim važnim funkcijama u Odredu, mogli naći ljudi kojima tu nije bilo mjesto. U ovakvoj situaciji nametalo se kao neminovno jačanje partijske organizacije i njeno organizaciono učvršćivanje, čemu je kasnije poklonjena potrebna pažnja. Prvom savjetovanju komunista istočne Bosne, koje je započelo u Vlasenici 22. i 23. februara, a nastavljeno u Bijeljini od 29. februara do 3. marta 1944. godine, prisustvovali su i delegati iz Odreda. To su: Sveto Bujaković, politički komesar 2. bataljona i Rade Perić, zamjenik političkog komesara Odreda.

⁸³⁾ G. Mandić. n. dj., str. 126.

⁸⁴⁾ Arhiv VII, Fond NOP, K-408/A. F-7, reg. br. 52/3.

Ni skojevska organizacija nije bila u povoljnijim prilikama. Od 75 članova SKOJ-a, koliko ih je bilo prije VI neprijateljske ofanzive, poslije nje je ostalo u Odredu svega 26.⁸⁵)

I tu je trebalo preduzimati mjere omasovljenja i organizacionog učvršćenja po četama i bataljonima, što je bio uslov uspješnog političkog djelovanja u Odredu. Na Oblasnom savjetovanju SKOJ-a, koje je održano 2. i 3. marta u Bijeljini, prisustvovali su Mišo Vokić, od novembra 1943. uključen u 1. bataljon Odreda, inače član OK SKOJ-a, Rade Perić, zamjenik političkog komesara Odreda i takođe član OK SKOJ-a. Nebojša Spasojević, sekretar OK SKOJ-a. Neda Kerec, član, te Vera Mujbegović, borac Odreda, u međuvremenu prešla na rad u skojevsku organizaciju u Modriči (sekretar MK S[^]OJ-a Modriča). Mišo Vokić i Mehmed Delić iz Lukavca uključeni su, poslije toga, u delegate sjeveroistočne Bosne za Drugi kongres USAOJ-a, koji je održan u Drvaru od 2. do 4. maja 1944. godine. Na skojevskom kursu od 35 učesnika, koji je počeo sa radom u Tuzli oktobra 1943. godine i poslije ponovnog pada Tuzle u ruke Nijemaca povukao se na Majevicu, bila su i dva Skojevca iz Odreda: Panto Nešković i Hasan Isabegović.

Obnavljanje partijske i skojevske organizacije bilo je uslov uspješnijeg političkog djelovanja u Odredu. Napredak u političkom radu, mada spor ipak se osjetio. Radilo se po programu utvrđenom prema nivou političke uzdignutosti boraca. U Odredu obnovljen i kulturno-prosvjetni rad. Bataljonski horovi su uvježbavali pjevanje borbenih i drugih pjesama. Diletantska grupa je spremala priredbe i sa dosta uspjeha davala ih po selima. Obrađivane su i obrazovne teme iz historije i geografije, posebno u vezi sa našom zemljom i Sovjetskim Savezom. Rješavan je u Odredu i problem nepismenosti boraca. Zdravstvenom vaspitanju poklanjana je sve veća pažnja. Iako brojno stanje Odreda, u ovom periodu, nije značajnije poraslo (krajem februara 180 boraca), zahvaljujući aktivnosti Štaba, partijske i skojevske organizacije, on je dobijao fizionomiju kompaktno, dobro organizovane borbene jedinice koja je sposobna da izvršava svoje zadatke.

Tuzlanski NOP odred je na teritoriji Srebrenika, početkom 1944. godine, proveo oko 3 mjeseca. Moglo bi se reći da je to period njegovog uspješnog sređivanja i učvršćivanja poslije nedaća koje je doživio u VI neprijateljskoj ofanzivi. U pogodnim uslovima, u tom vremenu. Odred je, izvršavajući uspješno svoje vojno-političke zadatke, jačao i svoju unutrašnju organizacionu strukturu kao i ug-

«) Arhiv VII. Fond NOR-, . K-408/A. F-7, br. reg. 52/3.

led u narodu sela srebreničkog kraja. Međutim, taj proces jačanja i konsolidovanja nije bio završen, a već je počela nova neprijateljska ofanziva.

Sedma neprijateljska ofanziva

Poslije iscrpljujućih, napornih bitaka, krajem 1943. godine u toku VI neprijateljske ofanzive i »druge tuzlanske operacije« u jedinicama NOV i POJ, na prostoru istočne Bosne, početkom 1944. godine, bila je veoma živa aktivnost na njihovom sređivanju i popunjavanju, te stvaranju novih brigada i divizija. Formirane su i 36. vojvođanska i 38. istočnobosanska divizija. Trideset šesta vojvođanska divizija je formirana 3. marta 1944. godine u Bijeloj, na Majevidici. U nju su uključene 3, 5. i 6. vojvođanska brigada. Trideset osma istočnobosanska divizija je formirana 10. marta 1944. godine u selu Brđanima kod Bijeljine. U nju su uključene 17. majevidička, 18. hrvatska brigada. Majevidički, Posavsko-trebavski i Tuzlanski NOP odredi. Za njenog komandanta određen je Miloš Zekić a za političkog komesara Vladimir Rolović.

U brigade 16. i 36. vojvođanske divizije stizali su novi borci, najčešće omladinci iz Srema. Sedamnaesta istočnobosanska divizija je svoju 15. majevidičku brigadu popunila djelimično borcima Majevidičkog NOP odreda, a dijelom borcima mobilisanim preko Komande područja za Majevidicu. U 16. muslimansku brigadu bio je uključen Modrički bataljon Posavsko-trebavskog NOP odreda i pripadnici straža sa teritorije komandi mjesta Modriča i Gradačac. Šesta istočnobosanska je svoje jedinice popunjavala na teritoriji Drinjača - Vlasenica - Srebrenica, kamo je, početkom marta bila orijentisana i 15. majevidička brigada, dok je 16. muslimanska upućena u rejon Foče. Izuzev jedne brigade koja se nalazila u Sremu, sve jedinice 16. i 36. divizije nalazile su se na području Majevice, Semberije, Posavine i Trebave. U Štabu 3. korpusa, koji se nalazio u Vlasenici, vršene su ubrzane pripreme za prebacivanje dvije divizije u Srbiju, prema kojoj su, sa prostorijske Sandžaka, već bile usmjerene jedinice 2. proleterske i 5. krajiške divizije.⁸⁶⁾

Nijemci su došli do podataka o pripremama koje se obavljaju za prodor jedinica NOVJ u Srbiju. Želeći da to na svaki način onemoguće u okviru svoje nove, sedme po redu, ofanzive protiv narodnooslobodilačkih snaga u Jugoslaviji, pokreću i snažnu ofanzivnu operaciju u istočnoj Bosni. Ovdje u istočnoj Bosni, zbog nastojanja

⁸⁶⁾ E. Tihić, n. dj., str. 159.

da po svaku cijenu spriječe prodor NOVJ u Srbiju, Nijemci vode operacije sa do tada neviđenom surovošću, uporno i u okviru tzv. VII neprijateljske ofanzive. Borbe su trajale duže nego u drugim krajevima zemlje. Ranije su počele, nastupom 13. SS divizije, a kasnije krajem avgusta su završene.

U napadu na jedinice NOV i POJ, u istočnoj Bosni, uzeli su učešća 13. SS »Handžar« i dijelovi 7. SS »Princ Eugen« njemačke divizije, 5. i 8. domobranske lovačke pukovnije i ustaše i četnici sa tog područja. Za razliku od ranijih ofanziva u ovim krajevima, Nijemci su ovu operaciju izvodili postepenim sistematskim i opreznim zauzimanjem terena, dubokim rasporedom i dužim zadržavanjem na zauzetom terenu gdje su uspostavljali svoju organizaciju. Uz to je, kako je već rečeno, njihov ukupan nastup bio praćen do tada neviđenim nasiljima i zločinima, posebno prema srpskom stanovništvu.

Može se reći daje ova neprijateljska ofanziva započela akcijama 13. SS divizije, koja je početkom marta iz Francuske, gdje je obučavana, prebačena na prostoriju Vinkovci - Šid. Već 12. marta su neke prethodnice bile u Sremskoj Rači, Županji i Slavenskom Šamcu, odakle su se pojedine jedinice Divizije, sljedećih dana, prebacivale preko Save u rejonu Brčkog i Brezovog Polja.⁸⁷⁾

Štab 3. korpusa je naredio 16. diviziji da zatvara pravce koji vode prema slobodnoj teritoriji Majevice i Semberije, istočno od Brčkog, a 36. diviziju je postavio na pravcima koji vode prema slobodnoj teritoriji, na zapadnim obroncima Majevice i Posavini. Nadmoćan u svakom pogledu neprijatelj je prodirao i pored snažnog otpora jedinica NOV zauzeo Celić (15. 3) i Bijeljenu (17. 3)

Jedinice 16. divizije, poslije borbi sa obostrano velikim gubicima, su se postavile istočno od komunikacije Tuzla - Brčko, a 17. majevička brigada je zauzela sjeverozapadne obronke Majevice, na prostoru Humci - Jasenice - Šrebrenik. U borbi sa jedinicama 16. 36. i 38. divizije neprijateljske snage su uspjele da stvore mostobran od Drine, u visini Janje, pa preko Zabrdja, Koraja, Čelića, Brke do Gorice, zapadno od Brčkog. Došlo je potom do izvjesnog zatišja. Neprijatelj se utvrđivao na osvojenom području, čistio i pljačkao sela, pretresajući svaku kuću i šumarak čineći masovne zločine nad stanovništvom.

Do novog udara neprijateljskih snaga došlo je 12. aprila na frontu od ušća Tinje do ušća Janje. Uz istovremeno angažovanje 3. domobranske pukovnije z Tuzle i zelenokadrovskih i četničkih je-

⁸⁷⁾ E. Tihčić, n. dj., str. 161

.dinica, neprijatelj je pokušao da okruži 16. i 36. diviziju (u međuvremenu pomjerena) istočno od drumu Brčko - Tuzla. Čim je postala jasna ta namjera neprijatelja. Štab 3. korpusa je, 13. aprila, naredio da se obje divizije povuku u Birač, a da 38. ostane na Majevidi i u Posavini radi okupljanja svojih jedinica i zaštite ranjenika.⁸⁸⁾

Razbijajući usput zelenokadrovske, četničke i druge neprijateljske snage, divizije su se, 13. i 14. aprila, povukle u dolinu Spreče i razmjestile u rejonu Papraće i na prostoru Raševo - Gračanica.

Istovremeno kada i na Majevidi, snage 13. SS divizije su preduzele napad i u Posavini. Već 15. aprila, motorizovani dijelovi njemačke divizije prodrli su do Srnice. Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred koji su do tada pokrivali prostor Srnice - Hrgovi - Gradačac - Modriča nisu mogli izdržati pritisak neprijatelja, nego su se prebacili na Vučjak i nastupili prema srednjoj Bosni.

Neprijatelj je, u to vrijeme, vršio i koncentričan napad na jedinice 38. divizije na Majevidi. Pružajući snažan otpor 17. majevička brigada se, 18. aprila, povukla ka selu Maoči, a Tuzlanski odred je dobio naređenje da se povuče prema Smolući. Majevički NOP odred je dobio naređenje da štiti Korpusnu bolnicu broj 3 na prostoru Jablanice, u kojoj je bilo na liječenju 236 ranjenika i bolesnika.⁸⁹⁾ U tim kritičnim trenucima sva pažnja štabova i jedinica je bila usmjerena na spasavanje ranjenika. S tim ciljem je 17. brigada, 20. aprila, sa Štabom 38. divizije na čelu, krenula iz Karavlaške Maoče prema Trnovi. Uz borbe, usiljenim maršem, izbila je u selo i evakuisala oko 250 pokretnih ranjenika. Zajedno s njima nastavila je ka Birču. U međuvremenu je Majevički odred štitiu bolnicu u Jablanici, odakle se glavnina Odreda uputila prema Semberiji, a jedan bataljon je zadržan sa pokretnom bolnicom. U uslovima stalne borbe sa neprijateljem, bataljon je manevrisao na terenu Majevice i sa lakšim ranjenicima uspio se probiti prema Semberiji. Početkom maja na Majevidu se vratio 1. bataljon, a Štab Odreda i druga dva bataljona su se, sa bolnicom i velikom grupom pokretnih ranjenika, prebacili u Srem.⁹⁰⁾

Poslije povlačenja jedinica NOVJ i poslije dva pokušaja protivudara na Majevidi, koje su izvele jedinice 16, 36. i 38. divizije, sredinom maja i početkom juna 1944. godine, 13. SS»Handžar«di-

⁸⁸⁾ A. Đonlagić. n. čl. III knj. Edicije, str. 354.

⁸⁹⁾ Isto, str. 354.

*-) Isto, str. 354

vizija je, zajedno sa drugim neprijateljskim snagama, uspostavila kontrolu nad sjeveroistočnom Bosnom, sjeverno od Spreče između Save, Drine i Bosne. U to vrijeme, neprijatelj kontroliše i cijelu dolinu Spreče. Duž drumova Tuzla-Zvornik imao je više stalnih postaja koje su obezbjeđivale saobraćaj, naročito za potrebe 13. SS divizije. U većini sela djelovale su grupe tzv. zelenog kadra, a između Papraće i Zvornika bilo je četničkih jedinica. Sve kvislinške snage su se oslanjale na 13. SS diviziju. Sa ovog terena povukle su se brigade i divizije i brojno jači NOP odredi, pa i politički kadrovi. Posavskotrebaški odred kako je rečeno, zajedno sa 18. hrvatskom brigadom je prešao u srednju Bosnu, a neki i u Birač. Dva bataljona Majevičkog odreda su se prebacila u Srem, dok je Prvi bataljon Odreda na Međedniku trpio velike gubitke i osipanje.

Od sredine jula i u avgustu 1944. godine neprijateljske snage su nastojale da ovladaju čitavom istočnom Bosnom. Zato je 13. SS divizija, u ovo vrijeme, nastavila svoje operacije vršeći pritisak na jedinice 3. i 12. korpusa. U tim nastojanjima i pokušajima Nijemci i kvislinške snage doživjele potpuni poraz, a 13. SS divizija ubrzo i sopstveno rasulo.⁹¹⁾

Nakon povlačenja jedinica NOV i POJ iz sjeveroistočne Bosne, jedina organizovana partizanska jedinica na tom području bio je Tuzlanski NOP odred. U početnoj fazi neprijateljskog nastupa (mart 1944. godine), na osnovu naređenja Štaba 38. istočnobosanske divizije NOVJ, bio je postavljen na prostoru Zahirovići - Straža i izvršavao zadatke izviđanja i zatvaranja pravca od Tuzle prema Srebreniku. U prvoj polovini aprila Odred je bio raspoređen na prostoru Podorašje - Ljenobud. Kada su se jedinice 16. i 36. divizije povukle pred neprijateljem prema Birču, 17. majevička brigada je orijentisana prema Trnovi a Majevički NOP odred prema Jablanci. Tuzlanski odred je usmjeren prema Smolući. Odred se, međutim, nije uspio probiti u Smoluću, nego se vratio prema Majevići i sklonio u dubinu šume Šibelj između sela Straža i Maoča.⁹²⁾ Pretpostavljalo se da će neprijateljska ofanziva brzo prohujati i da je ovo način da se Odred održi na svom terenu. Međutim, Nijemci su, osvojivši sva veća mjesta, među kojima i Srebrenik, postavljali u njima svoje garnizone i provodili sistematsko pretraživanje terena. Odred se našao u vrlo teškoj situaciji, opkoljen, bez hrane i drugih životnih potreba. Doduše nekoliko dana, u drugoj polovini aprila, održavana je slaba veza sa Srebrenikom preko trgovca Ševalije,

⁹¹⁾ A Đonlagić, n. čl., II knj. Edicije, str. 232.

⁹²⁾ Panto Nešković, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

koji je borcima donosio vijesti i nešto hrane.⁹³⁾ Kada je i ta labava veza prekinuta, u Odredu je zavladao glad. Borci su jeli bukove lisne pupoljke, srijemuš, korijenje raznog bilja. Došlo je do demoralizacije i ponovnog osipanja Odreda. Svakodnevno su pojedinci ili grupe napuštali Odred tako da je on brzo sveden na polovinu svog sastava. Nastojalo se da se probojem prema Tinji, Potpeći, Smolući ova situacija razriješi. Dio Odreda pod komandom Boška Popovića Popca, koji je u to vrijeme bio komandant bataljona i Rade Perića, zamjenika političkog komesara Odreda, krenuo je u izvršenje proboja posljednjih dana aprila. Međutim, akcija nije uspjela. U blizini Špionice pripadnici 5. domobranske pukovnije napali su ovu partizansku grupu i opkolili je. U manjim grupama dio boraca se uspio izvući iz okruženja kroz neprijateljske redove, a veliki broj ih je zarobljen.⁹⁴⁾

I u ovako teškim prilikama proslavljen je praznik rada 1. maj 1944. godine. Tiho je otpjevana Internacionala i pošto je Antonija Henjel, član OK KPJ, govorila o prazniku rada, Hasan Odobašić je odrecitovao pjesmu »Pozdrav proleteru za 1. maj«⁹⁵⁾

Odred je bio izložen stalnim napadima esesovaca, domobrana, četnika i drugih neprijatelja. Manevrisao je na šumovitoj prostoriji Maoče, Špionice, Jesenica, Zahirovića, Kuga, izbjegavajući uništenje i tražeći mogućnosti prebacivanja na pogodniji teren. Položaj Odreda je olakšan u vrijeme protivofanzive jedinica NOVJ, sredinom maja 1944. godine. Dio boraca Odreda izdvojen je i dat kao popuna u sastav 4. bataljona 17. majevičke brigade. To je jedna četa boraca na čelu sa političkim komesarom Acom Vokićem.⁹⁶⁾ Grupa od oko 35 boraca i političkih radnika prebacila se prema regionu srpske Tinje i Smoluće. Odred je u VII ofanzivi imao teške gubitke. Neprijatelj je pored toga otkrio i partizansku bolnicu u Srebrniku, u kojoj je poubijao osam teških ranjenika. Najveći broj pokretnih ranjenika sklonio se u šume i potoke. Žene iz sela srebrničkog kraja su im noću donosile hranu, te su mnogi zahvaljujući tome ostali u životu. Uz njihovu pomoć su se preko Tinje prebacili u Posavinu, odakle su i bili, u najvećem broju slučajeva.⁹⁷⁾

Tuzlanski NOP odred je, u vrijeme donošenja odluke o njegovom prebacivanju na teren Smoluće, zajedno sa političkim rad-

⁹³⁾ R. Mujezinović, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.
P. Nešković, Isto.

⁹⁵⁾ P. Nešković, Isto.

⁹⁶⁾ Jeremija Perić, Borbeni put 17. majevičke brigade, 17. majevička brigada, Tuzla 1980. str. 59.

⁹⁷⁾ Đ. Lazarević, n. čl., str. 55.

nicima, brojao oko 35 ljudi. Međutim, naređeno je da sa Odredom od političkih radnika ostane samo Nebojša Spasojević, a ostali članovi OK KPJ i SKOJ-a, kao i nekoliko boraca Odreda, da se priključe Prvoj vojvođanskoj brigadi 16. vojvođanske divizije. U grupi koja se priključila 1. vojvođanskoj brigadi bili su: Mustafa Vilović, Neda Kerec, Rafo Mott sa suprugom, Pero Eraković, Zejnil Bešlagić, Raif Mujezinović, Antonija Henjel, Slavica Mičić, Radojko Jokić. Panto Nešković, i dr., njih 16. Ostali, na čelu sa komandantom Odreda Omerom Gluhićem, zadržani su na prostoriji Smoluće radi obavljanja određenih zadataka.⁹⁸⁾

Odred u Smolućoj

Poslije dužeg prebivanja i manevrisanja po šumama i zabitima Majevice, Tuzlanski odred se, maja 1944. godine, prebacio u Smoluću. Stanovnici Smoluće su već ranije, najvećim dijelom, bili opredijeljeni za NOP. Dosta ih je bilo uključeno i u jedinice NOV i POJ. U selu je djelovao Narodnooslobodilački odbor na čelu sa Miljom Markovićem i organizacija USAOJ-a, čijim radom je uspješno rukovodio omladinac Cviko Savić. Bilo je u mjestu i više naoružanih partizanskih boraca zaostalih, najčešće zbog bolesti, iza svojih jedinica. Ilegalna organizacija je raspolagala izvjesnim brojem sigurnih podzemnih skloništa, baza u koje je bilo moguće, u slučaju potrebe, skloniti veći broj partizana ili ilegalnih partijsko-političkih radnika. Postojao je još od ranije u selu obavještajni punkt, koji je dolazio do važnih podataka. Od juna 1944. godine u Smolući je djelovala i organizacija KPJ, te skojevski aktiv. Smoluća je uz to bila pogodna da posluži kao baza Tuzlanskom NOP odred, jer u njoj, kao i u njenoj najbližoj okolini, nije bilo jačih neprijateljskih snaga.

Odred se smjestio u šumi kraj Smoluće, u kojoj je ostao prvih nekoliko dana boravka u ovom selu. Pod komandom Omera Gluhića, među dvadesetak boraca, na koliko je odred bio sveden, bili su: Nebojša Spasojević, član OK KPJ i sekretar OK SKOJ-a za tuzlanski okrug. Rade Perić, Boško Popović Popac, Vehid Begić, Rasim Jogunčić, Veselin Mičić, Ahmet Spahić, Taib Sarajlić, Ilija Đilas, Adem Osmanbegović, Jusuf Mukić Zorule i drugi.⁹⁹⁾ Bili su dobro naoružani, pored ostalog imali su dva puškomitraljeza i dosta municije. Jasenički četnici, pogrešno procjenjujući moralno stanje

⁹⁸⁾ P. Nešković, Isto.

⁹⁹⁾ Đ. Lazarević. n. čl., str. 62.

pripadnika Odreda, pokušali su da ih privuku na svoju stranu. Naime, njihov komandant Vaskrsije Milaković u pismu upućenom komandantu Odreda ponudio je »povoljne uslove« dobrovoljne predaje. Svima je garantovana bezbjednost. Ova ponuda je, razumije se, bila energično odbijena.¹⁰⁰⁾

Osnovni zadatak Odreda u Smolući bio je prikupljanje obavještajnih podataka o kretanju i namjerama neprijateljskih snaga i političkog djelovanja na terenu. Da bi mogao obavljati obavještajne zadatke, dostavljati izvještaje Štabu III korpusa. Odredu je stavljena na raspolaganje radio stanica. Poslove radio-telegrafiste sa uspjehom obavljao je Ilija Đilas. Preko Odreda i njegove radio-veze obezbjeđivana je i povezanost OK KPJ i OK SKOJ-a sa odgovarajućim organizacijama. Obavještajni podaci su prikupljeni putem uhodanih kanala, punktova i veza. Odred je obezbjeđivao veze sa Lukavcem preko Osmana Tufekdžića. Nazifa Suljkanovića, dr Ljudevita Jurinca. Marije Krsek. Dušanke Tabaković, Stanka Drolca, Marka Lokvenca i dr. Veza je dalje išla prema Tuzli preko S. Horozića, H. Čatića i drugih. U Bukinju su pouzdanu vezu predstavljali Branko Stanković i Ferhat Azapagić, u Moluhama Mahmut Mašan Mešković.

Sa pripadnicima i simpatizerima NOP-a u Gračanici održavane su veze preko braće Adema i Asima Osmanbegovića, te preko Hasnije i Ibrić Čerimagić i Cvijete Hanjić.¹⁰¹⁾

Veze sa pripadnicima i simpatizerima NOP-a u Dobošnici, Miričini, Gnojnici i Seoni održavao je Osman Ibrahimović. On je bio povezan sa odbornicima i aktivistima tih mjesta, među kojima su bili i Huso Softić, Mehmed Razić, Mujaga Cibrić, Huso Huskić. Salkan Ibrić, Hazim Kurtović i dr. Preko Olge Kren su u Odred, u ljeto 1944. godine, dok se on nalazio u Smolući, stigli Ferdinand Šmit i Fridrih Mesing, koji su kao članovi OK KPJ napustili Odred decembra 1943. godine.¹⁰²⁾ Naime, oni su u toku VI neprijateljske ofanzive samovoljno napustili Odred i predali se neprijatelju. Njihovo napuštanje Odreda u vrlo teškom periodu borbe imalo je teško moralno-političko djeinstvo i snažan uticaj na pojavu malodušnosti, naročito među mlađim borcima Tuzlanskog odreda. Nakon izvjesnog vremena, odnosno u septembru 1944. godine, ponovo su došli u Tuzlanski odred. Odmah je pokrenuto i pitanje ocjene njihove odgovornosti kao članova OK KPJ (Mesinga kao sekretara Komite-

¹⁰⁰⁾ P. Nešković, Isto.

¹⁰¹⁾ Ekrem Nuhić. Vidi prilog u ovoj knjizi.

¹⁰²⁾ E. Nuhić, Isto.

ta) za napuštanje Odreda i NOB. Izvedeni su pred partijsku komisiju Oblasnog komiteta KPJ. koja je ocijenila da su svojim dezertstvom nanijeli veliku štetu NOP-u. Izrečena im je smrtna kazna.

Tuzlanski NOP odred je od prvih dana boravka u Smolući razvijao i propagandne aktivnosti. U izvršavanju ovih zadataka odred se, pored radio-stanice, koristio i skromnom tehnikom, koja je podmirivala najnužnije potrebe za obavljanje poslova propagande. Redovno su umnožavane radio-vijesti i sa drugim propagandnim materijalom rasturane po Smolući i okolini.

Tek što se smjestio u Smolući, razbio je jednu grupu četnika koja je, radi pljačke prodrla u selo.¹⁰³⁾ Zapravo na mjestu zvanom Molitvište, Odred je napao grupu od oko 50 četnika, koja je u selu napljackala više grla stoke i veliku količinu životnih namirnica. Četnici su energičnom akcijom razbijeni i protjerani, a opljačkana stoka i namirnice su vraćeni vlasnicima. Ovaj uspjeh je podigao ugled Odredu među žiteljima Smoluće i okolnih sela, što će mu obezbijediti i dalje njihovu podršku. Četnici su se poslije ovog poraza uzdržavali od sličnih napada na Smoluću.

Izvršavajući svoje osnovne zadatke. Odred je postepeno jačao i brojčano narastao. Krajem maja i početkom juna 1944. godine

Tuzlanski partizanski odred u Smolući juna 1944. godine

¹⁰³⁾ Boško Popović Popac, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

u Odred se vraćaju njegovi bivši borci, posebno oni koji su kao bolesni ili ranjeni bili bazirani u Smolući i drugim selima oko Lukavca i Srebrenika. Odredu prilaze i poneki bivši pripadnici neprijateljskih formacija, tako daje početkom juna narastao na oko 80 boraca.¹⁰⁴⁾

U pokušajima da u nastavljanju ofanzivnih operacija uništi jedinice 3. i 12. korpusa NOVJ, ovlada prostorom istočne Bosne, neprijatelj je, u ljeto 1944. godine, doživio potpuni poraz što će dovesti do masovne demoralizacije prvo u redovima domobranskih, zelenokadrovskih i četničkih formacija, a zatim i u samoj 13. SS »Handžar« njemačkoj diviziji. Bila je to specifična jedinica. Nastala je kao rezultat politike jednog dijela vodstva Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) i njenih pristalica, koji su budućnost Muslimana vidjeli, prije svega, u autonomnoj BiH i njenom izdvajanju iz tzv. NDH, i pod protektoratom Njemačke. Vlada Trećeg Rajha nije do kraja prihvatila ideju o posebnom položaju BiH u odnosu na tzv. NDH, ali je iskoristila to za stvaranje specijalnih SS jedinica od domaćeg muslimanskog stanovništva. U toj akciji, u kojoj se neposredno angažovao i sam rajhfirer SS Himler, vodećoj krajem 1942. i u prvoj polovini 1943. godine, značajnu ulogu je odigrao El-Husein, jerusalimski veliki muftija.¹⁰⁵⁾ U maju 1943. godine stvorena je 13. bosansko-hercegovačka dobrovoljačka brdska divizija, koja je dobila i naziv »Handžar«.

U njenom sastavu bilo je 60% Muslimana i neznatan procenat Hrvata iz Bosne i Hercegovine i 7/8% Albanaca sa Kosova i iz Albanije. Ostalo su bili Nijemci koji su zauzimali sve komandne položaje. Ukupno je imala 19.000 vojnika, podoficira i oficira, svrstanih u 27. i 28. brdski i 13. artiljerijski puk. U sastavu Divizije bilo je i više samostalnih bataljona: pionirski, konjički, protivtenkovski, biciklistički i izviđački, i samostalna auto-četa. Bila je najmodernije opremljena velikim brojem topova, mitraljeza, bacača, a njene akcije gotovo redovno je podržavala i avijacija. Divizija je u vojnom smislu bila i vrhunski uvježbana.

»Muslimanski pronjemački krugovi su u njoj vidjeli vojnu snagu za osiguranje svoje političke pozicije u BiH. Za njemačke nacistice ona je bila sredstvo kojim su pokušali ne samo vezati Muslimane BiH za Treći Rajh, nego održati i produbiti veze sa odgovarajućim političkim snagama u islamskim zemljama.«¹⁰⁶⁾ Ijedni i

¹⁰⁴⁾ B. Popović Popac, Isto.

¹⁰⁵⁾ A. Đonlagić, n. čl. III knj. Edicije, str. 343.

¹⁰⁶⁾ A. Đonlagić, n. čl. III knjige Edicije, str. 343.

drugi su u njeno angažovanje u istočnoj Bosni polagali najveće nade. Te nade se, međutim, nisu ispunile.

Poslije velikih poraza, demoralisani pripadnici Divizije, masovno dezertiraju i vraćaju se svojim kućama. Među dezerterima iz 13. SS divizije je bilo nesumnjivo zavedenih i prisilno mobilisanih seljaka, ljudi bez obrazovanja kojima je neprijateljska propaganda, koristeći i religiju, uspjela nametnuti svoj uticaj. Pristupilo se organizovanom prihvatanju takvih dezertera, bivših pripadnika 13. SS divizije i poslije provjeravanja i izvođenja pred narodni sud onih koji su činili zlodjela nad stanovništvom u istočnoj Bosni i Sremu, i njihovom uključivanju u jedinice NOV i POJ. Na tom su bili angažovani i članovi ilegalne organizacije Tuzle i njene okoline. Prilazili su odbjeglom i uspaničenim bivšim esesovcima i prevodili ih u početku najčešće u Tuzlanski NOP odred, a zatim i u druge jedinice NOV i POJ. Na ovim zadacima posebnog uspjeha na području Moluha imao je Salko Mešković. Zajedno sa članovima organizacije SKOJ-a, on je, u ljeto 1944. godine, preveo u Odred veliki broj bivših pripadnika 13. SS divizije i drugih neprijateljskih formacija.¹⁰⁷⁾ U tome se posebno isticao i Mahmut Mešković, koji je iz Tuzle u partizane izveo i njemačkog podoficira Russa Andreasa kada je i odlučio da pobjegne u partizanske jedinice.¹⁰⁸⁾

Osipanje 13. SS divizije se nastavilo naročito ubrzano u toku septembra i oktobra 1944. godine, te je broj bivših njenih vojnika u Odredu bivao sve veći. Tako se 12. septembra 1944. godine Odredu predala i grupa od 120 kompletno naoružanih vojnika, sa 2 teška mitraljeza, a sutra je to učinila i grupa čak od 600 vojnika.¹⁰⁹⁾

Priliv novih boraca bivših pripadnika neprijateljskih formacija, te i 13. SS divizije, nametao je pred Štab Odreda, partijsku i skojevsku organizaciju, potrebu pojačanog angažovanja posebno na moralno-političkom planu. Bilo je neophodno borcima objašnjavati kako prihvatiti ovu prinovu. Odmjeren drugarski stav pratila je puna budnost, pošto je među njima bilo i takvih koji NOP-u nisu pristupili iskreno i iz ubjeđenja. Mnogi od novih boraca su se u početku nelagodno osjećali. Izražavali su nesigurnost i rezervisanost, što je takođe trebalo otklanjati. Pa. i kod starih boraca u Odredu bilo je izvjesnih podozrivosti, sumnjičavosti, pogotovo, kada se došlo do toga daje u Odredu više »njih« nego »nas«. Svi problemi su.

¹⁰⁷⁾ M. Vokić, n. čl., str. 275.

¹⁰⁸⁾ f). Lazarević, n. čl. 62.

¹⁰⁹⁾ Zbornik NOR-a. IV/29. dok. br. 133.

ipak. relativno brzo otklanjani i među borcima je izgrađivano osjećanje pripadnosti NOP-u i povjerenje u vrijednost i ciljeve NOP-a i revolucije.

U Odredu su izgrađivani odnosi međusobne ravnopravnosti, solidarnosti i pravilnog vojničkog stava prema komandnom osoblju i obrnuto. Koliko su se novi borci slivali u cjelinu Odreda potvrđuje i činjenica da su, već u novembru i decembru 1944. godine, neki od njih zauzimali položaje desetara ili vodnika u jedinicama. Na ovaj način Tuzlanski NOP odred je sve više sticao fizionomiju homogene, snažne borbene jedinice, koja je osposobljena za uspješno izvršavanje svojih zadataka.

U periodu od početka jula do početka septembra 1944. godine. Odred je pored zadataka prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama i njegovim namjerama, obezbjeđivao i branio jednu značajnu slobodnu teritoriju sa Smolućom u centru. Preduzimao je uspješne akcije čišćenja sela od zelenokadrovskih i drugih neprijateljskih grupa na široj teritoriji Lukavca. Vršio je stalna izviđanja prema Lukavcu, Gračanici, Srebreniku i obavljao druge vojničke aktivnosti na pomenutoj teritoriji. Trinaestog jula 1944. godine su na prostorijsu sela opštine Lukavac (Modrac, Banovići, Jaruške, Pravoslavna i Muslimanska Treštenica i dr.) stigle jedinice 16. vojvođanske divizije da bi na taj način izbjegle udare neprijatelja na teritoriji Birča. Kasnije su dobile zadatak da u rejonu Topčić Polja - Begov Hana prihvate 6. ličku i 11. krajišku diviziju, koje su dobile naređenje da se preko istočne Bosne prebace u Srbiju. Odred je uspostavio vezu sa Štabom Divizije i snabdio ga korisnim podacima o rasporedu neprijateljskih jedinica na području tuzlanskog basena, te lijekovima i drugim sanitetskim materijalom prikupljenim preko saradnika NOP-a u Lukavcu i Tuzli. Pošto do očekivanog kontakta sa 6. ličkom i 11. krajiškom divizijom tada nije došlo, 16. vojvođanska divizija se prebacila na teren Birča.

Kroz Smoluću je, pošto je 10. avgusta vodila veliku borbu na Monju prošla 11. avgusta 18. hrvatska brigada. Komandant brigade Franjo Herljević je održao sastanak sa rukovodećim sastavom Odreda, ukazujući na osnovna pitanja vojno-političke situacije u istočnoj Bosni i šire, te i na zadatke Odreda, neka pitanja strategije i taktike NOB-e (odnos prema četnicima) i dr.¹¹⁰) Odred je obezbjeđivao prelaz Brigade preko komunikacije Dobojski - Tuzla kod sela Bistarca.¹¹¹)

¹¹⁰) B. Popović Popac. Isto.

¹¹¹) Isto.

Sredinom avgusta 1944. godine Odred je već imao oko 150 boraca u svom sastavu. Tada je počeo izvoditi i značajnije vojne akcije, napade na neprijateljska uporišta na teritoriji lukavačke opštine. Prve uspješne akcije su završene protjerivanjem zelenokadrovskih snaga iz Gnojnice, Berkovice i Dobošnice, čime je zaokružena jedna mala ali kompaktna slobodna teritorija koju je Odred kontrolisao i branio.

Porazom i povlačenjem 13. SS divizije, četnika i drugih neprijateljskih snaga iz Birča, te dolaskom 11. krajiške divizije, 18. hrvatske brigade iz srednje Bosne, stvoreni su uslovi da jedinice 3. korpusa NOVJ iz višemjesečnih odbrambenih borbi predu na izvođenje ofanzivnih operacija širih razmjera. Jedan od ciljeva tih ofanzivnih operacija NOV i POJ na području Majevice, Semberije, Posavine i Trebave bilo je čišćenje prostora od ostataka 13. SS divizije i drugih neprijateljskih snaga, kako se ističe u naređenju Štaba 3. korpusa od 30. avgusta 1944. godine. Kada su početkom septembra 11. i 38. divizija krenule u nastupni marš prema Trebavi i Posavini, s njima je krenuo i dio Tuzlanskog NOP odreda, dok je glavnina zadržana u Smolući. Dijelovi Odreda su, zajedno sa dva bataljona 17. brigade i jedinicama Posavsko-trebavskog odreda, učestvovali u prenosu ranjenika na pravcu Džakule - Donja Međa - Donja Zelinja - Donja Rajska - Bjelika - Tolisa."²⁾

U ovo vrijeme Odred je djelovao kao potpuno obnovljena jedinica. čija se aktivnost osjećala na široj teritoriji. Uzeo je učešće i u neuspješnom pokušaju oslobođenja Srebrenika.¹³⁾ Naime, jedinice 11. krajiške divizije i Mačvanskog NOP odreda su, 6. septembra 1944. godine, izvele napad na neprijateljski garnizon u Srebreniku, ali su ga morale obustaviti zbog naređenja da se hitno prebace u Srbiju. Pri ovom napadu Odred je zatvarao pravce prema Lukavcu i Smolući.

Tuzlanski NOP odred uspješno je završio i akciju oslobođenja Lukavca. Komandant Odreda se sjeća daje Štab Odreda od saradnika NOP-a Lukavca, početkom septembra, dobio iscrpna obavještenja o snazi neprijateljske posade (ustaše i zeleni kadar) u mjestu. Donesena je odluka da se neprijateljska posada u Lukavcu napadne."⁴⁾ U početku se u vrijeme donošenja odluke o napadu i nije računalo s tim da Lukavac po svaku cijenu treba zadržati u partizanskim rukama. Zamisao te akcije bila je da se iznenadnim

²⁾ E. Tihčić, n. dj. str. 224.

³⁾ V. Begić, Isto.

⁴⁾ B. Popović Popac. Isto.

napadom likvidiraju neprijateljske posadne snage, unište objekti njihovog odbrambenog sistema i Odred, poslije obavljenog zadatka. povuče. Smatralo se da će ijedna ovakva akcija u tom trenutku mnogo značiti, pogotovu na političkom i psihološkom planu.¹⁵⁾

Međutim, jedinice Tuzlanskog NOP odreda su, 13. septembra 1944. godine, bez većeg neprijateljskog otpora oslobodile Lukavac. Oslobođenje Lukavca bilo je ne za kratko vrijeme, nego definitivno. Odmah nakon oslobođenja formirana je Komanda mjesta u Lukavcu, koja počinje provoditi mjere mobilizacije, materijalnih i ljudskih snaga za NOP, te mjere koje su imale za cilj očuvanje značajnih privrednih kapaciteta. Obezbijedena je, na primjer. Fabrika sode od bilo kakvih sabotaza. U Fabrici je smještena i Komanda mjesta. Preduzete su vojničke mjere obezbjeđenja prema Tuzli. Doboju, Puračiću, porušeni mostovi na ovim pravcima, upućivane patrole, izviđačka odjeljenja i radi sigurnijeg obezbjeđenja razorena je i željeznička pruga od Lukavca do Bistarca i od Puračića prema Dobošnici. Odred se uz to snabdio hranom, obučom i odjećom i u svakom pogledu se uspješno pripremao za veće akcije. Šesnaestog septembra primio je naređenje od Štaba 3. korpusa NOVJ o učešću jedinica Odreda u napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli. Tih dana je u oslobođeni Lukavac stigao i Oblasni komitet KPJ sa sekretarom Cvijetinom Mijatovićem."⁶⁾

Tuzlanski odred je 16. septembra oslobodio i Puračić, čime je zaokružio veoma značajno slobodno područje na kome se odvijala živa vojno-politička i ekonomska aktivnost. Sutra (17. IX) predalo se još 120 bivših esesovaca, a iz svog sastava Odred je izdvojio oko 100 boraca za popunu 16. muslimanske brigade.

Konačno oslobođenje Tuzle

Krajem avgusta i početkom septembra 1944. godine, položaj Njemačke i njenih saveznika u II svjetskom ratu ozbiljno je pogoršan. Oslobođenjem Francuske snage zapadnih saveznika su izbile na Rajnu. Na istoku, krajem avgusta, jedinice Crvene armije su oslobodile Rumuniju, početkom septembra i Bugarsku i izbile na rumunsko-jugoslovensku granicu. Njemačke snage na Balkanu dovedene su time u kritičnu situaciju, jer nisu mogle spriječiti dalje prodiranje južnog krila 3. ukrajinskog fronta prema zapadu niti zaustaviti. istovremeno, nadiranje jedinica NOV i POJ kroz Srbiju.

¹⁵⁾ M. Vokić. n. čl. str. 278.

¹⁶⁾ M. Vokić. n. čl. str. 281.

a trebalo je obezbijediti izvlačenje Grupe armije »E« sa juga Balkana, iz Grčke. Albanije i Bugarske. Njemačka komanda je hitno privlačila svoje snage prema području jugoslovensko-bugarske granice i važnih regiona Kraljeva i Beograda da bi zadržala nadiranje Crvene armije i jedinice NOVJ i obezbijedila važne pravce i komunikacije za svoje povlačenje sa juga. Zbog borbi koje su se razbuktavale u Makedoniji i Srbiji izuzetno je narastao operativni značaj istočne Bosne. Za Nijemce je bilo važno zadržavanje kontrole na značajnim komunikacijama, pogotovu u dolini Drine i pravcima svoga izvlačenja. Međutim, činjenica da su Nijemci, u ovo vrijeme, prebacivali prema istoku sopstvene jedinice, za izvjesno vrijeme će dovesti do promjena odnosa snaga i na prostoru istočne Bosne u korist narodnooslobodilačkih snaga. Naime, na teritoriji istočne Bosne su bile razmještene, uglavnom, kvislinške jedinice koje su, još uvijek, bile brojne, ali znatno oslabljene procesima previranja, demoralizacije, osipanja i prelaska njihovih pripadnika na stranu NOP-a. Već je istaknuto daje tim procesima bila zahvaćena i sama 13. SS njemačka divizija. Daljoj diferencijaciji u redovima kvislinških formacija doprinio je i poziv koji je drug Tito, 30. avgusta 1944. godine, uputio pripadnicima ovih formacija da se predaju snagama NOV i POJ. U takvoj situaciji Štab 3. korpusa NOVJ je procijenio da postoje svi uslovi za uzimanje inicijative u svoje ruke. te je donio odluku da jedinice pod svojom komandom usmjeri prema Tuzli i tuzlanskom basenu, Majeveci, Semberiji, Posavini i Trebavi.

Naređeno je, s tim u vezi, 11. krajiškoj i 38. istočnobosanskoj diviziji da ovladaju područjem Majevice, Semberije, Posavine i Trebave. a da 27. istočnobosanska divizija razvija ofanzivna dejstva sa prostorije Birča prema dolini Spreče, a dijelom snaga prema Srebrenici i dolini Drine. Početak operacija jedinica 3. korpusa bio je veoma uspješan i praćen raspadanjem formacija zelenog kadra, te i 13. SS divizije iz koje je, samo u periodu od 1. do 8. septembra, dezertiralo oko 2000 vojnika i podoficira, najviše njih je došlo u Tuzlanski NOP odred. Položaj neprijatelja, naročito u dolini Spreče u tuzlanskom basenu, snažno je uzdrman o čemu svjedoči i činjenica da su jedinice Tuzlanskog NOP odreda, bez većih naprezanja, oslobodile Lukavac, te je u Štabu Korpusa donesena odluka o oslobodenju Tuzle. Taj zadatak trebalo je da izvrše jedinice 38. i dijelovi 27. divizije NOVJ, prije svega 16. muslimanska i 19. birčanska brigada koje su sa fronta prema gornjem toku Spreče, 16. septembra, prebačene na južne prilaze Tuzli (Živinice - Par Selo - Morančane). Štab 38. divizije je naređenje o napadu na Tuzlu primio 15.

septembra i odmah je naređen pokret njenih jedinica. Međutim, samo je 18. hrvatska sa dijelovima Posavsko-trebavskog odreda stigla 17. septembra na liniju Kreka - Moluhe - Piskavica, oko 10 sati,¹¹⁷⁾ kada je grad već bio oslobođen.

Sve je, međutim, bilo završeno angažovanjem jedinica 27. divizije. Suočena sa opasnošću da njene već izolovane i pokolebane jedinice u Tuzli i njenoj okolini mogu biti uništene, neprijateljska komanda je odlučila 15. i 16. septembra da glavninu svojih snaga izvuče iz Tuzle i povuče prema Brčkom. To je i učinjeno u toku dana ili rano uveče, 16. septembra 1944. godine. Štab Korpusa je očekivao dolazak jedinica 38. divizije te da naredi početak napada. Tek je 16. septembra prihvaćen prijedlog Štaba 27. divizije da se neprijatelj napadne raspoloživim snagama 27. divizije i Tuzlanskog NOP odreda.¹¹⁸⁾

Donesena je odluka da napad počne rano ujutro 17. septembra. Na prilazima Tuzli, na polaznim položajima za napad 16. septembra uveče, bile su 19. birčanska, 16. muslimanska brigada i Tuzlanski NOP odred. Naređeno je 19. brigadi da napadne iz rejona sela Vršani i Par Sela na istočne dijelove grada, a 16. muslimanskoj da nastupa u tri pravca: preko Ilinčice prema Željezničkoj stanici, od sela Pasci prema Kreki i dalje prema Moluhama i od Morančana ka zapadnoj ivici Kreke, te preko Moluha ka sjeverozapadnim dijelovima grada. Tuzlanski NOP odred, koji je tog dana oslobodio Puračić, bio je orijentisan na zatvaranje pravca prema Doboju.¹¹⁹⁾ S obzirom daje neprijatelj, kako je već naglašeno, povukao glavninu svojih snaga iz Tuzle prema Brčkom, napad jedinica NOVJ, koji je započeo kako je i određeno, rano ujutro 17. septembra. naišao je na vrlo slab otpor neprijateljskih jedinica na inače jako utvrđenim odbrambenim položajima.¹²⁰⁾ Zapravo, vrlo lako, gotovo bez gubitaka, 17. septembra, jedinice 27. divizije su oslobodile Tuzlu. Bilo je to njeno konačno oslobođenje. Tuzlanski NOP odred je u ovoj operaciji, već je rečeno, učestvovao izvršavajući zadatke zatvaranja pravca od Doboja.

Oslobođenje Tuzle je predstavljalo krunu velikih vojnih i političkih uspjeha NOVJ u istočnoj Bosni sredinom septembra 1944. godine. Njenim oslobođenjem ponovo je obezbijeden snažan podstrek jačanju vojnih snaga NOR-a u istočnoj Bosni. Postignuta je popuna postojećih jedinica NOV i POJ. Samo Tuzla je krajem sep-

¹¹⁷⁾ E. Tihčić, n. dj. str. 226.

¹¹⁸⁾ A. Donlagić, n. čl. II knj. Edicije, str. 259.

¹¹⁹⁾ Isto, str. 260.

¹²⁰⁾ Isto, str. 263.

tembra i u oktobru 1944. godine dala 1000 novih boraca, a do kraja novembra u tuzlanskom vojnom području mobilisano je oko 3000 novih boraca za jedinice 3. korpusa.¹²¹⁾ Velika pažnja Štaba 3. korpusa NOVJ poklanjana je jačanju i osamostaljivanju NOP odreda kako bi mogli uspješnije djelovati, omogućavati priliv novih boraca i efikasnije ovladati slobodnom teritorijom. Uspjesi NOP odreda su cijenjeni prema broju akcije, prema broju boraca koji su upućivani kao popuna u brigade i prema gubicima koji su nanosili neprijateljskim jedinicama. Naređenja Štaba 3. korpusa su, obično, NOP odredima prenošena posredstvom štabova operativnih jedinica, koje su dještovovala na određenom terenu.

Na taj način stvoreni su uslovi i za formiranje novih operativnih jedinica. U Tuzli je. 19. septembra, osnovana 21. istočnobosanska brigada, u čiji sastav su ušli po jedan bataljon iz 18. hrvatske, 17. majevičke brigade i Tuzlanskog NOP odreda. Ovaj uspjeh NOV i POJ snažno će uticati na dalju diferencijaciju i raspadanje kvislinških jedinica (domobrani, četnici, zeleni kadar), doprinijeti učvršćenju narodne vlasti, unapređivanju društveno-političkih aktivnosti i pokretanju privrednih aktivnosti u tuzlanskom basenu sa velikim ekonomskim mogućnostima.¹²²⁾

Oslobođenjem Tuzle i tuzlanskog rudarsko-industrijskog basena zaokružena je prostrana slobodna teritorija, koja se prostirala od rijeke Drine na istoku do pred Gračanicu na zapadu, odnosno od Vlasenice i Kladnja na jugu do Lopara i Srebrenika na sjeveru.¹²³⁾

Grad će uskoro postati politički i vojni centar istočne Bosne. U njemu su se smjestili Štab 3. korpusa NOVJ, Oblasni komitet KPJ, Oblasni komitet SKOJ-a. Oblasni NOO za istočnu Bosnu, okružni komiteti KPJ i SKOJ-a, Korpusna bolnica i veći broj drugih institucija NOP-a i revolucije.¹²⁴⁾

ODRED OD OKTOBRA DO POLOVINE DECEMBRA 1944. GODINE

Poslije oslobođenja Tuzle bilo je moguće, kako je već naglašeno, koristeći mobilizacijske mogućnosti grada i njegove okoline, popuniti postojeće jedinice NOV, pogotovu 38. diviziju kojoj prilikom formiranja, marta 1944. godine, nije obezbijedena uobičajena brojnost. Borce za popunu operativno-manevarskih jedinica NOV

Isto, str. 282.

''') Isto, str. 267.

!«) J. Perić, n. čl. str. 81.

¹²<> Isto, str. 78.

davao je i Tuzlanski NOP odred. Naime, pri formiranju 21. istočnobosanske brigade u nju je uključen i jedan bataljon Odreda, pored bataljona iz 18. hrvatske i 17. majevičke brigade. Za ovo i za popunu 18. hrvatske brigade. Odred je izdvojio 180 boraca.²⁵⁾ Na taj način je, ubrzo poslije oslobođenja Tuzle, Odred sveden na brojno stanje bataljona sa tri čete od kojih je jedna bila prateća.²⁶⁾ Međutim, već 26. septembra formirana je i treća četa, tako da ih je, tada, u Odredu četiri zajedno sa pratećom četom. U Tuzli, na raskrsnici u Bukinju, 19. septembra 1944, Odred je preformiran. Za novog komandanta postavljen je kapetan Mehmedalija Hukić, radnik iz Tuzle, do tada na dužnosti komandanta 4. bataljona 17. majevičke brigade, a za političkog komesara Todor Jovanović Tošo, student prava iz Tuzle. Dužnost zamjenika političkog komesara Odreda preuzeo je Vojo Iković, službenik iz Crne Gore. Rukovodilac saniteta bila je Luna Bararon, đak iz Vlasenice, intendant Miloje Petrović, radnik iz Bosanskog Petrovog Sela, a rukovodilac SKOJ-a Mišo Vokić, đak iz Tuzle. Novi komandant je odlično poznao ljude i teren na kome će Odred djelovati, jer je ranije bio zamjenik komandanta, te komandant Ozrenskog NOP odreda. Tuzlanski odred je dobio zadatak da posjedne prostoriju Lukavac-Puračić i 21. septembra izvršio je to naređenje, preuzevši, ponovo, na sebe važan zadatak zatvaranja pravca prema Doboju, djelujući sa 16. muslimanskom brigadom, koja je činila posadu Tuzle i uputila jedan svoj bataljon u Bukinje.²⁷⁾

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa NOVJ. Odred je jednu četvu uputio kao posadu u Živinice sa ciljem da predstavlja mobilizacijski centar za vršenje mobilizacije u selima iz okoline Živinica i izviđa i obezbjeđuje pravac Živinice-Đurđevik.²⁸⁾ Isto tako dobio je zadatak da preduzima akcije čišćenja sela, likvidira i razoružava neprijateljske grupe četnika i zelenog kadra i prevodi dobrovoljce iz tih formacija u svoje redove, u čemu je imao puno uspjeha. Već 22. septembra odbijena je grupa četnika od Živinica i protjerana prema Konjuhu. a u akciji izvedenoj 28. septembra Odred je zarobio 30 zelenokadrovaca. koji su po svojoj želji ostali kao borci u njegovim jedinicama.²⁹⁾

U jednoj uspješnoj akciji ojačana patrola Odreda je. 24. septembra, kod Puračića. zarobila oberstlajtnanta potpukovnika

²⁵⁾ Zbornik NOR-a, IV/29. dok. br. 133.

Arhiv VII, fond NOR-a. k-1627, f-5, br. reg. 2/2.

²⁷⁾ A. Đonlagić, n. Cl II knj. Edicije, str. 267.

²⁸⁾ Zbornik NOR-a. IV/29, dok. br. 95.

²⁹⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. K-1627, f-5, br. reg. 2/2.

ŠTAB
TUZLANSKOG N.O.P.O.
Br.sluzb.
Položaj, 27.IX.44

REPUBLICAN ARMY
TUZLANSKI KORPUS
14-5
16-7

ŠTABU III.N.O.U.KORPUSA.-

Položaj

U toku 26.ov.mj.dijelovi ovoga Odreda zaposjeli su selo Bokavići sa svim zasjecima.Tom prilikom izvršen je pretres sela u kome je zarobljeno 8 pušaka,1 njem.mitraljez(šarac)1 nešte vojničke sprema.

Odredu se predale 12 zelenokadrovaca od kojih su 2 pristupili u redove,a ostali su obećali naknadno pristupiti.U toku dana održan je zbor kome je prisustvovalo oko 50 seljana.Zbor je uspio,što se vidi po samom ophodjenju naroda prema našoj vojsci.

Jedna četa ovoga Odreda i dalje se nalazi u s.Živinicama. Jedna patrola ove čete u toku 25.ov.mj.vodila je borbu sa jednom zasjedom zelenokadrovaca i tom prilikom je poginuo jedan borac te čete a komesar čete je lakše ranjen.

U toku 27.ov.mj.Odred će zaposjesti i pretresti sela Poljanu i Kiseljak a tim što će naša četa ostati i dalje na istom položaju.

Prema podacima koje smo prikupili u Zavidovićima vlada epšte rasule i dezertarstvo.Na ostalim sektorima nema nikakvih novosti.

Smrt fašizmu-sloboda narodul

POLKOM.

Stjepan...

KOMANDANT.

U. X. Xykuć

Hampela Hajnrija i jednog njegovog bliskog saradnika. Odred je imao i zadatak da na ovom terenu politički djeluje, osniva i pomaže rad NO odbora. Već u septembru su održana dva zbora građana u selima Bokavići i Priluku. Na zborovima su Mehmedalija Hukić, komandant i Todor Jovanović. politički komesar Odreda govorili o vojno-političkoj situaciji, o narodnoj vlasti i dr. U selu Priluk, 30. septembra, formiran je 1. bataljon Tuzlanskog NOP odreda, u čiji sastav su ušle tri čete. Štab 1. bataljona su činili: Rasim Jogunčić, radnik iz Tuzle, komandant. Derviš Hukić, radnik iz Tuzle, politički komesar, Sabit Đapo, radnik iz Tuzle, zamjenik komandanta, Husein Kapidžić, službenik iz Tuzle, obavještajni oficir, Hašim Tubić radnik iz Lukavca, intendant, Mehmed Alibalić iz Tuzle, referent saniteta i Alaga Ilijaković, radnik iz Lukavca, rukovodilac omladine (SKOJ-a).

Komandir 1. čete bio je Velija Numanović, radnik iz Lukavca, politički komesar Asim Osmanbegović, dak iz Gračanice i zamjenik komandira Ahmet Osmanović, zemljoradnik iz Prokosovića.

Memiš Džanić, zemljoradnik iz Srebrenika. bio je komandir 2. čete, njegov zamjenik Ahmet Bijelić, radnik iz Zavidovića, a politički komesar Kasim Delić, radnik iz Lukavca.

Komandu 3. čete činili su Hasan Car Ražnjetović, radnik iz Tuzle, komandir, Sakib Čatić, službenik iz sela Šići. politički komesar i Ilija Tošić, radnik iz Sižja. zamjenik komandira.

Bataljon je bilo moguće formirati, jer je Odred za samo nekoliko dana septembra narastao za oko 50 novih boraca. U toku oktobra 1944. godine Tuzlanski NOP odred se nalazio na istoj prostori (šire područje Lukavca). U oktobru je došlo do još masovnijeg priliva novih boraca. Naime, 6. oktobra održan je zbor u selu Dobrnji na kome je govorio komandant Odreda. Između ostalog, na zboru je ponovljen poziv bivšim pripadnicima zelenog kadra da pristupe NOP-u. Poziv je prihvaćen. Odredu je pristupilo 60 novih boraca,¹³⁰⁾ a 10. oktobra pristupile su Odredu sve tri čete 5. bojne zelenog kadra sa terena Miričina - Dobošnica, čime su stvoreni uslovi za formiranje i 2. bataljona.¹³¹⁾ On je formiran 11. oktobra, u tri čete njegovog sastava svrstan je 101 borac.

Za komandanta 2. bataljona postavljen je Salih Beganović, radnik iz Dobrnje, za političkog komesara Sabit Đapo, radnik iz Tuzle, za zamjenika komandanta Hrusto Bećirović, rudar iz Plana,

¹³⁰⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-1627, f-5. br. reg. 4/2.
¹³¹⁾ Isto.

a za zamjenika političkog komesara Alija Salja, radnik. Dužnost rukovodioca saniteta preuzela je Neda Kerec. đak iz Tuzle, intendanta Nuraga Salkić. radnik iz Lukavca. Komandir 1. čete bio je Ahmo Bešić, radnik iz Brezika, a od januara 1945. Rizo Mešković. politički komesar je Sejfulah Ibrišimović, radnik iz Tuzle. U 2. četi u početku je komandir Sakib Ćatić, radnik iz Plana, koji krajem novembra 1944. odlazi za omladinskog rukovodioca 2. bataljona, a za komandira ove čete dolazi Nuraga Hadžić iz Lukavca, a od januara 1945. Ćazim Kunosić, radnik iz Dobrnje. Politički komesar 2. čete bio je Omer Isović. radnik iz Tuzle. Komandir 3. čete bio je Omer Kišić. radnik iz Dobrnje, a u januaru 1945. postavljen je Memiš Džanić.¹³²⁾

Borci Tuzlanskog NOP odreda oktobra 1944. godine pred Gimnazijom u Tuzlu slyeva: Neda Kerec. Mica Jovanović i Ahmet Delur

U prvoj polovini oktobra Tuzlanski NOP odred je dejstvovao u selima duž komunikacije Lukavac - Gračanica u sadjejtstvu sa jedinicama 38. divizije, od kojih se 17. majevička sa Trebavskim NOP odredom nalazila u rejonu Srebrenika, 21. istočnobosanska na prostoriji Moranjci - Falešići, 18. hrvatska brigada u rejonu sela Rašljevo - Omerbašići. Kada su (krajem prve dekade, oktobra) 17.

¹³²⁾ Prema sjećanjima Sakiba Ćatića i Sejfulaha Ibrišimovića.

i 21. brigade prebačene po zadatku na Majevicu, na naznačenom području zadržale se 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski Odred na prostoriji Srebrenika i Tuzlanski NOP odred na pravcu Lukavac-Gračanica, kako je već rečeno.¹³³⁾

Jedinice Odreda su, u ovom periodu, izvele nekoliko značajnih akcija čišćenja terena od neprijatelja. Tako je 4. oktobra od zelenokadrovaca očišćen prostor sela Modrac, Tabaci i Bektići. Prateća četa je u Bistarcu vodila borbu sa pripadnicima zelenog kadra. Dva pripadnika neprijateljske grupe su ubijena, jedan teže ranjen i tri zarobljena.¹³⁴⁾

Prateća četa, 1. bataljona i jedna četa 2. bataljona su 11. oktobra, na prostoriji sela Dobošnica i Miričina, razbili grupe zelenokadrovaca i četnika. U svim ovakvim akcijama Odred je dolazio i do značajnog plijena. U tom pogledu, posebno se ističe akcija koju su izveli borci 1. bataljona, dijelovi 2. bataljona i Prateća četa u selu Dobošnici, kada su poslije razbijanja zelenokadrovaca zaplijene 44 puške, 1 puškomitraljez, 1500 metaka, 5 pištolja i nešto druge vojne opreme.¹³⁵⁾

U cilju što sigurnijeg obezbjeđenja. Tuzlanski NOP odred je sa 18. brigadom, dobio zadatak, 12. oktobra, da razori cestu i željezničku prugu prema Doboju, na dionici Dobošnica - Miričina. Naređenje je izvršeno i željeznička pruga i ceste su temeljito razoreni do 14. oktobra, kada je razoren i most na Spreči na komunikaciji prema Ozrenu.¹³⁶⁾

Još početkom oktobra razoreni su cesta i željeznička pruga između Puračića i Dobošnice i porušen most kod Željezničke stanice u Dobošnici.¹³⁷⁾

U ovom periodu Odred je neprekidno izviđao teren prema Gračanici. Polovinom oktobra je 18. hrvatska brigada, pošto je nekoliko dana vodila borbe sa četnicima, ustašama i dijelovima 13. SS njemačke divizije u Posavini, nastupila prema Majevici i, razmjestivši se u rejonu Mačkovac - Lopare, preuzela na sebe zadatak zatvaranja pravca Brčko - Tuzla. Tako je u drugoj polovini oktobra 1944. godine na pravcu Tuzla - Gračanica - Doboj zadržan samo Tuzlanski NOP odred, sa osloncem u Lukavcu, dok je na prostoriji Srebrenika bio postavljen Posavsko-trebavski NOP odred sa zadatkom zatvaranja pravca Srnice - Gradačac. Više od dva mjeseca

¹³³⁾ «) Zbornik NOR-a. IV/30. dok. br. 24.

¹³⁴⁾ Arhiv VII. fond NOR-a, k-1627, f-5. br. reg. 4/2.

¹³⁵⁾ Isto.

¹³⁶⁾ Isto.

¹³⁷⁾ Isto.

Tuzlanski odred je na pravcu prema Gračanici i Doboju bio sam i uspješno je izvršavao sve zadatke, kako vojnog tako i političko-ekonomskog karaktera, iako je prema sebi imao vrlo brojne neprijateljske jedinice, ustaške, zelenokadrovske, četničke i druge. U Gračanici i uporištima u njenoj okolini, na primjer, nalazile su se 14. i 25. bojna 12. ustaškog stajaćeg združenja u jačini oko 3200 vojnika i 9. bojna 10. posebnog združenja (zelenokadrovci) od oko 1100 ljudi. U selima na desnoj obali Spreče nalazili su se ostaci 5. bojne zelenog kadra (150) i 3. bojna pod komandom Saita Bahtića (350). Na Ozrenu su se nalazili ozrenski četnici koji su se, u vrijeme boravka Draže Mihailovića u ovim krajevima, oktobra 1944. godine, organizovali u četnički korpus, koji je imao tri brigade sa oko 3000 četnika. Svaka od tih četničkih brigada, pojedinačno, bila je brojnija od Tuzlanskog NOP odreda.¹³⁸⁾

Glavnina Odreda (obično dva bataljona) je držala položaje prema neprijatelju, na granici slobodne teritorije na liniji Lukavac - Sikulje - Biline, dok se jedan bataljon kretao izvan slobodne teritorije i tamo izvršavao zadatke vojno-političkog karaktera. Naime, u to vrijeme formiran je i 3. bataljon, ponovo sa tri čete u svom sastavu.

U Štabu 3. bataljona bili su komandant Safet Čehajić, službenik iz Lukavca, a u januaru 1945. postavljen je na tu dužnost Hrusto Bećirović, politički komesar Mićan Pejić, zemljoradnik iz Bosanskog Petrovog Sela. zamjenik političkog komesara Milan Gavrilović, student iz Beograda, rukovodilac saniteta Zaga Planinčević, dak iz Gračanice, intendant Bajro Pirić, radnik iz Tuzle, omladinski rukovodilac Mehmed Delić, dak iz Lukavca. Komandir 1. čete bio je Jusuf Tubić, radnik iz Lukavca, politički komesar Hasan Ibrahimović, službenik iz Smoluće i zamjenik komandira čete Alija Hadžajlija, zemljoradnik iz okoline Konjica. Komandu 2. čete činili su: Stojan Nikić, zemljoradnik iz Smoluće. komandir, Husein Mehmedović, dak iz Tuzle, politički komesar i Jovo Mihailović, zemljoradnik iz Smoluće, zamjenik komandira. Radnik - rudar iz Plana Hrusto Bećirović bio je komandir 3. čete da bi vrlo brzo bio postavljen za zamjenika komandanta 2. bataljona. Sakib Kasumović, zemljoradnik iz Poljica, njegov zamjenik, a učitelj iz Priluka Adem Omerkić je bio politički komesar čete.

Druga polovina oktobra predstavlja vrlo uspješan period aktivnosti Odreda na razbijanju neprijateljskih formacija i grupa.

Š T A B
TUZLANSKOG N.O.P. ODREDA
Broj: 11/44.
Položaj, 20.X.1944.g.

DEBATA
K. 1627

Štabu III. Korpusa N.O.V. Jugoslavije
(II. otdjel)

Polčžaj.

Prema prikupljenim podacima iz naših izvora iz Puračića i Gračanice saznali smo sledeće:

Na Trebavu je stigao Draža Mihajlović sa svojim štabom i 600 četnika, dok su se ostali četnici iz Dražine pratnje prema pričešćanju ovih četnika predali Crvenoj Armiji. Namjera im je da se sklope na Ozrenu. U isto vrijeme Draža je održao govor na Trebavi i u svom govoru rekao, da on ne bježi ispred Crvene Armije, nazivajući Crvenomarmejce braćom, nego da je došao da obidje četničke odrede. Ozrenski četnici spremni su za pokret, kao i veće rezerve hrane. Na Ozrenu je među četnicima veliko neraspoloženje radi namjeravanog pokreta, a počeli su se buniti i pojedini komandanti. Mnogi od njih se spremaju kad bude izvršen pokret da predju našim jedinicama. 17. i 18. ov. mj. došlo je do sukoba između četnika i nijemaca na sektoru između Podcjelova i Perovića u dolini Krivaje, i tom prilikom Nijemci su imali 10 mrtvih i 13 zarobljenih dok su ostaci pobjegli u Zavidoviće. Namjera Nijemaca je bila da razoružaju sela duž pruge uz Krivaju.

U Zavidoviću se nalazi nešto ustaša, njemačkih feldšandara, ukupno oko 650 ljudi.

U Gračanici nalazi se oko 300-400 ustaša, koji se jednim dijelom nalazi na želj. stanici Karanovac. Velik dio od ovih ustaša otišao je kućama. Jedna grupa švaba (kulturbundovaca) došla je u Gračanicu i pomoću ovih ustaša vrši prisilnu mobilizaciju od 1904 do 1928. godišta. U Gračanici i oko Gračanice vlada veliko neraspoloženje i ustaše su potpuno demoralisane. U Doboju stanje je promjenljivo, te nijesmo mogli uhvatiti nikakve provjerljive podatke, zašto će mo naknadno javiti.

Danas je u Puračiću bio zbor zelenokadrovaca na koji je došlo ukupno 370 bandita, koliko ih Sajt ukupno i ima. Taj zeleni kadar sastavljen je od najgorog ološa iz sela: Poljica, Bokavića, Priluka, Devetaka, Puračića, Dobošnice i Gnojnice. Naoružani su sa 10 puškomitraljeza i 3 mala bacača. Tražili su municiju od nijemaca iz Doboja, ali nije su je dobili. Dobili su naredjenje od bandita Topčića da vrše prisilnu mobilizaciju, a svaki onaj ko neće u bandu da ga se ubije. Sa tim poslom ta banda je već otpočela, i danas su uz pucjavu i haračenje u selima oko Puračića odvodili vezane mladiće i tukli ih kundacima.

U noć 17. X. avioni su nad Sižjem (Ozren) i Krtovom bacali upaljivi eksploziv, što je među narodom izazvalo veliku paniku.

Na ostalim sektorima nema nikakvih novosti.

Polkom. Odreda,

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Komandant kapetan,

Faksimil izvještaja Štaba Odreda Štabu 3. korpusa o stanju i aktivnostima neprijatelja polovinom oktobra 1944. godine

Već 16. oktobra 2. bataljon je izveo uspješnu akciju čišćenja na prostori Kalajevo - Dobrnja - Osoje - Jasenica - Potpeć - Tinja - Smoluća. Borci 1. bataljona su u napadu na zelenokadrovce u Priluku, 19. oktobra, nanijeli neprijatelju značajne gubitke (3 poginula i 3 zarobljena) i zaplijenili 2. mitraljeza, 1 pištolj, 4 puške i 500 metaka. U akciji je ranjen Osman Hodžić, komandir čete u 1. bataljonu.¹³⁹ U akciji 1. i 2. bataljona 22. oktobra u Dobošnici, Gnojnici, Bektićima i Bokavićima protjerane su zelenokadrovske grupe sa ovog terena, kojom prilikom ih je 13 zarobljeno i zaplijenjeno 49 pušaka, 1.150 puščanih metaka i druga oprema. Samo u ovoj akciji Odredu su pristupila 22 nova borca.¹⁴⁰)

Sličnu akciju sa uspješnim rezultatima izveli su borci 1. i 2. bataljona, 23. oktobra 1944. godine, na prostoru Kamenica - Katolički Bistarac - Šikulje. Osvojen je značajan ratni plijen u oružju i municiji. Blizu sela Kamenice, kod zaseoka Pašići, zarušeno je i zakrčeno 500 m ceste. Borci 2. bataljona izveli su 23. oktobra uspješnu akciju čišćenja na pravcu Lukavac - Priluk - Donji Bučik - Grivica - Podgorje - Mrljevići - Hrvati - Litva - Omazići - Šerići - Lukavac. Akcija je praćena mobilizacijom novih boraca, osvajanjem ratnog plijena i razbijanjem zelenokadrovskih formacija na tom terenu. Na samom kraju oktobra (30. i 31) potpuno su osujećena dva pokušaja prodora i pljačke zelenokadrovaca na području Lukavca. Napade na ovo područje izveli su pripadnici zelenokadrovske formacije u jačini od oko 300 ljudi, čiji je zapovjednik bio Sait Bahtić. Neprijatelj je bio dobro naoružan (10 puškomitraljeza i 3 bacača). Pobjede nad neprijateljem u ovim slučajevima izveli su borci 1. i 2. bataljona.¹⁴¹

Početkom novembra Tuzlanski NOP odred je držao položaje na liniji Kiseljak - Poljana - Fabrika sode - Lukavac Selo - Crveno Brdo.¹⁴² U toku novembra Odred je bio veoma aktivan. Već 4. novembra svojim ukupnim snagama (sva tri bataljona), Odred je izvršio napad na neprijateljska uporišta na prostori sela Prokosovići - Bikode - Modrac - Puračić - Devetak. Cilj akcije bio je likvidacija neprijateljskih, prije svega, zelenokadrovskih jedinica na ovom području. U samom početku napada likvidiran je otpor svih neprijateljskih uporišta. Jedino su se držali zelenokadrovci u selu Devetak. Kada su i oni bili gotovo pred likvidacijom, priskočila im

¹³⁹) Zbornik NOR-a. IV/30. dok. broj 85.

Arhiv VII, fond NOR-a. k. 1627, f-5. br. reg. 11/2.

¹⁴⁰) Isto.

¹⁴¹) E. Tihić, n. čl. str. 214

Š T A B
TUZLANSKOG N. B. P. ODREDA

16. novembra 1944

I Z V J E Š T A J

o radu Tuzlanskog NOP odreda za vrijeme od 1.XI. do 15.XI.1944

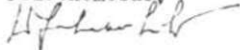
- 1.XI.1944.g. Izdato naredjenje Štabu I. bataljona da izvrši akciju u s. Dobošnica i s. Gnojnicu po specijalnom zadatku i poruši cestu između želj. stanice Puračić-Dobošnica. U toku dana mobilisano 15 boraca. Vojni i politički rad prema rasporedu rada.
- 2.XI.1944.g. U toku dana mobilisano dva borca. Vojni i politički rad prema rasporedu rada.
- 3.XI.1944.g. U toku dana III. bataljon unišao u sastav odreda. Vojni i politički rad prema rasporedu rada.
- 4.XI.1944.g. U 4,00 sata odred sa I., II., III. bataljonom izvršio je napad u cilju likvidacije zelenokadrovskih uporišta Prokosović-Bikodje-Modrac-Puračić-Devetak. Do 7,00 sati likvidirana su sva zelenokadrovska uporišta sem Devetaka. U 7,00 sati I. i II. bataljon krenuli su za likvidaciju Devetaka u kojoj je uspješno uz cijenu manjih žrtava zauzeti zaseoke: Kovačevići, Salkići, Glibani i Osmiće. Dok su zadavani poslednji udarci zelenokadrovskim bandama, iznenada je stigla pomoć od strane četnika tim zelenokadrovskim bandama u jačini od 200-300 ljudi. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja kako u ljudstvu tako i u automatskom oružju, a najviše radi nedostatka municije kod naših boraca, bataljoni su se morali povući na stare položaje. U borbi što se vidjelo ubijena su 2 zelenokadrovca i 2 četnika. Zarobljen je 1 zelenokadrovac, 13 pušaka i oko 160 metaka. Vjeruje se da je neprijatelj imao mnogo veće gubitke. U borbi su 4 druga ranjena i odmah upućena u bolnicu u Tuzlu, i to drug Paočić Šahbaz, Tulumanović Šaban, Kurtić Zaim i Osmić Mušan svi iz I. bataljona. Nestao je drug Čamdžić Rifat iz I. bataljona i drug Delić Edhem iz III. bataljona. Moral boraca u borbi bio je na priličnoj visini.
- 5.XI.1944.g. Izdato naredjenje III. bataljonu da izvrši pokret na prostoriju s. Dobošnice. Drug Todor Jovanović, polkomesar odreda održao sastanak sa II. bataljonom. Vojni i politički rad po rasporedu rada.
- 6.XI.1944.g. Izdato naredjenje pratećoj četi da izvrši rušenje pruge i ceste između želj. stanice Puračić i Dobošnica. Vojni i politički rad po rasporedu rada.
- 7.XI.1944.g. Izvršena proslava Oktobarske Revolucije i smotra povodom pobjedonosnog takmičenja jedinica ovoga odreda. Označavaju Oktobarske "evolucije" govorio je drug Todor Jovanović, polkomesar odreda, o ulozi narodno oslobodilačke vojske u narodno-oslobodilačkoj borbi u vezi sa Oktobarskom Revolucijom govorio je drug Mehmedalija Hukić, kapetan komandant odreda. Objavljeni su sveukupni rezultati koje je postigao odred u novembarskom sedmodnevnom takmičenju. Poslije toga izvršena su natjecanja između boraca u gadjanju, rasklapanju i sklapanju puškomitraljeza i trčanju pod ratnom spremom. Po izvršenom takmičenju nastavljeno veselje i igranka. Prateća četa dala osiguranje u tur. Lukavcu i na mostu prema s. Modracu.
- 8.XI.1944.g. Izdato naredjenje I. bataljonu da izvrši dublje izvidjanje u pravcu Mirišine i Gnojnice. III. bataljon zaposjeo položaje I. bataljona sa istim zadatkom. Vojni i politički rad prema rasporedu rada.
- 9.XI.1944.g. U toku noći 8/9 II. bataljon i prateća četa izvršili postavljanje nagaznih mina na cesti i prugi između želj. stanice Puračić i Dobošnica. I. bataljon se smjestio kod crkve u fab. Lukavac i služi kao rezerva odreda. Komesar odreda drug Todor Jovanović održao sastanak sa komesarima bataljona. Održan sastanak op. dijela Štaba odreda sa općidjelovima Štabova bataljona. Vojni i politički rad po rasporedu rada.
- 10.XI.1944.g. Komandant Korpusa general major drug Popović i komesar Korpusa pukovnik drug Olbina održali sastanak sa operat. dijelom Štaba odreda. Vojni i politički rad po rasporedu rada.
- 11.XI.1944.g. III. bataljon izvršio pokret na prostoriju s. Bokavići. Vojni i politički rad po rasporedu rada. II. bataljon održao priredbu koja je prilično uspješna.
- 12.XI.1944.g. U toku dana odred ostaje na dosadašnjim položajima. Vojni i politički rad po rasporedu rada.

16/11-5
1627

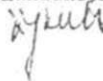
13.XI.1944.g.U toku dana odred ostaje na dosadašnjim položajima.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
14.XI.1944.g.U toku dana odred ostaje na dosadašnjim položajima.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
15.XI.1944.g.I.bataljon zaposjao prostoriju fab.Lukavac.
II.bataljon izvršio pokret na prostoriju s.Šikulje i Prline gdje je zaposjao i kotu 346.
III.bataljon izvršio pokret na prostoriju Plane-Rapače,gdje će se zadržati u toku dana i noći,16.XI.1944.g.ima izvršiti pokret na prostoriju s.Tisovac gdje će ostati u toku dana i noći.17.XI.1944.g.ima izvršiti pokret na prostoriju s.Čanići gdje će ostati u toku dana i noći.18.XI.1944.g.ima izvršiti pokret na prostoriju Dvor zaseok u ~~xxxx~~ Dosl.Bis tarcu gdje će se smjestiti i unići u sastav odreda.
Vojni i politički rad po rasporedu rada.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

Politkomesar,

Komandant,kapetan,

16-5
1944
c

Faksimil izvještaja o aktivnostima Tuzlanskog odreda u prvoj polovini novembra 1944 godine

je u pomoć formacija od oko 300 četnika sa Ozrena. Pošto su na ovaj način neprijateljske snage ostvarile izrazitu nadmoć i u ljudstvu i, naročito, u automatskom oružju, Odred se povukao. U toku borbe 2 četnika i 2 zelenokadrovca su ubijena. Zaplijenjeno je 13 pušaka i manja količina municije. U ovoj borbi Odred je imao 4 ranjena borca.¹⁴³

Poslije ove akcije Odred je zaposjeo položaje na liniji Fabrika sode Lukavac - Crveno Brdo - Prline - Dobošnica. Prateća četa se, 6. novembra, pridružila borcima 1. bataljona, koji su se, još od početka mjeseca, nalazili u akciji razaranja ceste i željezničke pruge između Puračića i Dobošnice. U periodu od 6. do 8. novembra porušeni su svi propusti i preostali mostovi na cesti i pruzi između Lukavca i Miričine. Ukupno je porušeno 5 betonskih i 3 drvena mosta. Postavljene su prepreke na cesti prokopima, rušenjem stabala, odronjavanjem bedema u dužini od 15 km. Isto tako, miniran je prostor između Željezničke stanice Puračić i Željezničke stanice Dobošnica u dužini od 3 km. Jedinice Odreda, u ovo vrijeme, su bile na položajima Fabrike sode Lukavac - Bokavići - Crveno Brdo.¹⁴⁴

Prvi bataljon je, 9. novembra, vršio duboko izviđanje neprijatelja prema Miričini i Gnojnici, dok je njegov dotadašnji položaj i zadatak preuzeo 3. bataljon. U noći 9/10. novembra, ponovo, su postavljene nagazne mine na cesti i željezničkoj pruzi između Puračića i Dobošnice. Sredinom novembra 1944. godine jedinice Odreda su bile razmještene u Lukavcu (1 bataljon), na liniji Šikulje - Prline (3. bataljon), a 2. bataljon je, 15. novembra, izveo akciju čišćenja na pravcu Plane - Tisovac - Čanići - Bistarac, koja je trajala tri dana i bila veoma uspješna.¹⁴⁵ U toku novembra 1944. godine glavne snage 3. korpusa NOVJ su bile angažovane u borba ma sa njemačkom grupom Armija »E«. koja se izvlačila dolinom Drine, te je u želji da likvidira neprijateljske snage u Gračanici. 16. novembra. Štab 3. korpusa naredio Tuzlanskom NOP odred u dijelovima 21. tuzlanske brigade koja je u tom vremenu bila posadna jedinica u Tuzli, da izvrše napad na ovo neprijateljsko uporište. Prema planu prihvaćenom za ovu operaciju, trebalo je da neposredan napad na neprijateljske snage u Gračanici vrše 1. i 2. bataljon Odreda, dok je njegov 3. bataljon. zajedno sa jednim bataljonom 21. brigade, trebalo da napada na zelenokadrovске snage u Puračiću i četničke snage na prostori Sižja i Katanića.¹⁴⁶

¹⁴³) Arhiv VII, fond NOR-a. k-1627. f-5. br. reg. 16/2.

¹⁴⁴) Isto.

¹⁴⁵) Isto.

¹⁴⁶) Zbornik NOR-a. IV/30. dok. br. 83.

Prvi i Drugi bataljon Tuzlanskog NOP odreda krenuli su 17. novembra, u 13 sati, na izvršenje zadatka. Prema Gračanici su se kretali selima na desnoj obali Spreče. U svitanje dana, 18. novembra, jedinice su izbile na prostoriju Gornje Orahovice, gdje je uspostavljen kontakt sa neprijateljskim snagama. Nije se željelo izvesti glavni napad po danu, te je on započeo tek uveče, u 18 sati. Na neprijateljsko uporište se napadalo iz pravca Gornje i Donje Lohinje i napad je bio uspješan. Neprijateljsko uporište u Gornjoj Orahovici je likvidirano i bataljoni su prišli samoj Gračanici. Uništene su neprijateljske posade na prilaznim uporištima: Pribavi, Straževcu, Hurijama. Vodena je borba i na mostu za Karanovac. Međutim, neprijateljske snage su bile višestruko nadmoćnije. Linija fronta na koju je Odred napadao bila je prevelika. Odred se udaljio preko 20 km od svojih baza, te da ne bi došao u krizu, u takvim prilikama, povukao se od Gračanice, u zoru 19. novembra, na liniju Miričina - Kamenica. Druga kolona (3. bataljon Tuzlanskog odreda i 1. bataljon 21. brigade) imala je uspjeha, razbila je zelenokadrovce, prodrla u Puračić i protjerala četnike iz obližnjih sela. Od 26. do 30. novembra, 1. bataljon sa dijelovima Drugog, izvršio je uspješne akcije čišćenja na čitavom sektoru između Konjuha i Spreče (Repnik, Podorašje, Poljice). Zaplijenjene su 24 puške i znatna količina druge vojne opreme. Neprijatelj i nije pružao neki organizovaniji otpor borcima Odreda u ovoj akciji. Pri povratku iz ove akcije borci 2. bataljona su, u Kiseljaku, zarobili 6 ustaša.¹⁴⁷

U oktobru i novembru 1944. godine Tuzlanski NOP odred je izrastao u snažnu vojnu jedinicu, koja je u svom sastavu imala 457 dobro naoružanih boraca, između ostalog i sa četiri mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 31 automat, sa 3 protivtenkovske puške i dr.¹⁴⁸ Tada je to bio neuporedivo jači, brojniji i aktivniji NOP odred. Uspješno je djelovao na prostoriju zapadno od Tuzle, provodio akcije čišćenja terena od četnika i zelenog kadra, vršio mobilizaciju, rušio komunikacije i sprovodio vrlo živu političku aktivnost.¹⁴⁹

U ovom periodu vojna obuka boraca bila je stalna briga komandnog kadra u Tuzlanskom odredu i njegovim jedinicama. Organizator ove aktivnosti bio je komandant Odreda, koji je svakodnevno obilazio jedinice, kontrolisao radnje i lično, često pokazivao kako se one izvode. Vojna obuka se izvodila po mjesečnom planu. Programirane su sve neophodne teme iz obuke, naoružanja, borbe-

¹⁴⁷ Arhiv VII, fond NOR-a. k-408 A. f-3, br. reg. 32/1; K-1627, f-5, br. reg. 17/1.

¹⁴⁸ E. Tihčić, n. čl. str. 218.

¹⁴⁹ Zbornik NOR-a. IV/30. dok. br. 83.

ne sprema, stražarske službe i dr. Teme su obrađivane sa borcima, te poslije određene pripreme mlađeg komandnog kadra sa višim komandantima. S obzirom na mladost i neiskustvo boraca, pitanjima vojne 9buke poklanjana je izuzetna pažnja, o čemu svjedoče i izvještaji Štaba 3. korpusa u kojima se redovno ističu uspjesi Odreda u ovom poslu.

Ulagani su naponi da se unaprijede pojedine službe u Odredu. Sanitetska služba je zadovoljavajuće funkcionisala. Održavani su časovi higijene, kontrolisana čistoća, svaki predah jedinica u Lukavcu je korišten za provođenje sanitetskih mjera (kupanja i parenja odjeće). Pri Odredu je postojala manja ambulanta za lakše ranjenike i bolesnike.¹⁵⁰⁾ Pored ambulante - partizanske bolnice - organizovana je i apoteka. Sanitetska služba je organizovala i proizvodnju sapuna, koji je dijeljen po jedinicama. Zdravstvena služba Odreda je, u granicama svojih mogućnosti, vodila brigu o zdravlju stanovništva teritorije na kojoj su njegove jedinice boravile.

Rad intendantske službe je takođe bio uspješan. Ishrana boraca bila je u okviru propisanog, odnosno takva da je obezbjeđivala održavanje dobrog zdravstvenog stanja i fizičke kondicije boraca neophodne za očuvanje borbene sposobnosti jedinica. Štab je razvijao obavještajnu i izviđačku djelatnost, što je bilo neophodno za uspješno dještvovanje Odreda. Preko svojih obavještajnih punktova, Štab je dolazio do značajnih obavještenja važnih ne samo za Odred nego i šire (obavještenje, na primjer, Štabu Korpusa o prisustvu Draže Mihailovića na Ozrenu).¹⁵¹⁾ U ovom periodu Tuzlanski NOP odred je razvijao i značajne političke aktivnosti na teritoriji na kojoj je djelovao. U izvještajima, koje je Štab Odreda redovno dostavljao Štabu 3. korpusa, vrlo često se pominju zborovi i konferencije sa narodom na kojima su govorili vojni i politički rukovodioci Odreda. Pored vojno-političke situacije u zemlji i u svijetu, na zborovima i konferencijama, po selima, najčešće su objašnjavani karakter i ciljevi NOP-a, raskrinkavane reakcionarne neprijateljske snage. Na njima su seljaci upoznavani sa pozivom pripadnicima kvislinških formacija da prekinu sa neprijateljskim djelovanjem i pristupe NOP-u. Štampani materijali u ovom smislu, i mimo konferencija i zborova, dijeljeni su po selima kuda su se jedinice Odreda kretale. Na skupovima građana istupali su ili komandant ili politički komesar Odreda, a često i jedan i drugi.

¹⁵⁰⁾ Arhiv VII. fond NOR-a, k-408/A, f-7. br. reg. 43/2.

¹⁵¹⁾ E. Tihić, n. čl. str. 214.

Poklanjana je velika pažnja političkom radu u samom Odredu. Politička nastava u bataljonima i četama je redovno održavana. Sve teme koje su obrađivane sa borcima prethodno su komentarisane na sastanku političkih komesara četa i bataljona sa političkim komesarom Odreda. U izvještajima Štabu Korpusa za ovaj period pominju se teme: »Razvitak naše borbe«, Odluke II zasjedanja AVNOJ-a, »Oktobarska revolucija«, »O Crvenoj armiji«, Komunistička partija Jugoslavije i NOV«, »O narodnoj vlasti«, »Savez Amerike, Engleske i SSSR-a«. ¹⁵²⁾ Iako je politički rad bio otežan neiskustvom i političkom neuzdignutošću rukovodećih političkih kadrova po četama i vodovima, mladošću samih boraca od kojih su mnogi prešli iz neprijateljskih formacija, velikim brojem nepismenih, ipak se u ovoj djelatnosti napredovalo, prepreke su savladivane brže nego što se, često, moglo očekivati. Odred je sve više postajao jedinica čiji su se borci svjesno i požrtvovano angažovali za ostvarenje ciljeva NOR-a i revolucije, što su svakodnevno i u borbi potvrđivali. Politička nastava je bila redovni vid aktivnosti u Odredu. Svaki dan, ako jedinica nije u pokretu, održavani su časovi. Kako je politička nastava bila skopčana sa znatnim teškoćama, korištena je svaka prilika za političko djelovanje među borcima u interesu njihovog političkog uzdizanja. Tome su ne malo doprinosile i četne konferencije koje su redovno održavane. Samo u drugoj polovini novembra, na primjer, održane su po 3 takve konferencije. ¹⁵³⁾ Na konferencijama se raspravljalo o disciplini, držanju boraca u pokretu i u toku borbe. U okviru kritike i samokritike isticano je primjerno, a ukazivano na loše držanje boraca. Komandno osoblje, komandiri i politički komesari su sve svoje slobodno vrijeme provodili sa borcima, uvijek nastojeći da podižu njihovu borbenost, političku svijest i disciplinu. U Odredu su bili uobičajeni sastanci rukovodećih kadrova radi dogovora o programiranju i provođenju određenih aktivnosti. Dva puta nedjeljno su se sastajale komande četa. Održavani su sastanci Štaba Odreda sa štabovima bataljona na kojima su pretresani svi problemi odgovarajućih jedinica. Komandant Odreda je držao sastanke sa komandantima bataljona i njihovim zamjenicima sa ciljem njihovog stručnog uzdizanja (obučavanje u čitanju karata, na primjer). Politički komesar Odreda održavao je sastanke sa političkim komesarima bataljona ili četa na kojima se raspravljalo o političkoj problematici, planirao rad, pratila realizacija političke nastave i drugih aktivnosti.

¹⁵²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 5/2.

¹⁵³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k-408 A, f-7, br. reg. 43/1.

Kulturno-prosvjetnoj aktivnosti u Odredu, u ovom periodu, takode, je poklanjana potrebna pažnja, iako se ona odvijala sa dosta teškoća zbog velikog broja nepismenih boraca i zbog stalnih pokreta jedinica Odreda. Osnovni zadatak bio je opismenjavanje nepismenih boraca. U ovom smislu prihvaćena je odluka da nijedan borac ne smije ostati nepismen, razvijana je i aktivnost opismenjavanja svih nepismenih drugova. Ovaj zadatak, međutim, nikada nije doveden do kraja, jer je stalnim prilivom novih boraca pridolazio određen broj nepismenih, ali se na njemu, kao najznačajnijem zadatku kulturno-prosvjetne aktivnosti u Odredu, dosljedno istraivalo. Inače, svaki bataljon i četa su imali svoj kulturno-prosvjetni odbor, koji je bio organizator i pokretač svih aktivnosti po određenim sektorima kulturno-prosvjetnog rada. U ovom periodu su

Kulturno-prosvjetna ekipa Tuzlanskog odreda 1944. godine

organizovani bataljonski horovi, koji su uvježbavali revolucionarne borbene pjesme. Bataljonske ekipe su pripremale priredbe ne samo za borce Odreda već i za građane mjesta u kojima su jedinice boravile. Kao uspjela, u izvještaju Štaba Odreda, za drugu polovinu novembra, pominje se priredba u Priluku, koju je pripremio 3. bataljon. Bataljoni su pokrenuli i izdavanje svojih bataljonskih novina. Kulturno-prosvjetne aktivnosti u jedinicama su naročito podsticane bataljonskim takmičenjem, čije je propozicije utvrđivao

Štab Odreda. Kulturno-prosvjetne kao i druge aktivnosti su posebno bile pojačavane u vezi sa obilježavanjem nekih istorijski značajnih događaja. U ovom periodu pojačanim aktivnostima obilježena je godišnjica oktobarske socijalističke revolucije. Povodom dana oktobarske socijalističke revolucije, pokrenuto je, od strane Štaba 3. korpusa NOVJ, takmičenje u kome su učestvovalе sve njegove jedinice. One su se takmičile u tome ko će neprijatelju nanijeti više gubitaka, ko će izvršiti više diverzija na putevima i željezničkim prugama, ko će postići bolje rezultate u borbenoj obuci, ko će imati više uspjeha u političkom radu u jedinicama i na terenu i konačno ko će imati više uspjeha u kulturno-prosvjetnom radu. Odred je bio veoma angažovan u takmičenju od 21. oktobra do 6. novembra. U izvještaju političkog komesara Odreda, političkom komesaru 3. korpusa 6. 11. 1944. godine, navodi se da su borci Odreda u takmičarskom periodu ubili 2 zelenokadrovca i vjerovatno 10 četnika, da su porušena 2 drvena i 3 betonska mosta, daje za rukovanje »šarcem« obučeno 127 boraca a za rukovanje bacačem 3 borca, daje u Odred uvršteno 135 novih boraca, održano 10 konferencija i 3 zborna sa građanima, da su 84 druga naučili odluke AVNOJ-a. 142 njih su naučili osnove značaja oktobarske socijalističke revolucije, daje postignut veliki uspjeh u opismenjavanju i dr.¹⁵⁴) Na svečanosti održanoj povodom obilježavanja godišnjice oktobarske revolucije, pri saopštavanju rezultata takmičenja, proglašene su i najbolje jedinice i pojedinci u Odredu. O značaju oktobra govorio je politički komesar Odreda, a o NOB-i u kontekstu ideja koje je proklamovala oktobarska socijalistička revolucija komandant. Nakon određenog kulturno-umjetničkog i takmičarskog programa (u rukovanju oružjem) proslava je završena narodnim veseljem, kako se kaže u pomenutom izvještaju komesara Odreda.

U oktobru i novembru 1944. godine, u Tuzlanskom NOP odredu se intenzivno radi na jačanju partijske i skojevske organizacije. pri čemu prilike nisu bile najpovoljnije s obzirom na pretežni način popune njegovih jedinica (dosta ih je ranije bilo u neprijateljskim formacijama). Članova SKOJ-a, na primjer, bilo je malo, te su tek polovinom oktobra formirana prva dva skojevska aktiva sa 14 članova. Iako malobrojna, skojevska organizacija je, pod rukovodstvom Mehmeda Delića, koji je na dužnosti rukovodioca SKOJ-a u Odredu zamijenio Mišu Vokića poslije njegovog odlaska na novu dužnost, bila značajan oslonac vojnih i političkih rukovodećih kadrova u radu sa borcima i jedinicama. I u pogledu rada partijske or-

Arhiv VII, fond NOR-a, k-40fc A. f-7, br reg. 33/1.

POLITIČKI KOMESAR
TUZELANSKOG NOP ODREDA
Položaj, 1. XII. 44.

APRIL
Dp. Per. 1/5/4-7
K

Petnestodnevni izvještaj.

KOMESARU III. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

Položaj.

Naš odred za proteklih petnaest dana kretao se lijevom i desnom obalom rijeke Spréče, obuhvativši sektor od ogranaka Konjuna do Miričine i Gornje Orahovice. Jedan bataljon je ostao u tur. Lukavcu i Fab. Lukavac radi obezbjeđenja od Puračića, koga su smenjivali ostali bataljoni. Moglo se konstatovati da su u ovih petnaest dana nastupile promene u držanju naroda na tom sektoru prema NO vojsci. Po selima koja su bila pod jakim utjecajem zelenog kadra uspjelo se putem konferencija i ispravnog odnosa naše vojske prema narodu donekle odvojiti narod od zelenog kadra i njegovog utjecaja. U selu Podgorju, seljaci nijesu pobjegli od kuća kao što su to pre radili, nego sačekali naš bataljon. Tu je održata konferencija kojoj je prisustvovalo oko 30 seljaka, na kojoj su raskrinkavani zelenaši i govoreno o ciljevima naše borbe. Naš odred održao je šest konferencija po raznim selima na kojima je narod upoznavan sa vojno-političkom situacijom kod nas i u svijetu, protu narodnom radotom domaćih izdajnika. Na tim konferencijama narod je upoznat sa amnestijom koja se detaljno tumačila i ljudi o amnestiji razdijeljeni su po svim selima kuda su se bataljoni kretali. Isticalo se da se amnestija odnosi i na zeleni kadar.

S obzirom na stalne pokrete naših bataljona, politički rad je bio prilično otežan, ali ipak iskorištavale su se sve prilike za političko uzdizanje naših boraca. Svaka četa našega odreda održala je po tri četne konferencije, na kojima se govori o problemima čete, disciplini, držanju u borbi i pokretu, ističu se dobri a kritikuju drugi koji su se slabo pokazali. U posljednje vrijeme primjećuje se čest slučaj samokritike naših boraca. Svaki dan, ako se nije u pokretu, posle podne održavaju se politički časovi na kojima se obrađuju nove teme a ponavljaju predjene. Iz tema se izvlače najvažnija pitanja koja se postavljaju drugovima. Sada se preraduju teme: "O Sovjetskom Savezu" i "Komunistika Partija i naša narodno-oslobodilačka borba". Usled odlaska četvorice komesara četa na srednji Partijski kurs, bolesti komesara I. bataljona, politički rad je dosta otežan, jer mi nemamo kadrova koji bi ih mogli bar donekle zamijeniti. Drugovi žele da znaju, trude se da prime i upamte ono što im se govori, ali s obzirom na neupućenost i skori dolazak u našu vojsku, a i radi same neizgradjenosti političkih rukovodioca, a i osustva četvorice komesara četa, politički rad nije potpuno zadovoljio. Ipak činjenica je da su se borci gotovo u potpunosti otresli utjecaja i bilo kakve veze sa zelenim kadrom, stvorila se jedna stvarna mržnja prema tim narodnim neprijateljima, iznešena im je jasna perspektiva skore naše pobjede i života slobodnih ljudi u budućoj federativnoj Bosni i Hercegovini. U borbama na Gračanici, Puračiću i u odbrani Lukavca od jakih ustaških snaga, borci su pokazali borbenost, strahovitu mržnju prema narodnim izdajnicima. U odbrani Lukavca ranjenike i zarobljenike odmah su ubijali.

Štab odreda održao je dva sastanka sa Štabovima bataljona, na kojima je pretresan rad i problemi bataljona. Komandant odreda učio je drugove čitanju karata. Komesar odreda održao je dva sastanka sa komesarima i zamj. kom. bataljona, vodio sastanke Štabskih Partiskih jedinica bataljona, i održao sastanke sa komesarima bataljona i četa I i III. bataljona. Dade su direktive za rad, njihov rad se potpomaže i kontrolišu. Štabovi bataljona održali su po dva sastanka, na nekima je prisustvovao i komesar i konstatovano je prevelika intimnost i familijarnost naših štabova. Iz tih razloga upućena je opomena od strane komesara ovog odreda i udareno je po toj grešci, jer takvi nezdravi odnosi dozvoljavaju zabašurivanje grešaka, aljkavost u radu, neispunjavanje i nekontrolisanje postavljenih zadataka.

./.

Primjećeno je da u našim Štabovima bataljona nema udarnika, nema energičnog vojnika koji će svim situacijama da gospodari i da borci vide u njima Btvarne dvoje vojničke rukovodioce. Komandanti i zamjenici su dobri borci ali u posljednjim borbama nijesu bataljone imali u rukama. a nego su bili dobri borci a ne komandanti. Od strane štaba ovog odreda upozoreni su na te svoje nedostatke.

Rad intendantata donekle zadovoljava, kod njih se primjećuje želja za pićem i prilična komocija. Posle najstrožijih upozorenja od strane Štaba ovog odreda obećali su da će ispraviti svoje greške. Intendant I. bataljona izgleda da je vršio neke poslove za svoj račun, to nije pokazano i njegov rad se strogo kontroliše. Ishrana se vrši prvenstveno putem konfiskacije od narodnih neprijatelja.

Sanitetska služba prilično funkcioniše. U svom radu ističe se referent saniteta I. bataljona. Održavaju se časovi higijene, kontroliše se čistoća, svaki odmor u Lukavcu iskorišćuje se za parenje i kupanje. Odred ima avoju ambulantu u kojoj se nalaze la/cse ranjeni i oboljeli drugovi.

Štab odreda neraa obaveštajca, a obaveštajci I. i III. bataljona na podnose izvještaje na temelju "rekla kazala". I pored upozorenja na način kako se dobivaju stvarni podaci o neprijatelju, oni nijesu polučili uspjeh.

Radi atalnih pokreta koji su imali naši bataljoni kulturno-prosvjetni rad je prilično "u ovih petnes dana z4ioe»ac. Održata je jedna priredba u o. Priluku koja je vrlo dobro uspjela. III. bataljon izdao je svoje bataljonske novine a II. bataljon izdaće ih kroz koji dan. Bataljonaki horovi naučili su nekoliko novih pjesama. Hajviše se radi po nepismenosti ali pridolaze novi borci koji su nepismeni i broj nepisraenih oe malo smanjuje.

Problemi koji su iznešeni u posljednjem izvještaju ostali su i dalje na snazi, sa izuzetkom tim, što se je donekle pojačala borbenost i pružirila našu organizacija dolaskom komesara III. bataljona. Mnogo se osjeća osustvo četvorice komesara četa a i u poalednjoj borbi teško je ranjen komesar čete III. bataljona. Mi smo dali privremene zamjene, ali te zamjene ne odgovaraju svojim dužnostima. Stavljeno je u zadatak Štabovirna bataljona da preko dana jedan bude u Štabu a svi ostali članovi intuba da idu po četama i pomažu komandama četa. Osjeća se vrlo slaba teoretska izgradnja članova naše Partije. Putem teoretskih sastanaka nastoji se podići teoretsko znanje, ali radi nedostatka potrebnog materijulu otežan je rad. Nestručnost našeg odredskog referenta saniteta isto je tako jedan od problema, jer u slučaju kakvog većeg pokreta i udaljenja od naših bolnica dolaze u pitanje životi naših ranjenika i bolesnika.

SMRT PAŠIZI! U-SLOBODA NARODU!

Politički komesar,
ji^JZiUJ^

j. Ft. ~~JK~~ f.
K. > ; ^

Faksimil Petaestodnevnog izvještaja koji politički komesar Odreda šalje Štabu 3. korpusa

ganizacije u Odredu prilike su bile slične. I ona, u ovom periodu, postepeno brojno jača i učvršćuje se. U dosta slučajeva tada su politički komesari jedinice obavljali i dužnosti partijskih rukovodilaca.¹⁵⁵⁾

Tuzlanski NOP odred, u ovom periodu, zahvaljujući svim aktivnostima, o kojima je bilo riječi, izrastao je u homogenu, pouzdanu, snažnu vojnu jedinicu, sposobnu da samostalno obavlja zadatke i obezbjeđuje slobodnu teritoriju sa Tuzlom iz pravca Doboja i uspješno se nosi sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama na ovom području.

RAZBIJANJE ČETNIČKIH FORMACIJA PRED TUZLOM

U drugoj polovini decembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred se veoma angažovao, uz druge jedinice NOV i POJ, u odbrani Tuzle od četničkih formacija Draže Mihailovića. Naime, u toku borbe za Srbiju 1944. godine, jedinice NOV i POJ su nanosile teške poraze tamošnjim četničkim formacijama. Poražene, da ne bi bile potpuno uništene, te četničke snage su se morale povući iz Srbije. Još u drugoj polovini oktobra većina četničkih jedinica iz Srbije se skoncentrisala na području Sandžaka. Na insistiranje samog Draže Mihailovića (mada je bilo i drugačijih planova), trebalo je da se, odatle, pod zaštitom njemačke Grupe armija »E«, povlačenje četnika nastavi prema jugoistočnoj Bosni i dalje. U tom smislu zatražena je i dobijena saglasnost njemačkog komandovanja. Tako se, u drugoj polovini novembra, našla na prostoru jugoistočne Bosne (Goražda, Foče, Čajniča, Kalinovika, sjevernih padina Jahorine) jedna velika formacija četnika iz Srbije. Najvjerojatnije je da je u ovom regionu bilo prikupljeno oko 20.000 četnika iz Srbije, Sandžaka, istočne Bosne i Hercegovine, što je nesumnjivo jedna od najjačih njihovih koncentracija u toku čitavog rata.¹⁵⁶⁾

U četničkoj Vrhovnoj komandi se postavljalo pitanje: kuda pokrenuti ove snage? Pošto su saveznici odbili ponudu njihovog stavljanja pod zaštitu Anglo-Amerikanaca, dio četničke grupacije Draže Mihailovića, po sporazumu sa Nijemcima, upućen je na područje sjeveroistočne Bosne (Majeвица, Semberija, Ozren, Trebava, Posavina), dok je drugi dio orijentisan na sektor Trnovo - Kalinovik. Nijemcima je četničko nastupanje preko sjeveroistočne Bosne trebalo da olakša povlačenje jedinica komunikacijama niz Drinu i

¹⁵⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a. k 408 A. f-7, br. reg. 35/1.

¹⁵⁶⁾ A Donlagić. n. čl II knj. Edicija, str. 344

Bosnu, a četnici su računali da će zauzimanjem tog područja ostvariti veću koncentraciju svojih snaga i time stvoriti uslove za ostvarenje svojih daljih ciljeva.¹⁵⁷⁾ Pokret pomenute četničke formacije prema sjeveru započeo je 8. decembra 1944. godine. Glavnina jedinica NOV i POJ, u istočnoj Bosni, bila je u to vrijeme angažovana u teškim borbama sa Nijemcima u dolini Drine, na sektoru Zvornik, Kozluk, Janja, pa je prema četnicima nakon nekoliko dana borbi 27. divizije orijentisana 20. romanijska brigada te Divizije kako bi usporavala njihovo nadiranje prema sjeveru.¹⁵⁸⁾

Zauzevši Vlasenicu 17. decembra, četnici su izbili na šire područje Šekovića i time ozbiljno ugrozili bok i pozadinu jedinica NOVJ, koje su se borile u dolini Drine. Zato je Štab 3. korpusa, 20. decembra, naredio 27. diviziji da svoje jedinice usiljenim maršem, preko Cikota, pokrene ka Šekovićima u cilju napada na neprijatelja. 18. i 21. brigada 38. divizije krenu ka Borogovu i Papraći. Jedinice 27. divizije, 16. muslimanska i 19. birčanska brigada, su 22. decembra nanijele težak poraz i velike gubitke četničkim formacijama kod Šekovića. Međutim, i pored svih poraza i gubitaka, koristeći zauzetost jedinica NOV i POJ u borbi sa Nijemcima u dolini Drine, četnici nastavljaju sa ofanzivnim djejtstvima sa ciljem da se zauzme Tuzla. Od osvajanja Tuzle četnička komanda je puno očekivala. Za uspjeh u ovoj akciji, između ostalog, računalo se da se olakšaju naponi reakcionarnih emigrantskih jugoslovenskih krugova u onemogućavanju provođenja u život sporazuma Tito - Šubašić. Nadiranje prema Tuzli, sa teritorije Birča, četnici su izvodili u dvije kolone. Vrhovna četnička komanda, 23. decembra, naredila je desnoj koloni (glavnina), pod komandom Dragutina Keserovića, da ovlada dolinom Spreče i zauzme povoljan položaj sa zapada prema Tuzli, a lijevoj koloni, na čelu sa četničkim komandantom Srbije, generalom Miroslavom Trifunovićem, da nastupa sa istočne strane prema Tuzli pravcem Kladanj - Stupari, obezbijedi sadjejtstvo četnika sa Ozrena, te sa zapadne strane sa prostorije Đurđevik - Puračić - Kiseljak, izvrši napad na grad. Istvoreneno je naredeno angažovanje četnika sa Majevice i Trebave. I pored žestokog otpora na koji je nailazila, desna četnička kolona je uporno prodirala prema Tuzli i, 24. decembra, uspjela je da dostigne liniju Čaklovići - Požarnica - Tojšići, a lijeva kolona se u to vrijeme nalazila na pro-

¹⁵⁷⁾ Isto. str. 345; Azem Kožar: Četnička grupacija Draže Mihailovića i pokušaj zauzimanja Tuzle. Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III. »Univerzal«, Tuzla, 1987. str. 1089.

¹⁵⁸⁾ E. Tihčić. n. dj. str. 251; Zbornik NOR-a. IV/31, dok. br. 47; Isto. IV/32, dok. br. 88

storu Noćajevci - Stupari - Bijelo Polje.¹⁵⁹⁾ Da bi razbio napad četnika sa Ozrena i Trebave, koji su sadjejtvovali lijevoj četničkoj koloni, Štab 3. korpusa je, još 21. decembra, naredio Tuzlanskom i Posavsko-trebavskom odreda da se postave na prostoriju Živinice - Puračić. Tuzlanski NOP odred je postavljen na liniju Đurdevik - Živinice i dobio znatno veće odbrambene zadatke, bio je dvostruko brojniji od Posavsko-trebavskog odreda, koji je raspoređen na liniju Lukavac - Puračić. Ozrenski četnici su, 22. decembra, izvršili napad na položaje Posavsko-trebavskog NOP odreda iznad Puračića. Sadjejtvovali su i zelenokadrovci iz rejona Gračanice. Odred se morao povući iz Puračića pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama, ali su sutra, 23. decembra, zajedničkim snagama, Tuzlanski i Posavsko-trebavski NOP odred, u protivnapadu protjerali neprijatelja iz Puračića i oslobodili ga. Četnici su protjerani prema Ozrenu, uz osjetne gubitke. Narednog dana, 24. decembra, Odred je, u sadjejtvu sa 16. muslimanskom brigadom, protjerao prema Konjuhu jednu grupu četnika koji su prodirali prema Đurdeviku.

Pripremajući se za odlučnu bitku sa četnicima, jedinice 3. korpusa NOVJ bile su raspoređene u rejonu sela Gračanica - 17. majevička, Čaklovići - 18. hrvatska, dok je na liniji Pelemiš - Požarnica - Lučino brdo bila postavljena 21. tuzlanska brigada. U rejonu Simin-Hana prebačena je, 25. decembra, i 16. muslimanska brigada. Na položajima odbrane od lijeve četničke kolone bile su postavljene 20. romanijska brigada u rejonu Gračanice i Zlog Sela i 19. birčanska brigada na prostoriji sela Matijevići i Džebarska Gradina.

Odlučujuće borbe, pod parolom »Tuzla ne smije pasti«, vođene su 26. i 27. decembra 1944. godine. U ta dva dana četnici su ne samo zaustavljeni u svom prodoru prema Tuzli, nego su primorani na panično bjekstvo. U tim odlučujućim borbama učestvuje, na veoma zapažen način, i Tuzlanski NOP odred, koji je od 26. decembra vodio borbu protiv lijeve neprijateljske kolone, na prostoriji Đurdevika. Toga dana Odred je, osim 2. bataljona, koji je i dalje zadržan kod Đurdevika, prebačen na položaje istočno od Tuzle i tamo stavljen pod komandu Štaba 38. divizije NOVJ. Uzeo je punog učešća u razbijanju glavne, desne, četničke kolone boreći se na prostoriji sela Tojšići - Svračić - Međaš - Jeginov Lug. Potučene četničke formacije su se, 28. decembra, bezglavo povlačile dolinom Spreče prostorom između Živinica i Đurdevika, izbjegavajući potpuno uništenje. Glavnina ovih poraženih snaga je, 29. decembra,

⁵⁹⁾ J. Perić, n. čl. str. 92, Zbornik NOR a XIV/4, dok. br. 127 i 192.

izmakla prema Ozrenu. Odred je učestvovao i u progonu četničkih kolona, koje su se povlačile pravcem Živinice - istočne padine Ozrena i Konjuha. U zoru, 29. decembra, bataljoni Odreda su napali četnike u Puračiću, koji su, u međuvremenu, na taj prostor prodrli sa Ozrena. Četnici su poraženi i protjerani. Tada je oslobođeno iz četničkog zarobljeništva 40 boraca Posavsko-trebavskog odreda. U noćnom napadu, 30. decembra, likvidiran je jedan četnički štab sa nekoliko oficira (među kojima i dva pukovnika), zaplijenjena štapska arhiva i nešto oružja.¹⁶⁰⁾

Pored toga što se glavnina četničkih snaga povukla prema Ozrenu, neke grupe poražene pred Tuzlom razbježale su se i na druge strane. Jedan, manji dio je umakao na Majevicu, drugi preko Konjuha u Zavidoviće, gdje su ih prihvatili Nijemci i kasnije uputili u Sloveniju. Glavnina se, međutim, sklonila na Ozren, odakle će se kasnije prebaciti na Trebavu i Posavinu. Inače, četnici su u borbi protiv jedinica 3. korpusa NOVJ pred Tuzlom, pretrpjeli ogromne gubitke. Samo u borbama od 20. do 28. decembra četnici su imali 2.000 mrtvih i ranjenih i oko 400 zarobljenih. U dvadesetodnevnom borbama (od 8. do 28. decembra) četnici su imali oko 4.506 poginulih, ranjenih i 529 zarobljenih.¹⁶¹⁾

Ovoj značajnoj pobjedi jedinica NOV i POJ veoma su doprinijeli i građani Tuzle, posebno žene. One su uzele direktnog učesća u borbama, snabdijevajući borce životnim potrebama, zbrinjavajući ranjenike i samim svojim prisustvom na položajima podizale su moral, borbenost i riješenost boraca da istraju u borbi. Svojim angažovanjem Tuzlanski NOP odred je značajno doprinio porazu neprijateljskih snaga pred Tuzlom i zajedno sa drugim jedinicama NOV i POJ je, 29. decembra, primio za to pohvalu Štaba 3. korpusa. O borbenoj vrijednosti Tuzlanskog NOP odreda, u vrijeme govori 1 veoma povoljna ocjena koju je u svom izvještaju Štabu 2. armije, 17. 1. 1945. godine, izrekao Štab 3. korpusa NOVJ. »Tuzlanski odred je u toku cijelog mjeseca vodio borbe sa četnicima i zelenokadrovskim grupama na sektoru Živinice - Puračić. Prilikom borbi sa četnicima iz Srbije, Odred je aktivno i uspješno učestvovao. Odred je prilično sređen i borben i uspio je da ovlada prostorijom Tuzla - Gračanica - Puračić - Živinice«. ¹⁶²⁾

¹⁶⁰⁾ Mehmedalij^i Hukić. Tuzlanski odred od oslobođenja Tuzle do kraja rata. Vidi prilog u ovoj knjizi i Sejfulah Ibrišimović, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

¹⁶¹⁾ Zbornik NOR-a, IV/31, dok. br. 146.

¹⁶²⁾ Zbornik NOR-a, IV/30, dok. br. 83.

ODRED POČETKOM 1945. GODINE (JANUAR - POLOVINA MARTA)

Oslobođenjem istočnih krajeva zemlje, krajem 1944. godine, NOVJ je obezbijedila snažnu strategijsku pozadinu, značajnu za uspjeh u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Pred vojnim snagama NOR-a, početkom 1945. godine, stajao je zadatak priprema za opštu ofanzivu saveznika protiv hitlerovske Njemačke, te i definitivnog oslobođenja svih jugoslovenskih zemalja. U okviru tih priprema provedene su značajne mjere reorganizacije NOVJ prelaskom na organizacione oblike, koji su više odgovarali nastalim potrebama vođenja frontalnog rata. Tako je naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1. januara 1945. godine, formirana i 2. armija čiji je Štab bio smješten u Tuzli. Pod operativnu komandu Štaba 2. armije stavljen je 3. korpus. Istočna Bosna je i dalje zadržavala izvanredan strategijski značaj. Snage NOVJ su ugrožavale komunikaciju kojom su se izvlačile jedinice iz njemačke Grupe armija »E«. One su istovremeno bile i velika opasnost i stalna konkretna prijetnja desnom krilu njemačkih snaga na sremskom frontu. Nijemci su, zato, na svaki način, nastojali da pod svojom kontrolom zadrže sve komunikacije na pravcima svog povlačenja, kao i pravac Višegrad, Rogatica, Sokolac. Sarajevo, uporište u dolini Bosne, na desnoj obali Save (Bijeljina, Brčko, Bosanski Šamac). Za posjedanje uporišta na važnim komunikacijama njemačka komanda je koristila, u velikoj mjeri, kvislinške snage, a među njima i četnike Draže Mihailovića.

Poslije poraza pod Tuzlom u dolini Spreče, glavnina četničkih snaga se zadržala na Ozrenu, Trebavi i Posavini (manji dio ih je prebačen prema Sloveniji). Koncentracija četnika na ovom prostoru bila je znatna, s obzirom da su se glavnim snagama priključili i četnici iz Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i gornjeg Podrinja. Prisustvo ove četničke formacije je na teritoriji sjeveroistočne Bosne usporavalo ranije već započeti proces osipanja četničkih jedinica, čemu je doprinosilo i dvolično držanje saveznika prema zbivanjima u jugoslovenskim zemljama (doturanje pomoći majevičkim četnicima).¹⁶³⁾

Pored toga, na prostoru sjeveroistočne Bosne, objedinjene su ustaške, zelenokadrovske i domobranske snage (12. ustaški zdruk u Brčkom, 3. gorski zdruk sa Štabom u Gračanici i dr.). Sve ove kvislinške formacije pripadale su tzv. 12. hrvatskoj diviziji, čiji je Štab imao sjedište u Brčkom. U Brčkom je zadržan i dio snaga

¹⁶³⁾ A. Donlagić. n. čl. II knj. Edicija, str. 386.

7. SS »Princ Eugen« divizije (ojačani 13. puk). Na tom području su se još od ranije nalazili pripadnici bjelogardejskog tzv. Ruskog zaštitnog korpusa, koji je početkom 1943. godine bio formiran u Srbiji, a krajem novembra te godine razmješten po sjeveroistočnoj Bosni.¹⁶⁴⁾

Štab 2. armije je svojom naredbom, 5. januara 1945. godine, odredio područje dještva divizija na području istočne Bosne. Tom naredbom 28. divizija je orijentisana prema Bijeljini, 25. srpska prema Birču, 27. istočnobosanska je dobila zadatak da djeluje na komunikaciji Han-Pijesak - Vlasenica, 17. divizija da zatvori pravac Brčko - Tuzla i oslobodi Čelić, 38. je zadržana kao rezerva u Tuzli, a 23. dobija zadatak da zatvori pravce od Doboja, Ozrena i Gračanice.¹⁶⁵⁾ Brigade ovih dviju, na kraju pomenutih divizija, bile su raspoređene na pravcima prema zapadu, i to 21. brigada 38. divizije na liniji Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo - Turija sa zadatkom zatvaranja pravca od Doboja po prostorijski lijeve strane Spreče i dolinom rijeke Turije. Četrnaesta brigada 23. divizije zatvarala je taj pravac svojim rasporedom na prostorijski desne obale Spreče. U izvršenju ovog zadatka bio je uključen i Tuzlanski NOP odred, koji je privremeno bio stavljen pod operativnu komandu Štaba 21. brigade i raspoređen na svojoj ranijoj prostorijski sa osloncem na Živinice i Đurđevik. Bataljon koji je bio razmješten u Đurđeviku, između ostalog, je obezbjeđivao transport ogrevnog drveta iz Konjuha u Tuzlu i vršio popravku drumova Tuzla - Kladanj.¹⁶⁶⁾ Druga dva bataljona su neprekidno bila angažovana u izviđanju i čišćenju terena i drugim borbenim akcijama.

Polovinom januara 1945. godine, Štab 2. armije je došao do informacije da se iz doline Krivaje, preko Ozrena, na Trebavu nastoji prebaciti velika grupacija od oko 7.000 četnika sa porodicama. Donesena je odluka da ova neprijateljska grupa bude uništena snagama 38. divizije, na prostorijski Ozrena, istovremenim napadom iz doline Bosne i iz doline Spreče. U vezi sa ovom namjeravanom operacijom, Tuzlanski NOP odred je dobio zadatak da jedan svoj bataljon uputi u Kladanj, kako bi smijenio 17. majevičku brigadu usmjerenu ka Ozrenu. Ostale jedinice Odreda zadržane su na prostorijski Đurđevik - Živinice - Par Selo - Ilinčica radi obezbjeđenja Tuzle iz pravca Stupari - Kladanj. Očekivana četnička grupacija je ranije prešla na Trebavu. čije su dijelove prihvatili Nijemci. Ali se pribli-

¹⁶⁴⁾ E. Tihić, n. dj. str. 264.

¹⁶⁵⁾ Isto, str. 268

¹⁶⁶⁾ Zbornik NOR-a. IV/30. dok. br. 83.

ŠTAB E 1.
O. Broj: /45.
17 januara 1945. g.

Ep. Per.

ŠTABU C 1.

Izviještavamo o situaciji na sektorima naših jedinica S 1. R 1. nastavlja borbe sa Nijemcima koji nastoje da ovladaju kosunima vojnom Sokolac - Vlasenica. 16. ovog mjeseca pred nam nješka grupa od oko 400 vojnika uspjela je da od Lrama prodre u Han Pjesak. Udatle je jedna grupa od oko 150 Nijemaca sa 15 kamiona i nekoliko saona produšila za Kraljevo Polje. Danas cijeli dan vode se borbe na otajeku Kraljevo Polje-Han logled. Neprijatelj nije uspio da se spoji sa snagama u Vlasenici. U kamionima i saonama neprijatelj prev-ozu hranu i municiju.

Na sektoru Lraz - Čapori vode se juče i danas borbe u cilju da se likvidira neprijateljska posada. U borbama je zaplijenjena jedna radio-stanica, saone sa municijom i razne druge sprese i zapaljen jedan kamion.

U ovim borbama ubijeno je najmanje 75 Nijemaca.

Na sektoru Bratunac - Srebrenica manje borbe sa ustaški grupicama.

Iz Srbije se je prebacila na Brodu na Drini grupa četnika. Ova grupa se sada nalazi na prostoriji Rađevići - Glubovina. Sa četnicima su njihove porodice. Jačinu ove grupe ispitujeemo.

2. Izdali smo zapovijest S 1. za izvršenje zadatka na Ozrenu. S 1. na ovaj zadatak kreće sa sektora Tuzla - Lladanj - Glogvo 18. ovog mjeseca u jutro. U operacijama S 1. obuhvatiti prostoriju između rijeke Krivaje, Bosne i Spreče. Jedna brigada S 1. ostaje i dalje u dolini rijeke Spreče sa glavnim zadatkom zatvaranja pravca Doboj - Tuzla levom obalom rijeke Spreče.

U Lladnju ostaje Lladnjski NOP odred i jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda, a 2 bataljona Tuzlanskog NOP odreda obuhvatiće prostoriju Ljurdjevik - Živinice - Par Seio - Ilinčica.

Sart fašizmu - Sloboda narodul

Politički komesar:
pukovnik:
[Signature]

Komandant:
pukovnik:
[Signature]

Faksimil hvjeSteya štaba 3. korpusa podčinjenim jedinicama o situaciji na sektorima

ice

žavala druga četnička formacija slične snage. Naime, u to vrijeme (polovina januara 1945) njemačka 22. divizija je izvršila prodor prema Vlasenici sa ciljem da deblokira 963. tvrđavsku brigadu i da se, zatim, zajedno s njom, izvuče pravcem Drinjača - Zvornik - Bijeljina. Štab 2. armije je nastojao da to onemogući, te je glavninu svojih snaga (3. i 14. korpus) usmjerio ka tom pravcu. Koristeći angažovanost glavnine snaga NOVJ protiv njemačke borbene grupe, velika formacija četnika - rezerva Vrhovne četničke komande - iz Crne Gore i Sandžaka, pod komandom Pavia Đurišića, probijala se prema glavnini četničkih snaga na Trebavi i Posavini. U svom nastupu Đurišićevi četnici su upali u Kladanj i izbacili iz njega Kladanjski NOP odred. Štab 3. korpusa je prema Kladnju uputio Tuzlanski NOP odred iz pravca Stupara i dva bataljona 20. romanjske brigade iz pravca Han-Pijeska. Jedinice Odreda i dijelovi 20. brigade su, 28. januara 1945, izvršile napad na četničke snage u Kladnju, razbile ih i protjerale prema Olovu i dolini Krivaje. Poslije ove uspješne akcije dijelovi 20. brigade su krenuli prema Vlasenici, a Odred je, 20. januara, zaposjeo sektor Stupari - Đurđevik, sa jednim bataljonom na području Ozrena.¹⁶⁷

Posljednjih dana januara 1945. godine, Đurišićevi četnici su se preko Ozrena i Konjuha nastojali prebaciti u dolinu Spreče, zbog čega je Štab Korpusa naredio Tuzlanskom NOP odred i Brigadi narodne odbrane da napadnu četničke snage u rejonu Orahovice. Trebalo je da Brigada napada iz pravca Puračića, a dva bataljona Odreda pravcem Omazići - Tulovići - Treštenica - Borovac, dok je jedan bataljon Odreda zadržan na komunikaciji Živinice - Kladanj. Iz Orahovice su četnici već bili protjerani, angažovanjem 23. brigade 35. divizije i smjestili se na prostoru Ribnica - Osječani - Gornji Pribitkovići - Seona - Lozna. Bilo ih je oko 1.000 na položajima. Donesena je odluka da budu napadnuti. Brigada narodne odbrane napadala je prema Seoni, a bataljoni Odreda na uporište u Gornjem Pribitkoviću koje je brzo bilo likvidirano i četnici protjerani. Odred je preduzeo gonjenje preko Grljeva i Visa prema Garima i Osječanima. Četnici su na ovom pravcu, međutim, dobili pojačanje i izvršili protivnapad. Razvila se snažna borba koja je trajala 9 sati. Pri kraju dana neprijatelj je bio prinuđen da promijeni pravac nastupanja prema selu Vozuća u dolini Krivaje.¹⁶⁸) U ovoj borbi Odred je imao 3 poginula i 3 ranjena borca. Među poginulim bili su jedan komesar čete i jedan vodnik. Zarobljen je jedan četnik, zaplijenjen

¹⁶⁷) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 7/1.

¹⁶⁸) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 20/1.

jedan »šarac«, 5 pušaka i manja količina puščanih metaka. Nije bilo moguće utvrditi broj poginulih i ranjenih neprijateljskih vojnika.¹⁶⁹⁾ Treći bataljon je, u ovo vrijeme, držao položaj na liniji Stupari - Tarevo sa zadatkom obezbjeđivanja i pomaganja pri postavljanju telefonske linije i opravke mostova na komunikaciji Živinice - Kladanj.¹⁷⁰⁾

Poslije završene borbe, u dolini Krivaje, Tuzlanski NOP odred je vraćen na prostoriju Živinice - Đurđevik. U toku januara 1945. godine. Odred je, nesumnjivo, još uvijek, najснаžnija teritorijalna jedinica u istočnoj Bosni. Prema statističkom izvještaju Štaba 3. korpusa upućenom Štabu 2. armije o brojnom stanju jedinica pod njegovom komandom, na dan 15. januara 1945. godine, može se utvrditi da je Odred tada imao 380 boraca (od čega 6 drugarica), 3 teška, 2 laka minobacača, jedan teški mitraljez, 23 puškomitraljeza, 267 pušaka, 4 protivtenkovske puške i drugo oružje.¹⁷¹⁾

Početkom februara (4. II) dovršeno je i formiranje Ozrenskog bataljona Tuzlanskog NOP odreda. Dužnost komandanta u ovom bataljonu preuzeo je Mićan Pejić, a političkog komesara Velimir Šuput, nešto kasnije komandant nad Ozrenskim bataljonom preuzeo je Vojin Cvijanović, a za komesara Bataljona postavljen je Ilija Tošić. Bataljon se dosta brzo popunjavao, tako da je do kraja rata imao pet četa. Komandir 1. čete bio je Nikola Panić, a politički komesar Stevo Pavlović. Komandu 2. čete su činili: Mićo Zarić, komandir i Vaso Pavlović, politički komesar. U 3. četi komandir je bio Žarko Goganović, a politički komesar Vaskrsija Milinović iz Botanica. Komandir 4. čete bio je Miloš Pušeljić iz Bosanskog Petrovog Sela, a politički komesar Savo Momirović iz Bakotića. U petoj četi komandir i komesar bili su iz sela Bukovice, ali im imena nismo mogli utvrditi.¹²⁷⁾

Tih dana, umjesto Todora Jovanovića, koji je upućen na liječenje, dužnost političkog komesara Odreda preuzeo je Mišo Vokić, do tada član OK SKOJ-a za tuzlanski okrug. Određuje, inače u ovo vrijeme, nedostajalo rukovodećih kadrova. U borbama na

¹⁶⁹⁾ Gubici četnika su morali biti znatni, jer se u izvještaju Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije navodi daje u borbama koje su vodili Tuzlanski odred i Brigada narodne odbrane na sektoru Osječani - Seona. sa crnogorskom četničkom grupacijom, neprijatelj imao 55 mrtvih i ranjenih. (Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-2. br. reg. 19/1).

¹⁷⁰⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-2. br. reg. 30/1.

¹⁷¹⁾ U to vrijeme drugi NOP odredi na teritoriji istočne Bosne su znatno manji, Srebrenički je. na primjer, imao 265. Majevički 220. Posavsko-trebavski 170. Birčanski 100 a Kladanjski 90 boraca (Kopija dokumenta VII nečitljive signature.)

¹⁷²⁾ Podaci dati prema sjećanju Mićana Pejića i Vojina Cvijanovića.

Kladnju i, sada. prema dolini Krivaje i na Ozrenu, nekoliko rukovodilaca izbačeno je iz stroja, a bilo je vrlo teško pronaći zamjenu. Početkom februara, na primjer, nisu bila adekvatno popunjena mjesta tri politička komesara četa, dva komandira četa, tri zamjenika komandira čete i zamjenika komandanta bataljona. Komandant Odreda se zato obratio Štabu Korpusa s molbom da se u Odred, što je moguće prije, upute završeni polaznici vojnog i političkog kursa kako bi ove kadrovske potrebe bile riješene.¹⁷³⁾ Štab 3. korpusa je povoljno ocijenio i djejtvovanje Odreda u toku januara 1945. godine. Između ostalog, u toj ocjeni se navodi: »Tuzlanski odred u toku cijelog ovog mjeseca vodio je uspješne borbe na sektoru Ozren - Kladanj sa dobrim rezultatima. Naročito je imao uspjeha u borbi sa četnicima, uspio je da drži pod svojom kontrolom cio sektor Lukavac, istočni dio Ozrena i Kladanj«. ¹⁷⁴⁾

Početkom februara nova grupa četnika iz Crne Gore i Hercegovine prodrla je na Ozren. Štab 3. korpusa je raspolagao informacijama da je komanda te neprijateljske grupe planirala povezivanje ne samo sa četničkim snagama na Trebavi, nego i sa ustaškomobranskim i drugim neprijateljskim snagama u Doboju i Gračanici sa ciljem zajedničkog napada na Tuzlu. Da bi to onemogućio Štab Korpusa je na liniju Puračić - Milino Selo - Muslimanske Babice uputio Tuzlanski NOP odred (tri bataljona) i jedan bataljon Brigade narodne odbrane sa zadatkom da, zajedno sa 23. brigadom 45. divizije (tada na liniji Krtova - Porječine), preduzmu napad na pravcu Ozrena sa ciljem razbijanja četnika. U toku 4. februara izvršena je koncentracija jedinica prema ovom naređenju, a sutra, oko 9 sati, došlo je do borbe. Jaka četnička formacija od oko 2.800 ljudi kretala su u četiri kolone ka dolini rijeke Turije, širokom prostorijom od Podgorja do Oštrića. Do borbe između 1. i 2. bataljona Tuzlanskog odreda i neprijateljskih snaga došlo je na Jaruškama i Borovcu. U selu Griču razvila se borba između Ozrenskog bataljona Odreda i jednog bataljona Brigade narodne odbrane s jedne, i jakih četničkih snaga s druge strane. Jedinice 23. brigade vodile su borbu u Turiji i Milinom Selu. Vrlo oštra borba trajala je 5. februara sve do 15 sati kada se Odred, zbog opasnosti od obuhvata daleko nadmoćnijih četničkih snaga, morao povući na liniju Vijenac - Obojkovina - Muslimanska Treštenica. I na ovim položajima dolazi istog dana, do vrlo oštne borbe. U protivnapadu bataljoni Odreda

¹⁷³⁾ Arhiv VII. fond NOR a. k 409. br. reg 20/1 (Izveštaj o akciji na četnike od 2 1945)

Arhiv VII. fond NOR a. k-409. f-2. br reg. 31/2

su odbacili neprijatelja, ali su se, zbog velike njegove premoći, u toku noći, povukli na nove položaje u rejonu sela Poljice. Ozrenski bataljon i bataljon Brigade narodne odbrane zadržali su se na svojim položajima. U borbi, 5. februara, 1. i 2. bataljon su imali tri poginula i tri ranjena borca.¹⁷⁵⁾

Produžujući napad, četnici su, 8. februara, jakim snagama napali položaje Odreda u selu Poljice. Težište svojih napada usmjeravali su prema selima Prokosovići i Bikodže sa ciljem da ovladaju rejonom Puračića i Lukavca. Da bi ovo postigli, morali su se prebaciti preko rijeke Turije, želeći ovladati mostovima preko ove rijeke. Štab Odreda je na vrijeme uočio ciljeve neprijatelja i nastojao je da, na svaki način, onemogući njegovo ostvarenje. Prvi i Drugi bataljon Odreda su pomjereni u Prokosoviće i Bikodže na glavne pravce četničkih napada. Zaposjeli su sve mostove na Turiji, sa ciljem da ih, po svaku cijenu, odbrane. Treći bataljon Odreda i bataljon Brigade narodne odbrane postavljeni su nešto udesno od novih položaja 1. i 2. bataljona (prostorija od Bikodža do Capardi). Do žestokog neprijateljskog napada sa ciljem da ovlada mostovima došlo je oko 16 sati. Razvila se borba u toku koje su oko 200 četnika uspjeli da se prebace preko Turije, negdje oko 24 sata. Međutim, do jutra, zalaganjem jedinica Odreda i bataljona Brigade narodne odbrane, bili su potisnuti preko rijeke. Borbe su nastavljene i sljedećeg dana do 10 sati, kada je konačno četnička komanda zaključila da ne može prodrijeti u dolinu Spreče, preko Puračića i Lukavca. te je pokušala da to ostvari na drugi način - širenjem napadnog fronta. Došlo je, međutim, do brzog pregrupisanja i manevrisanja jedinica NOV i POJ. U borbu je uveden i 3. bataljon Odreda, koji je, sa pravca Svatovca, prodirao prema Poljicu, a jedinice 23. brigade nastupale su od Priluka prema Poljicu i preko Treštenice za Borovac i Orahovicu. Četnici su konačno morali, zbog opasnosti od obuhvata, prekinuti sa napadačkim akcijama. Počeli su se povlačiti preko Babica i Mramora za Grič i Turiju. Četnički pokušaj prodora u srednji i gornji tok Spreče je definitivno propao. Nastupiće tada prema zapadu u područje donjeg toka ove rijeke između Boljanića i Karanovca, područje koje je, i inače, tada, bilo pod kontrolom ozrenskih četnika.

Poslije ove borbe 1. i 2. i Ozrenski bataljon Odreda su raspoređeni na položajima Caparde - Tulovići, dok je 3. bataljon iz Poljica prebačen u Bikodže.¹⁷⁶⁾ Najznačajniji zadatak Odreda bio je

¹⁷⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k-409. f-2, br. reg. 31/2.

¹⁷⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k-409. f-2, br. reg. 31/2.

da stalnim izviđanjem i pritiskom u pravcu Brijesnice i Turije ispita mogućnosti protjerivanje neprijateljskih snaga iz tih mjesta. To je, ujedno, bio i kratkotrajni predah za jedinice Odreda, koji je iskorišten za sređivanje prilika, između ostalog, i za uspješno rješavanje nekih kadrovskih problema, jer se u Odred vratio određen broj drugova koji su pohađali vojne i političke kurseve ili vojnu školu 3. korpusa.

Februara 1945. godine ojačana 22. njemačka divizija, koja se probijala pravcem Drinjača - Zvornik - Bijeljina, našla se u kritičnoj situaciji pod pritiskom glavnine snaga 2. armije. Nastojeći da joj olakša težak položaj. Štab Grupe armija »E« je uputio iz Doboja, preko Gračanice prema Tuzli, jedan puk 104. lovačke divizije, ojačan dijelovima kvislinške 12. hrvatske divizije. Ovaj nastup Nijemaca imao je za cilj vezivanje što većih snaga 2. armije za pravac Doboj - Tuzla da bi se 22. diviziji olakšao proboj dolinom Drine. Međutim, Štab 2. armije je ovaj pokret njemačkih i drugih neprijateljskih snaga ocijenio kao opasnost za Tuzlu i tuzlanski basen, koji su bili od ogromnog operativnog značaja za NOVJ. te je povukao sa fronta prema Zvorniku jedinice 17. divizije i naredio im da otklone opasnost na pomenutom pravcu.¹⁷⁷⁾ Istovremeno je sa fronta kod Brčkog povukao dvije brigade i uputio ih na pravac Gračanica - Srnice. Napredujući iz Doboja Nijemci su, već 9. februara, izbili na liniju Bosansko Petrovo Selo - Orahovica.

Angažovanje Nijemaca na pravcu Doboj - Gračanica - Tuzla htjeli su. ponovo, iskoristiti četnici, koji su se u to vrijeme nalazili na Ozrenu. Željeli su da obnove svoje akcije prema dolini Spreče. Da bi to predupredio. Štab 3. korpusa je, prema Ozrenu, uputio Tuzlanski NOP odred i 24. brigadu. Na osnovu tog naređenja, Odred u kompletnom sastavu, 10. februara, kreće pravcem Milino Selo - Katanići. Već u 12 sati tog dana dva bataljona su vodila borbe sa četnicima u Katanićima i, zajedno sa 1. bataljonom 24. brigade. protjerali su četnike preko Gavrića i Rovina prema manastiru, Kraljici i Lipovoj glavi. Poslije borbe Odred se postavio na liniju Troglav - Gavrići - Panjik - Katanići i stavljen je pod operativnu komandu Štaba 24. brigade.¹⁷⁸⁾

Rano ujutro 11. februara, četnici su napali na položaje 1. i 2. bataljona. Borba je trajala sve do 13 sati, kada su nastupile jedinice 24. brigade i kada je počelo da djeluje i njihovo teško naoružanje. Četnici ne samo da su prekinuli napad nego su počeli veoma

¹⁷⁷⁾ A. Donlagić. n. čl. II knj. Edicije, str. 427.

¹⁷⁸⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-2. br. reg. 30/2.

brzo povlačenje. U toku noći Odred je zaposjeo nove položaje na liniji Omerove Vode - Rudine - Donja Bukovica - Panjik. U toku borbe, 11. februara, ubijeno je 7 neprijateljskih vojnika, dok je Odred imao jednog poginulog i jednog teško ranjenog borca.¹⁷⁹⁾

Sutra, 12. februara, 1. i 2. bataljon su ostali na položajima Rudine - Donja Bukovica. 2. bataljon je kasnije premješten u selo Mićijevići, a Ozrenski je privremeno pridodat 24. brigadi, koji je po četama ili vodovima raspoređen u njene bataljone radi lakšeg uspostavljanja kontakta sa narodom, a i da bi se olakšalo kretanje jedinica po njima nepoznatom terenu. Bataljoni su još tri dana ostali na istim položajima, sa izuzetkom Drugog koji je, 14. februara, premješten na sektor Ozrenskog manastira sa zadatkom zatvaranja pravca prema Volujaku i Kakmužu. Ovaj bataljon je, 15. februara, vodio borbu sa četnicima, ali se ona brzo utišala pošto se u nju uključio i 3. bataljon Odreda.¹⁸⁰⁾

Sredinom februara njemačke snage koje su napredovale prema Tuzli povukle su se u Doboju. Pošto su ostvarili cilj da smanje pritisak jedinica 2. armije na 22. njemačku diviziju kod Zvornika i na položaje svojih snaga kod Bijeljine i Brčkog, Nijemci su se, 15. februara, počeli povlačiti prema Gračanici i Doboju.

U toku povlačenja trpjeli su velike gubitke zbog stalnih napada 23. i 25. divizije.¹⁸¹⁾ Glavnina četničkih snaga iz Crne Gore je odstupala preko Boljanića i Bosanskog Petrovog Sela na Trebavu, a ozrenski četnici na Ozren, skrivajući se u njegovim gudurama i zabitima.¹⁸²⁾

Početak druge polovine februara, Odred je prebačen na prostoriju istočnog dijela Ozrena. U selu Tumare razmješten je 1. bataljon sa zadatkom zatvaranja pravca prema Vasiljevićima i Mićijevićima. Ozrenski bataljon je smješten na prostoriju Grebići Vareševina sa zadatkom zatvaranja pravca prema Gornjoj Brijesnici, a 2. i 3. bataljon su postavljeni u Turiji.¹⁸³⁾

U toku nekoliko dana izvođene su samo manje akcije čišćenja okolnih sela. Jedinice su provodile vrijeme, uglavnom, u odmoru i sređivanju poslije teških borbi iz druge polovine januara i prve polovine februara 1945. godine. Značajniju akciju izveo je 3. bata-

¹⁷⁹⁾ Isto

¹⁸⁰⁾ Isto.

¹⁸¹⁾ E Tihčić, n. dj. str. 279

¹⁸²⁾ Arhiv VII. fond NOR a. k 409. f-5-1, br. reg. 8/1

¹⁸³⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-2 br reg. 38/1.

ljon u Paklenici, gdje je pronađen i zaplijenjen četnički magacin sa značajnim količinama hrane.¹⁸⁴⁾

Ponovo su svi bataljoni krenuli u akciju 21. februara: Prvi prema Gornjoj Bukovici kada su protjerani četnici sa kota Kobilovići, Lozanski borik i Gornja Bukovica. Drugi bataljon je upućen prema Brezicama, gdje dolazi do borbe koja je trajala od 13 do 18 sati, kada je neprijatelj odstupio. Ozrenski bataljon je, u ovoj akciji, podijeljen u dva dijela. Radi političkog djelovanja kreće prema selima Porječina, Petrovo Selo i Kakmuž.

Jedino, 3. bataljon je zadržan na svojim starim položajima u Turiji. U borbama, 21. februara, izbačeno je iz stroja 5 neprijateljskih vojnika. Odred je imao jednog ranjenog borca.¹⁸⁵⁾ Sljedećeg dana organizovano je izviđanje u dubini neprijateljskog rasporeda prema Konopljištu. Boljaniću. željezničkoj pruzi Maglaj - Zavidovići. Borci 1. i 2. čete 2. bataljona vodili su borbu sa četnicima u Kraljevom Polju i protjerali ih u pravcu Suhog Polja. Treći bataljon je nastupio prema Trbuku i protjerao četnike s njihovih položaja. Odred je zauzeo položaj Brezici (1. bataljon), Boljanići - Konopljište (2. bataljon). Borova glava (3. bataljon), Groblje u Boljaniću (Ozrenski bataljon), gdje se nalazio i 23. februara.¹⁸⁶⁾

U drugoj polovini februara Štab 14. korpusa je odlučio da oslobodi Gračanicu snagama 45. i 23. divizije. Trebalo je da glavnom snagom 23. i dijelom snaga 45. divizije budu napadnute neprijateljske snage u Gračanici i okolnim uporištima. Jedna brigada 23. divizije dobila je zadatak da zatvori pravce od Trebave, a dvije brigade 45. divizije i Tuzlanski NOP odred da napadnu četnike na Ozrenu da bi spriječili njihovu eventualnu intervenciju prema Gračanici.¹⁸⁷⁾

Napad je bio uspješan. Gračanica je oslobođena, u 10 sati, 24. februara, snagama 14. i 7. brigade 23. divizije i 20. brigade 35. divizije. Dok su trajale pripreme i borbe za oslobođenje Gračanice, u noći 23/24. februara. 23. brigada 45. divizije očistila je od četnika prostoriju Soćkovac, Boljanić, Karanovac, a jedinice 24. brigade i Tuzlanski NOP odred vodili su teške borbe na položajima Konjske glave, Paklenice, Rakovice, Konopljišta, Visoka Ravan.¹⁸⁸⁾ I sljedećeg dana, 24. februara. Odred je vodio oštru borbu sa četnicima na položajima Konjska glava. Prvi bataljon Tuzlanskog NOP odre-

¹⁸⁴⁾ Isto.

¹⁸⁵⁾ Isto.

¹⁸⁶⁾ Arhiv VII. fond NOR a, k-409. f-2, br. reg. 38/2.

¹⁸⁷⁾ E. Tihic, n. čl. str. 224.

¹⁸⁸⁾ Isto.

Politički komesar
Tuzlanskog HOP Odreda
Položaj 1.111.1945.

ibm>fnT-urc<in ru
LJU MUKMOMU/Alji
,^Sp. P.r. 'UH-6 yg

**Političkom komesaru III.Korpusa NOV
Jugoslavije**

Položaj

Naš Odred za ovih 15 dana stalno se nalazio i kretao po selima Ozrena, vodeći gotovo svaki dan borbe sa četnicima. Pokreti su bili stalni, većinom danju, po nekada i noću.

Usljed toga što su sela u kojima smo se kretali dobrim dijelom naklonjena četnicima, a osim toga iz mnogih sela narod je masovno bježao, to je politički rad na terenu bio veoma otežan. Ipak se djelovalo koliko je bilo mogućnosti. Sazivao se naraod, razgovaralo se sa ljudima, upućivali se ljudi sa pismima izbjeglom stanovništvu da se slobodno vrati i t.d. U tom pogledu sa i uspijeva, jer narod se povraća svojim kućama. Razlog njegovog bježanja bio je nepravilni postupak srbijanskih jedinica. Ozrenski bataljon naročito se angažuje u tom pogledu, a naročito po pitanju mobilizacije. Po nešto pridolazi istome, ali to sporo ide, radi toga što Srbi janci nemaju dovoljno razumjevanja za razvitak Ozrenskog bataljona.

Što se tiče odnosa i postupka naših bataljona prema narodu, to je na visini. Činjenica je naš Odred zahvaljujući dosta lijepom postupku prema narodu stekao simpatije Ozrenskog naroda i da se isti obraća stalno nama i voli, da se sastaje s našim borcima & rukovodiocima. ix

Izdana je direktiva, da između ostaloga, stvaraju se narodno-oslobodilački odbori u selima gdje ih nema. Ozrenski bataljon ima u tome najviše uspjeha: stvara odbore po selima Kakmuž, Boljanč, Sočkovac i drugim, održava stalno konferencije i t.d.

Bataljon koji je otišao na sektor Gračanice radi mobilizacije, uspješno politički djeluje. Komesar i ostali rukovodioci pravilno su svatili zadatke, koji stoje pred njihovim bataljonom i u vezi sa mobilizacijom. Održali su već dvije konferencije u Sokolu i Malešićima, koje su bile uspješne. Mobilizacija na tom sektoru ide dosta sporo /razlog isti kao i na Ozrenu/. Inače tamo su dobri uslovi za mobilizaciju i nadamo se, da ćemo dobro uspjjeti na tom sektoru.

Što se tiče rada unutar samog Odreda, djelovalo se koliko su dozvoljavali uslovi. Kad god je dozvoljavala situacija održavane su četne Konferencije, a naročito prije i poslije borbe. Može se slobodno reći, da i pored toga što su bataljoni imali prilično jakih borbi i napora, ipak borol njesu ni izdaleka se pokolebali, nego naprotiv osjeća se svaki dan, da postaji čvršći i prekaljeniji. he primjećuje se neka naročita težnja, da se vrte na svoj teren. Svačemu i ponose se kad čuju od nekoga, da naš Odred uživa uglafi autoritet među srbijanskim Jedinicama, pa među i stanovništvom. Dezertstvo se nije pojavljivalo izuzev nekoliko slučajeva.

Bataljonske konferencije nijesu se mogle održavati, jer nije bila prilika za to. Preradjivan je materijal, koji smo dobili od Vas. Brošura o "Crvenoj Armiji" preradjena je po svim četama. Govorilo se borcima o 27.godišnjici osnivanja Crvene Armije. Uslovi nijesu dozvoljavali, da bolje proslavimo taj dan. Borci se upoznaju sa vojno-političkom Lia situacijom u svijetu toliko, koliko smo u stanju, da se o istoj informišemo. Istina ne dobivamo ni izdaleka redovno vijesti.

Što se tiče morala i raspoloženja boraca, o tome možemo dosta pohvalno da govorimo, jer su zaista na visini.

Štab Odreda se stalno sastaje sa štabovima bataljona dajući im direktive i upute. Sa komesarima bataljona i njihovim pomoćnicima kao i sa komesarima četa često se sastajemo savjetujući se s njim o svim pitanjima, koja neposredno stoje, pred našim Odredom.

Ti kratki sastanci su mnogo korisni i uvijek su plodni.

Mnogo se osjeća osustvo komadanta Hukića, koji je imao

Sp. Per. 13/2-6
K. 1119/6

veliki autoritet među borcima.

Što se tiče kulturno-prosvjetnog rada osjeća se veliki nedostatak kulturno prosvjetnih radnika, koje smo imali, ali njihovim odlaskom, taj sektor rada je naglo opao. Nepismenost se i dalje uspješno likvidira i uče se stalno nove pjesme.

Rad intendantata donekle je zadovoljujući. Njihov rad se stalno kontrolira, da ne bi dolazilo do grešaka u vezi sa ishranom vojske. Ishrana se vrši putem konfiskacije od narodnih neprijatelja. Treba biti pri tom pažljiv, jer nema u ovim selima narodne vlasti, koja bi nas obavještavala o svemu.

Sanitetska služba nije baš na visini. Pokazuju se crte nemarnosti kod nekih referenata /III. bataljon/. Higijena s obzirom na slabe momentane uslove je slaba, /velika ušljivost kod bataljona/ ali se nastoji, da se borci drže što je moguće više urednije. Na sektoru gdje se nalazimo tifus masovno hara, a nemamo mogućnosti, da se parimo, pa vlada bojazan, da se ne pojavi i kod nas tifus /izgleda da ima već 2-3 slučaja/.

Obavještajna služba je ponešto legla, pošto sve do sad nijesmo imali u dva bataljona obavještajca /bili su na kursu/. Kod samog obavještajca Odreda ne pokazuje se dovoljno upornosti u toj službi, iako on sam zna, da bez toga ni jedna jedinica ne može nikako uspješno djelovati.

Što se tiče štajeka za naoružanje odnosno njegovog oficira, on zadovoljava. Isti drug pokazuje mnogo volje i požrtvovanosti u svom radu.

Danas je najveći problem, koji stoji pred nama mobilizacija, odnosno popunjavanje bataljona, koji su sada brojčano mali /konkretno sa 85 ljudi/, ali je činjenica, da naše bataljonsko kao i četno rukovodstvo po svojoj sposobnosti može da primi i da rukovodi sa mnogo većim brojem ljudstva, nego što ga sada ima. Ono ljudstvo što ga sada imamo predstavlja srž i temelj Odreda. U vezi sa mobilizacijom obraćamo se na Vas, da bi preko komande mjesta u Gračanici uspjeli dobiti nešto ljudstva, koje ona mobilize. Osim toga mišljenja smo, da kad zato bude uslova, uputimo naša dva bataljona na prostoriju Pašinih Konaka, gdje bi po našem mišljenju imali mnogo uspjeha u pogledu mobilizacije. Zapravo tu se nalazi preko 1000 zeleno-kadrova, koji izjavljuju, da će prići nama dolaskom naših snaga na taj sektor.

Znam da ovaj izvještaj ima mnogo nedostataka i propusta, ali s obzirom, da sam ja mlad komesar, da mi je ovo prvi izvještaj, to se nadam, da će mi drugovi iz štaba Korpusa /komesar/ pomoći, da mi drugi put mogao bolji izvještaj poslati.

Smrt fašizmu-sloboda narodul

Polkomesar,

M. Vokiča

Faksimil Izvještaja političkog komesara Odreda, Miše Vokiča, o staryu i aktivnostima Odreda u drugoj polovini februara 1945. godine

da, 27. februara, se smjestio u Gračanici kao posadna jedinica sa isturenim dijelovima u Sokolu. Drugi bataljon je razmješten na prostorijski Božici - Vasiljevići sa zadatkom izviđanja prema Bukovici. Ozrenski bataljon je postavljen u Sočkovcu sa zadatkom zaštite intendanture Odreda, a 3. bataljon je zadržan na svojim ranijim položajima, prema Borovoj Glavi. Radio-telegrafskim putem je Štab 3. korpusa za komandanta Tuzlanskog NOP odreda postavio Micana Pejića, dotadašnjeg komandanta Ozrenskog bataljona. Komandant odreda kapetan Mehmedalija Hukić je upućen na liječenje.⁸⁹⁾

Početak marta zatekao je Odred na sektoru Konopljište - Božići - Konjska Glava - Sočkovac - Lazarevići. Na sektoru Gračanice i Sokola nalazio se 1. bataljon, gdje je izvršavao zadatke prikupljanja oružja i mobilizacije novih boraca. U akcijama čišćenja, 2. marta, jedinice Odreda su vodile borbe sa četnicima na pravcu Bakotić - Smajlovac - Uličnjak - Donji Rakovac (1. bataljon), prema Rakovcu i zaseoku Todorovići (3. bataljon), u pravcu sela Tekuće (Ozrenski bataljon). Zarobljena su tri četnika i 6 zelenokadrovaca, koji su predati Komandi mjesta u Gračanici. Druga četa Ozrenskog bataljona je slijedećeg dana u Kakmužu pronašla 5 pušaka i zarobila jednog ustašu.⁸⁰⁾

Treći bataljon je, 4. marta, onemogućio jednoj grupi, od oko 100 četnika i 30 Nijemaca, da proдре u dubinu Ozrena. U borbi su zaplijenjeni jedan ruski puškomitraljez, jedna čehoslovačka »zbrojovka« i 3 puške.⁹¹⁾ Ozrenski bataljon je slijedećeg dana vodio borbu sa 2. ozrenskom četničkom brigadom i prinudio je da se povuče prema zaseoku Grebić.⁹²⁾

Prvih dana marta Odred je u dolini Krivaje vodio borbe sa grupacijom četnika iz Hercegovine. Naime, 6. i 7. marta, prikupio je sve svoje jedinice na sektoru Krtova - Porječín - Milino Selo - Turija, a 8. marta izvršio je, po naređenju Štaba Korpusa, pokret pravcem Turija - Grič - Savičići - Lozna - Orahovica - Begića Han - Osječani u zaselak Šljivići. gdje se smjestio postavljajući obezbjeđenje. Tek što su se jedinice Odreda razmjestile, pojavili su se prednji dijelovi formacije hercegovačkih četnika koji su nastojali da se dolinom Krivaje i preko Ozrena probiju do Trebave i pridruže glavnini četničkih snaga pod Dražom Mihailovićem.⁹³⁾ Na napad

⁸⁸⁾ Arhiv VII. fond NOR-a, k-409. f-2. br. reg. 38/2.

⁸⁰⁾ Arhiv VII. fond NOR-a, k-1742. f-1, br. reg. 42/1.

⁹¹⁾ Isto.

⁹²⁾ Isto.

⁹³⁾ Isto.

boraca 1. bataljona Odreda četnici nisu ozbiljnije odgovorili, već su se povukli prema Zavidovićima.

Po naređenju Štaba 3. korpusa Odred je, 9. marta, krenuo pravcem Ribnica - Džina - Carine - Krvavac - Romanovac u Dobošticu, gdje je stupio u vezu sa jedinicama 4. krajiške divizije koja je dještovala na lijevoj obali rijeke Bosne. Prvi i Drugi bataljon su se smjestili u selu Doboštici i tu slijedećeg dana (10. III) prihvatili ranjenike i zarobljenike od 11. krajiške brigade, dok se 3. bataljon smjestio u selu Han Kopalište sa ciljem obezbjeđenja dijelova Odreda u Doboštici. Uveče tog dana (10. III), Odred je nastupio prema Ribnici, gdje je stigao slijedećeg dana i bio postavljen na liniji Čatići - Mujići - Osječani. Odatle je, 12. marta, izvršen pokret pravcem Banovići - Treštenica - Poljice - Modrac - Lukavac, gdje se smjestila glavnina Odreda, pošto su ranjenici i zarobljenici otpremljeni u Tuzlu, dok je Ozrenski bataljon, u čiji sastav je ušla i novoformirana 3. četa, upućen na podozrenski sektor, Karanovac - Boljanić, radi političkog djelovanja na tom terenu.¹⁹⁴⁾ U ovoj akciji prihvatanja ranjenika i zarobljenika od 4. divizije i njihovog dopremanja u Tuzlu, Odred je na prostor između Zenice i Vareša prebacio veće količine soli za stanovništvo i jedinice NOV i POJ koje su djelovale na tom terenu.'

Završen je tako jedan period teških, svakodnevnih borbi sa četnicima i drugim neprijateljskim snagama u kojima se Odred uzdizao i iskaljivao u snažnu vojnu jedinicu sa kojom se ozbiljno računalo. Na prostoriji Lukavca jedinice Odreda su obavljale najnužnije, svakodnevne vojničke poslove izviđanja, patroliranja, izvođenja manjih akcija čišćenja i puna pažnja je poklanjana odmoru i oporavku boraca, raskuživanju, popravci i kompletiranju odjeće i obuće, čišćenju oružja i dr. Ponovo je došlo do promjene na položaju političkog komesara Odreda. Umjesto Miše Vokića, koji je iz Odreda povučen na drugu dužnost, dužnost političkog komesara preuzeo je Savo Živković.

UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA ODREDA

U proteklom periodu, kako je već naglašeno, Tuzlanski NOP odred je izrastao u snažnu vojnu jedinicu. Jedan statistički izvještaj, upućen Štabu 3. korpusa, sa stanjem na dan 15. marta, to nesumnjivo dokumentuje.¹⁹⁵⁾ Odred je u svom sastavu imao četiri ba-

¹⁹⁴⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-1742. br. reg. 42/2.

¹⁹⁵⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-1742, br. reg. 47/1. (Statistički pregled ljudstva i materijala od 15. marta 1945)

Štab
Tuzlanskog NOP Odreda
15.III.1945.

w M c « M n j
15>...<» na
4 7 4 2 / 1
4 7 7 4 2

IZVOD

iz "operacijskog dnevnika" štaba Tuzlanskog MOP
Odreda u vremenu od 1.do 15.marta 1945-goaine.

- 1.III.1945. Odred sadejstvuje sa brigadom-D.4. Štab odreda smješten u selu Konopljištu kao i Izvidjačka četa.I.bataljon pokreće iz sela Sokola u selo Malešće /sektor Gračanice/sa zadatkom pronalaska oružja.Oaržana konferencija sa mještinskim zaseoka Omerbašići. II.bataljon snješten u zaseoku Božići /Ozren/.III.bataljon ima pokret sa sektora Brezici na Konjsku Glavu. Ozrenski bataljon izvršio pokret iz sela Boljanića u selo Sočkovac i smjestio se u zaseoku Lazarevići. Pronadjene 4 puške.
- 2.III.1945. Štab Odreda.prištabski dijelovi i Izvidjačca četa u Konopljištu. I.bataljon premješta se u zaseok Golaći sela ISalešić sa istim zadatkom. II.bataljon na istom položaju do 16 sati, kada pokreće iz Božića Brezici pravcem Huselj-Smrđin-Bakotić-Smajlovac-Uličnjak u D.Rakovac u svrhu napada na četnike. III.bataljon u 20 sati izvršava napad na četnike u sadejstvu sa D.4. Tom prilikom neprijatelj je natjeran prema Maglaju a naše snage su zauzele sela Rakovac i zaseok Todorovići. Nakon izvršenog zadatka bataljon se povratio na stari položaj. Ozrenski bataljon u sadejstvu sa D.3 napada četnike u pravcu Tekučice,te svoju 1.četu smješta u selu Tekučici a 2.četa ostaje na starom položaju. Pronadjene 4 puške, zarobljena 3 četnika i nešto municije,6 zelenokadrovaca predano Komandi mjesta u Gračanicu.
- 3.III.1945. Štab Odreda.prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom mjestu. I.bataljon na istom mjestu. II.bataljon u 4 sata preko Rakovačkog Brda povraća se u Brezike. Došlo do kratkog sukoba sa jednom četničkom patrolom,koja se je pokuklla. III.bataljon kreće sa položaja Konjska Glava pravcem Široka Koša-Donja Paklenića prema Trbuku u svrhu napada na Nijemce koji se nalaze na Šahin kamenu. Do napada ne dolazi usljed rsvanjanja,pa se bstaljon u 12 sati povraća na svoje stare položaje, 1.četa Ozrens.-cog bataljona i dalje ostaje u Tekučici radi kontrolisanja sektora Tekučica-Suho Polje, dok 2.četa izvršava pokret u Kakmuž u svrhu prikupljanja novog ljudstva. Pronadjene 5 pušaka i 1 ustaša.
- 4.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom mjestu. I.bataljon na istom mjestu. II.bataljon ima pokret iz Božića u Konopljište radi sadejstva u borbama protiv četnika sa bataljonom D.4. III.bataljon u 21 sat izvršava kontranapad na četnike u Jačini od t 100 ljudi koji su pokušali uz pomoć od 30 Nijemaca da prodru u unutrašnjost Ozrena. Kontranapad uspijeva i četnici bivsju odbijeni. Ozrenski bataljon na istim položajima 1 istim zadatcima. Pronadjen 1 ruski puško mitraljez, 1 čehoslovsčka zbrojovka i 3 puške.
- 5.III.1945. Štab Odreda.prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom položaju. I.bataljon izyršava pokret u selo Stjepan Polje i smješta se u zaseok Civraci. Održani sastanak sa mještanima. II.bstaljon se povraća iz konopljišta i smješta u zaseok Božiće rasporedjujući borce po položajima. III.bataljon na istom mjestu. Ozren6Ki bataljon na starim položajima, 1.četa izvršava napad na II.četničku brigadu 1 potiskuje je zauzimajući zaseok Grebić.s« koga se opet po naredjenju povlači na stare položaje. Pronadjeno nešto vojničke sprema i 1 puška. Vlastiti gubitci 3 ranjena

- i 1 mrtav.
- 6.III.1945. Štab Odreda, prištabski dijelovi i Izvidjačka četa pokreću iz Konopljišta u Karanovac, gdje se u 23.30 sati smještaju. I. bataljon pokreće iz Stjepan Polja u 16.30 sati u Gračanicu gdje stiže u 20 sati. II. bataljon u 19.30 sati pokreće pravcem Božići-Brezici-Kraljica-Katanići-Milino Selo-Turija i smješta se u zaseok Mavkići, III. bataljon izvršava pokret pravcem Božići-Brezici-Kraljica-Katanići-Turija i tu se smješta. Ozrenski bataljon na istim položajima. Pronadjene 4 puške.
- 7.III.1945. Štab Odreda, prištabski dijelovi i Izvidjačka četa u 6.30 sati pokreću pravcem Karanovac-Sočkovac-Kakmuž-Petrovo Selo-Krtova-Porječina-Milino Selo-Turija, gdje stižu u 16 sati i tu se smještaju. I bataljon izvršava u 3 sata pokret iz Gračanice u Karanovac, gdje dolazi u sastav štaba Odreda, te se upućuje sa štabom Odreda istim pravcem u Turiju, gdje se je smjestio u zaseoku Mavkići. II. bataljon na istom mjestu. III. bataljon na istom mjestu. Ozrenski bataljon izvršava pokret iz Boljnića u Bos. Petrovo Selo i smješta se u zaseoku Lužani. 2. četa bataljona pokreće u selu Porječinu, Krtovu i Sižje, radi sakupljanja ljudstva.
- 8.III.1945. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, I., II. i III. bataljon pokreću iz Turije u 7 sati pravcem Turija-Grič-Savičići-Lozna-Orahovica-Begića Han-Osječani u zaseok Šljivići i tu se smještaju postavljajući obezbeđenje. U 14 sati odmah po dolasku pojavljujuće veće kolone hercegovačkih četnika, koji su se kretali pravcem Olovo-Zavidovići. I. bataljon otvara na četnike mitraljesku paljbu, ali isti primajući borbu samo iz nužde, ubrzanim maršom su se izvukli u pravcu Zavidovića. Ozrenski bataljon na istim položajima sa istim zadatkom.
- 9.III.1945. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, I., II. i III. bataljon pokreću iz Šljivića u 10 sati preko Ribnice-Džina - Carine-Krvavca-Prijevoča-Romanova u Dubošćicu, gdje se stiže 10.III. u 4 sata. Ozrenski bataljon na istom položaju.
- 10.III.45. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, te I. i II. bataljon smještaju se u selu Dubošćici i tu primaju ranjenike i zarobljenike od Krajiške brigade, dok se III. bataljon smješta u selo HanKopalište u svrhu obezbeđenja dijelova u Dubošćici. U 17.30 sati svi bataljoni sa štabom Odreda, prištabskim dijelovima i Izvidjačkom četom kreću u Ribnicu, gdje stižu 11.III. u 15 sati. ~~Štab Odreda, izvidja~~
- 11.III.45. Štab Odreda, izvidjačka četa i I. bataljon smještaju se u zaseok Čatići, II. bataljon u zaseok Mujići, a III. bataljon u Osječane i tu su čete postavljene po položajima u svrhu obezbeđenja. 1. četa Ozrenskog bataljona na istom mjestu, a 2. četa izvršava pokret iz Sižja u Bos. Petrovo Selo, gdje se vrši parenje veša boraca.
- 12.III.45. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, te I., II. i III. bataljon pokreću sa ranjenicima i zarobljenicima pravcem Banovići-Treštenica-Poljice-Modraca u Lukavac, gdje stižu u 22 sata. Ozrenski bataljon izvršava pokret iz Kakmuža u Karanovac i tu se smjestio cio bataljon. Formira se i 3 četa.
- 13.III.45. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, I., II. i III. bataljon nalaze se u Lukavcu. Vršiti se kupanje, raskuživanje i krpanje ~~na~~ odijela. Ozrenski bataljon izvršio pokret iz Karsnovca u Boljanić i politički djeluje na tom sektoru.
- 14.III.45. Štab Odreda, prištabski dijelovi, Izvidjačka četa, I., II. i III. bataljon u Lukavcu. Vršiti se kupanje, raskuživanje, krpanje i čišćenje oružja. Ozrenski bataljon na starom položaju.

Polkomesar,
otsutan

S.F. - S.N.1

Komadant,

Micanić

Faksimil Izveštaja iz »operacijskog dnevnika« Štaba Tuzlanskog odreda kojeg je uredno vodio novoimenovani komandant Mican Pejić

taljona i Izviđačku četvu, sa ukupno 465 boraca, od kojih 6 drugarica. Najbrojniji bataljon, tada bio je Ozrenski, sa 132 borca. Ostali su bili znatno manji. U Štabu Odreda se ocjenjivalo da bi bataljoni trebalo da budu brojniji, o čemu piše i politički komesar Odreda Štabu 3. korpusa 1. marta 1945. godine.¹⁹⁶⁾ Po njemu je najveći problem u Odredu problem mobilizacije, odnosno popunjavanja bataljona koji su sada brojčano mali, a bataljonska i četna rukovodstva su sposobna da rukovode i sa znatno većim brojem ljudstva. Komesar Odreda vidi rješenje ovog problema u upućivanju bar dva bataljona u rejon Pašinih konaka gdje bi bilo dosta izgleda za mobilizaciju novih boraca. Zapravo, tu se, navodno, nalazilo oko 1.000 zelenokadrovaca, koji su izjavljivali da će pristupiti NOP-u ukoliko se Odred pojavi na njihovom terenu.

I pored ovakve procjene Štaba (o nepopunjenosti jedinica), Odred je, još uvijek, najbrojnija i najjača teritorijalna vojna jedinica u istočnoj Bosni. Bio je i odlično naoružan. Bataljoni su raspolagali sa dva teška i jednim lakim minobacačem, sa 29 puškomitraljeza i mitraljeza (najviše engleskih i njemačkih), sa 68 strojnica, 334 puške, 4 protivtenkovske puške i drugim oružjem. Odred je raspolagao sa 28 tovarnih grla i najneophodnijim sredstvima veze (radio-stanica, 3 telefonska aparata i oko 600 m telefonskog kablata).¹⁹⁷⁾ Odred je, u ovom periodu, izuzetnu pažnju poklanjao političkom radu na terenu, s obzirom da je bio angažovan na teritoriji koja je dugo bila pod snažnim uticajem neprijateljskih snaga (Ozren). Održane su konferencije i zborovi, razgovaralo se sa stanovništvom u čemu je prednjačio i imao najviše uspjeha Ozrenski bataljon.

Zahvaljujući humanom i pravičnom postupanju u odnosima prema stanovništvu ozrenskog kraja, u toku borbi, Odred je stekao veliki ugled u narodu, a borci su sa mnogo simpatija primani i u sredini koja je do nedavno bila neprijateljski raspoložena prema NOP-u. Radilo se na stvaranju organa narodne vlasti, u čemu je, opet, Ozrenski bataljon prednjačio. Uz njegovo angažovanje formirani su NOO u Kakmužu, Boljaniću, Sočkovcu i drugim selima. I 1. bataljon je, na sektoru Gračanice, razvijao politički rad. Krajem februara održane su dvije konferencije u selima Sokolu i Malešićima koje su bile dobro posjećene.

Što se tiče političkog rada u samom Odredu, djelovalo se onoliko koliko su prilike dozvoljavale. Kada god je bilo moguće, pri-

¹⁹⁶⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-6. br. reg. 13/2.

¹⁹⁷⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-1742. br. reg. 47/1.

je ili poslije borbe, održavane su četne konferencije stoje, svakako, doprinosilo borbenoj vrijednosti Odreda. Ni u vrijeme najtežih borbi, kakvih je bilo u ovom periodu, nije bilo kolebanja među borcima, niti se ispoljavala njihova želja vraćanja na svoj teren. Postajali su sve čvršći, prekaljeni u bitkama. Nije čudo što je Odred uživao veliki ugled među borcima jedinica iz Srbije sa kojima je sadjejtvo-
vao u borbi na prostoriji Spreče i Ozrena. Bataljonske konferencije u ovom periodu nije bilo moguće održavati. Tema »O Crvenoj armiji« prorađena je po četama. Jedna od tema političke nastave bila je i »27. godišnjica Crvene armije«.

U okviru kulturno-prosvjetne aktivnosti nastavljen je, uspješno, rad na opismenjavanju sa ciljem likvidacije nepismenosti u Odredu. Bataljonski horovi su naučili nekoliko novih revolucionarnih, borbenih pjesama. Za pripremanje bataljonskih priredaba nije bilo mogućnosti zbog stalnog pokreta i borbi koje je Odred vodio.¹⁹⁸⁾

Moralno-političko stanje u Odredu bilo je na visini, čemu je pored povoljnog razvoja situacije - približavanja dana pobjede - angažovanje rukovodećih kadrova (vojnih i političkih), doprinosila i aktivnost skojevske i partijske organizacije. Skojevska organizacija je relativno brzo narastala. Bilo je riječi o tome da su, u oktobru 1944. godine, u Odredu postojala samo dva aktiva SKOJ-a sa 14 članova. Već u decembru, međutim, bilo je 11 aktiva sa 58 članova SKOJ-a. U 1. i 2. bataljonu, gdje je skojevskih aktiva i njihovih članova bilo više, još tada su formirani bataljonski komiteti SKOJ-a. Skojevci su se isticali u svim oblastima rada. Iako su teorijski, u većini slučajeva, vrlo slabo stajali, kao i sa obrazovanjem uopšte, ipak su bili nosioci aktivnosti u svakom pogledu, te i u kulturno-prosvjetnom radu. Insistiralo se, u teorijskom radu, na savlađivanju određenog programa tema, kao što su: »Sta treba da zna svaki SKOJ-evac«, »SKOJ i njegova rukovodeća uloga u antifašističkom omladinskom pokretu«, »USAOJ i njegova uloga u borbi naših naroda za oslobođenje«. »Omladina, garancija srećnije sutrašnjice«, »SKOJ u surovoj školi rata«, »Nova uloga mlade generacije i zadaci SKOJ-a«, »Direktive CK SKOJ-a za rad u vojsci« i druge.¹⁹⁹⁾

Teme su obrađivane ili na zajedničkim sastancima članova SKOJ-a po bataljonima ili po aktivima. O radu skojevske organizacije u Odredu. Oblasni komitet SKOJ-a je, na svojoj plenarnoj sjednici, 12. februara 1945. godine, izrekao vrlo povoljnu ocjenu:

¹⁹⁸⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. k-409. f-6. br. reg. 13/1.

»Organizacija SKOJ-a u Tuzlanskom NOP odredu je primjer u svemu. Ona je rukovodilac omladine i desna ruka Partije«.²⁰⁰⁾

I organizacija KPJ u Odredu je relativno brzo narastala. Početkom decembra 1944. godine u Odredu su 34 člana KPJ, organizovanih u 5 partijskih ćelija. Gotovo sve stoje rečeno za skojevsku organizaciju vrijedi, i još naglašenije, za organizaciju KPJ. Zajedno sa skojevcima, članovi KPJ su bili nosioci svakolike aktivnosti u jedinicama. O kvalitetima partijske organizacije u Tuzlanskom NOP odredu, veoma pohvalnu ocjenu je izrekao Džemal Bijedić, sekretar Okružnog komiteta KPJ u svom izvještaju od 6. decembra 1944. godine: »Tuzlanski odred i članovi Partije od kojih ima veći broj novih, nisu u potpunosti provjereni, ali po svojoj odanosti, disciplini i dobrom držanju u nekoliko akcija oni obećavaju da će se, ukoliko se rad intenzivnije proširi, pravilno razvijati«. I kasnije, davane ocjene o radu partijske organizacije u Tuzlanskom NOP odredu su povoljne.²⁰¹⁾

ODRED U ZAVRŠNIM BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE

Izbijanjem jedinica NOVJ (25. divizije) u donji tok rijeke Bosne, bilo je ozbiljno ugroženo izvlačenje snaga 21. njemačkog armijskog korpusa iz rejona Sarajeva. Komanda njemačke Grupe armija »E« donijela je odluku o preduzimanju jedne ofanzivne operacije sa ciljem razbijanja jedinica 2. armije i njihovog odbacivanja od doline Bosne. Planovima za ovu operaciju bilo je predviđeno ponovno zauzimanje Tuzle, kombinovanim napredovanjem njemačkih jedinica od Olova, Kladnja, Brčkog, Bosanskog Šamca i Doboja.²⁰²⁾

Pokreti neprijateljskih snaga počeli su, u Posavini, već 19. marta, a sljedećeg dana započinje i njemački napad dolinom Spreče, od Doboja ka Gračanici, koji su Nijemci zauzeli 22. marta. Snage 45. divizije morale su se povući iz Gračanice, zbog nepovoljnog razvoja situacije na pravcu Gračanica - Gradačac i pošto su Nijemci potisnuli snage 2. armije na padine Trebave i Majevice.²⁰³⁾

Od 23. do 27. marta vođene su uporne borbe na područjima sjeveroistočne Bosne sa ciljem da se spriječi prodiranje njemačkih snaga ka Tuzli. U borbu su, na najugroženijim pravcima (Doboj - Tuzla i Brčko - Tuzla), ubačene još i 23. divizija, dijelovi 17. divi-

²⁰⁰⁾ Isto, str. 226.

²⁰¹⁾ Isto, str. 226.

²⁰²⁾ E. Tihčić, n. dj. str. 291.

²⁰³⁾ Isto, str. 292.

zije, 2. krajiška brigada i 28. divizija. Borbe su bile veoma uporne i produžene su i 28. i 29. marta, uz obostrano velike napore i gubitke. Štab 2. armije je ubacio u borbu i dvije brigade 25. divizije. Ocjenjujući da su neprijateljske snage poražene. Štab Armije je donio odluku da sa jedinicama 23, 28. divizije i 2. krajiškom brigadom 17. divizije izvede snažan protivnapad u noći 31. III/I.IV 1945. godine. Ovaj uspjeti protivnapad jedinica JA započeo je razbijanjem neprijateljskih snaga u rejonu Srebrenika, nastavljen je progonom njemačkih i kvislinških snaga. Bijeljina je oslobođena 2. aprila. Nastavljeno je prodiranje prema Brčkom. Težište operacije je, 6. aprila. Štab 2. armije prebacio na prostor u dolini Spreče, prema Gračanici i Doboju. Gračanica je definitivno oslobođena 7. aprila, kada su jedinice Južne operativne grupe 1. armije JA oslobodile Brčko. Jedno za drugim oslobođeni su Orašje (8. aprila), Modriča (9. aprila), Bosanski Šamac (11. aprila). Neprijateljske snage su, na teritoriji sjeveroistočne Bosne, doživjele definitivni poraz i progoneći ih prema zapadu, jedinice JA su, u naletu, forsirale rijeku Bosnu i Savu.²⁰⁴⁾

U ovim završnim borbama u dolini Spreče, na teritoriji na kojoj je najviše djelstvovao i najduže se zadržavao u toku NOR-a, Tuzlanski NOP odred nije učestvovao. Bio je angažovan u izvršavanju važnih zadataka na drugoj strani. Naime, naredbom Štaba 3. korpusa, 25. marta 1945. godine. Odred je stavljen pod operativnu komandu Štaba 38. divizije, koja je dobila zadatak da, zajedno sa 27. istočnobosanskom divizijom, učestvuje u sarajevskoj operaciji. U sarajevskoj operaciji, od jedinica JA, pored 3. korpusa, učestvovala su i jedinice 2. i 5. korpusa, u kojima se nalazilo 7 divizija, odnosno 25 pješadijskih i 3 artiljerijske brigade.²⁰⁵⁾

Osnovna zamisao cjelokupne operacije bila je koncentrisati snage JA i jednovremenim napadima na spoljašnjem utvrđenom pojasu, dubokim prodorima, isprosijecati neprijateljske položaje i zatim, razbijajući bliži pojas utvrđenja, lišiti neprijatelja mogućnosti da se zadrži u gradu, a u toku povlačenja uništiti ga u dolini rijeke Bosne i na komunikaciji Blažuj - Kiseljak.²⁰⁶⁾ Na osnovu naređenja Generalštaba JA. 17. marta 1945. godine, formiran je Operativni štab za rukovođenje sarajevskom operacijom.²⁰⁷⁾ Po njego-

²⁰⁴⁾ Isto, str. 299.

²⁰⁵⁾ J. Perić, n. čl. str. 105.

²⁰⁶⁾ Isto.

²⁰⁷⁾ Operativni štab za sarajevsku operaciju činili su general-major Radovan Vukanović. komandant, general-major Slavko Rodić. zamjenik komandanta i pukovnik Pero Kosorić. član Štaba.

vom naređenju jedinice 38. divizije bile su postavljene na liniji Stari Grad - Kalauzovići - Vrane - Han - Vučija Luka - Crni Vrh - Kojino Selo sa zadatkom bočnog dještva na komunikaciju Mokro - Sumbulovac i čišćenje tog prostora od raznih neprijateljskih grupa.²⁰⁸⁾ Štab 38. divizije postavio je Tuzlanski NOP odred u rejon Rakova Noga - Riječina - Imamovići sa zadatkom da obezbjeđuje intendanturu Divizije, koja se nalazila u Šurjevićima, kao i da zatvara pravce od Olova i Vareša.²⁰⁹⁾

Borci Odreda na obezbjedenju intendanture 38. divizije u širem rejonu Sarajeva, marta 1945. godine

Najveću borbu na ovim položajima, i inače u sarajevskoj operaciji. Odred je vodio 1. i 2. aprila 1945. godine. Naime, 1. aprila je iz Vareša krenuo 14. puk SS »Princ Eugen« divizije da omogući izvlačenje njemačkih snaga blokiranih na prostoru Sokolac - Podromanija. Zapravo, kao dan »D« u sarajevskoj operaciji bio je određen 28. mart. kada su jedinice 27. i 38. divizije započele sa svojim energičnim akcijama. Bio je potpuno opkoljen, još u samom početku njihovog nastupa, 363. puk 181. njemačke divizije, u sektoru Sokolac - selo Baltići - Podromanija. Bili su stvoreni svi uslovi da

²⁰⁸⁾ J. Perić, n. čl. str. 106.

²⁰⁹⁾ E. Tihčić, n. čl. str. 227.

ovaj njemački puk bude potpuno likvidiran, ali se iz pravca Olova i dolinom Bištice, u pozadini jedinica 3. korpusa, pojavio pomenuti 14. puk 7. SS divizije. Ova njemačka jedinica, kako je rečeno, dobila je zadatak da deblokira opkoljene njemačke snage, a zatim da zajedno s njima produži pravcem Crvene stijene - Mokro - Sarajevo. Zajedno sa Nijemcima kretale su se i četničke snage Borka Radovića i Save Derikonje, koji su Nijemcima služile i kao vodiči pri kretanju po teškom terenu između Olova i Sokolca. U svom nadiranju prema zadatoj prostoriji Nijemci su u Medojevićima naišli na dijelove Tuzlanskog NOP odreda. Razvila se vrlo oštra borba. Štab 38. divizije je brzo reagovao. Dva bataljona 17. majevičke brigade su izvukli Divizijsku intendanturu ka Kostrešima, a 18. hrvatska, 21. tuzlanska. 2. bataljon 17. brigade i Tuzlanski NOP odred postavljeni su prema neprijatelju na liniji Šahbegovići - Bijele Vode Pusto Selo - Stari Grad Žunovi - Medojevići. Razvija se teška borba koja je trajala do sutra naveče (2. IV), kada su se njemačke snage uspjele probiti ka komunikaciji Podromanija - Mokro.²⁰⁰)

Nakon oslobođenja Sarajeva, Odred je, 10. aprila, postavljen na liniju Sokolac - Podromanija sa zadatkom čišćenja okolnih sela

Po slamanju spoljne odbrane neprijatelja jedinice JA su se uputile prema Sarajevu. Podromanija. aprila 1945. godine

Isto.

od četničkih grupa i obezbjeđivanja saobraćaja na komunikaciji Sokolac - Sarajevo. To je zadnji značajniji zadatak koji je Tuzlanski NOP odred kao samostalna vojna jedinica izvršavao u NOR-u.²¹¹⁾ Zapravo, naredbom Generalštaba JA, 23. aprila 1945. godine, svi NOP odredi su ušli u sastav Korpusa narodne odbrane. Na osnovu tog naređenja rasformiran je, krajem aprila, i Tuzlanski NOP odred, čime se završio njegov borbeni put. Borci Odreda su ušli u sastav 2. brigade 3. divizije KNOJ-a, čiji je Štab bio smješten u Tuzli. Tačnije, od Odreda je formiran 4. bataljon 2. brigade KNOJ-a, pošto je prethodno izdvojena jedna četa boraca za miliciju u Sarajevu i oko 50 boraca, kvalifikovanih radnika, za potrebe privrednih preduzeća u tuzlanskom rudarsko-industrijskom basenu. Tako će većina boraca Tuzlanskog odreda do samog kraja rata, i poslije njegovog završetka, nastaviti borbu koja je započela 24. oktobra 1943. godine.

* *

Narodnooslobodilački partizanski odredi su odigrali izvanredno značajnu ulogu, naročito u početnom periodu NOR-a, kada su predstavljali najviši oblik vojnog organizovanja. Međutim, i poslije stvaranja brigada i divizija krajem 1942. godine, oni i dalje predstavljaju nezamjenjiv oblik vojne organizacije i ostaju značajan činilac NOP-a. Drug Tito je u Biltenu Vrhovnog štaba za septembar-novembar 1942. istakao ulogu i osnovne zadatke NOP odreda. u uslovima postojanja NOV Jugoslavije, pri čemu kao zadatke naročito ističe: da kontrolišu i obezbjeđuju teritoriju na kojoj su formirani, štiteći stanovništvo od okupatorskog i kvislinškog terora, da neprekidno izvode borbena djeljstva, da mobilišu nove borce, da ih obučavaju i upućuju u brigade, bilo pri njihovom formiranju, bilo za popunu već postojećih.²¹²⁾

Praćenjem borbenog puta i ratnih akcija Tuzlanskog NOP odreda, od njegovog osnivanja pa do uključivanja njegovih boraca u sastav 2. brigade 3. divizije KNOJ-a. dolazi se do zaključka daje on uspješno izvršavao zadatke koje je Vrhovni komandant NOV i POJ drug Tito postavio pred NOPO.

U periodu svog postojanja i djelovanja, Odred je djelovao na obezbjeđivanju teritorije za koju je bio vezan svojim osnivanjem. I

²¹¹⁾ Isto.

²¹²⁾ Leksikon NOR-a i revolucije u Jugoslaviji 1941-1945. knjiga II, Beograd 1980 str. 831.

u najtežim periodima borbe sa nadmoćnim neprijateljskim snagama, na teritoriji sjeveroistočne Bosne. Odred je, do svojih krajnjih mogućnosti, branio sela i stanovništvo tuzlanskog kraja, trpeći i sam ogromne gubitke. Veoma uspješno Odred ostvaruje ovaj zadatak krajem 1944. kada samo sopstvenim snagama, više mjeseci, obezbjeđuje oslobođenu Tuzlu i tuzlanski kraj, na vrlo osjetljivom pravcu prema Gračanici i Doboju, vodeći stalne borbe sa nadmoćnim snagama Nijemaca, ustaša, četnika, zelenokadrovaca i drugih neprijatelja. Za izvršavanje ovog zadatka može se vezati i veoma uspješno angažovanje Odreda u borbi sa četnicima pri njihovom napadu na Tuzlu decembra 1944, kao i u borbama sa četničkim i drugim neprijateljskim formacijama početkom 1945. godine.

Tuzlanski NOP odred je neprekidno vodio borbe sa okupatorskim i drugim neprijateljskim snagama. U borbenim aktivnostima nije se znalo za predah. Išlo se iz borbe u borbu, iz akcije u akciju. Čak i onda kada je u VI i VII neprijateljskoj ofanzivi pretrpio ogromne gubitke u borbama sa neuporedivo nadmoćnijim neprijateljem, Odred je, relativno brzo, obnavljao svoje snage popunjavajući se novim neiskusnim ljudstvom, koje je trebalo obučavati za borbu i s njim prolaziti kroz proces kaljenja, a zatim nastavljati sa akcijama koje su predstavljale veliki doprinos konačnom oslobođenju tuzlanskog kraja, istočne Bosne i čitave zemlje. Odred je svoje snage angažovao u borbama protiv svih vrsta neprijateljskih, okupatorskih i kvislinških jedinica, ali je navjeći doprinos dao likvidaciji kvislinških zelenokadrovskih posada u naseljima u dolini Spreče i četničkih bandi podozrenskog kraja.

Odred je uspješno izvršavao i zadatke mobilizacije novih boraca, njihovog uvježbavanja i ustupanja brigadama NOV Jugoslavije. Moguće je konstatovati da je i Tuzlanski NOP odred predstavljao veoma značajan izvor za priliv novih boraca u istočnobosanske jedinice NOV Jugoslavije. Proces slanja boraca u brigade NOVJ započeo je još u toku VI neprijateljske ofanzive, kada je 100 boraca iz Odreda upućeno u 6. istočnobosansku brigadu radi popune njenih jedinica. Proces je nastavljen u februaru 1944. godine kada je Odred svojih 70 boraca ustupio 16. muslimanskoj brigadi. U toku VII neprijateljske ofanzive jedna kompletna četa Odreda je ušla u sastav 4. bataljona 17. majevičke brigade, a zatim se ovaj proces ubrzava, posebno poslije drugog oslobođenja Tuzle, kada su borci Odreda, znatno brojnije nego do tada, upućivani istočnobosanskim jedinicama NOVJ: 21. tuzlanskoj brigadi. 18. hrvatskoj, 16. muslimanskoj i drugim brigadama. Sigurno se može tvrditi da je i Tuzlanski NOP odred, kao i drugi NOP odredi sa teritorije istočne Bos-

ne, bio zapažen mobilizacijski centar za obučavanje novih boraca za jedinice NOVJ, koje su operisale na teritoriji istočne Bosne.

Značajan je i politički doprinos Tuzlanskog NOP odreda razvijanju NOP-a u tuzlanskom kraju. Pored toga stoje svojim vojničkim djelovanjem i uspjesima vezivao stanovnike svog područja za pokret, Odred je svakodnevnim političkim aktivnostima boraca i rukovodećih kadrova doprinio podizanju političke organizacije NOR-a i revolucije na viši stepen. Naročito je dao veliki doprinos jačanju organizacije narodne vlasti na teritoriji na kojoj je djelovao. Podrška postojećim i osnivanje novih NOO bio je svakodnevni zadatak Odreda i njegovih pripadnika. Stvaranju i razvijanju NOF-a, AFŽ-a i USAOJ-a po selima tuzlanskog kraja je takođe Odred veoma mnogo doprinio.

Svojim ukupnim ratnim, vojnim i političkim aktivnostima, svojim uspjesima, ostvarivanim najčešće protiv daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga, svojim herojskim žrtvama ugrađenim u slobodu jugoslovenskih naroda i narodnosti. Tuzlanski NOP odred je stao u red onih ratnih jedinica koje su u NOR-u i revoluciji 1941-1945. godine nanosile poraze daleko nadmoćnijim okupatorskim i kvislinškim snagama i zajedno sa drugim jedinicama NOVJ obezbijedio slobodan i nesmetan kasniji razvitak u našoj zemlji.